

Т.О. Піроженко, Л.І. Соловйова,
С.О. Ладивір, І.І. Карабаєва, О.Ю. Хартман,
О.І. Федорчук, Л.Д. Токарева

Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі

Навчально-методичний посібник

Київ 2016

УДК 373.2.015.3(477)(07)

ББК 74.100(4Укр)

Ц 62

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Лист МОН України від 31.03.2014 р. № 14.1/12-Г-508)*

Рецензенти:

В. О. Моляко – дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

І. В. Ващенко – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

О. Д. Рейнпольська – кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

Матеріали посібника підготовлено: Вступ. Післямова – Піроженко Т. О.; підрозділи 1.1. Погляд у минуле – Федорчук О. І.; 1.2. Аналіз нормативних документів дошкільної освіти з проблем формування ціннісних орієнтацій дітей – Токарева Л. Д.; 1.3. Методи вивчення ціннісних орієнтацій дитини старшого дошкільного віку – Піроженко Т. О., [Карасьова К. В.], Соловійова Л. І.; 1.4. Сьогодення „поля цінностей” дитини – [Карасьова К. В.], Соловійова Л. І.; 2.1. Сімейна школа – Ладивір С. О.; 2.2. Взаємодія педагога і психолога дошкільного навчального закладу по формуванню у дитини ціннісного ставлення до оточуючого світу – Карабаєва І. І.; 2.3. Ціннісне ставлення до дитини дошкільного віку як прояв батьківської відповідальності – Хартман О. Ю.; 3.1. Психолого-педагогічне проектування взаємодії дорослого з дитиною: „Я вчусь долати труднощі” – Соловійова Л. І.; 3.2. Розвиток ціннісних орієнтацій у дітей, педагогів, батьків – Кондратець І. В.; 3.4. Сіяти зернятка добра, краси, любові – Лесик В. В., Тесленко О. В.; 3.5. Розвиток етичних уявлень дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури – Кишинська А. В.

Ц 62 **Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі** : навч.- метод. посібник / Т.О. Піроженко, Л.І. Соловійова та ін. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2016. – 248 с.

ISBN 978-966-194-247-8

У матеріалах навчально-методичного посібника розкрито особливості становлення базових цінностей дошкільника і визначено специфіку психолого-педагогічного супроводу даного процесу. Матеріали рекомендовано для використання вихователями та психологами дошкільних навчальних закладів, домашніми вихователями (гувернерами), батьками, а також для професійної науково-предметної підготовки у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації майбутніх фахівців зі спеціальності „Дошкільна освіта”.

ISBN 978-966-194-247-8

© Кол. Авторів, 2016, © Видавничий Дім „Слово”, 2016

Зміст

Вступ.....	5
<i>Розділ I. Загальнолюдські цінності: історія і сучасність.....</i>	
15	15
1.1. Погляд у минуле.....	15
1.2. Аналіз нормативних документів дошкільної освіти з проблем формування ціннісних орієнтацій дітей.....	31
1.3. Методи вивчення ціннісних орієнтацій дитини старшого дошкільного віку.....	50
1.4. Сьогодення „поля цінностей” дитини.....	57
<i>Розділ II. Становлення базових цінностей дошкільника:</i>	
психолого-педагогічний супровід.....	74
2.1. Сімейна школа.....	74
2.2. Взаємодія педагога і психолога дошкільного навчального закладу по формуванню у дитини ціннісного ставлення до оточуючого світу.....	109
2.3. Батьківська відповідальність як чинник становлення ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку.....	152
<i>Розділ III. У практику роботи освітян.....</i>	
170	170
3.1. Психолого-педагогічне проектування взаємодії дорослого з дитиною: «Я вчусь долати труднощі».....	170
3.2. Розвиток ціннісних орієнтацій у дітей, педагогів, батьків.....	186
3.3. Сіяти зернятка добра, краси, любові.....	195
3.5. Фрагменти занять з розвитку етичних уявлень у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури.....	205
Термінологічний словник	219
Післямова.....	222
Рекомендована література.....	224
Додатки.....	226

Вступ

Особистість є динамічною системою і знаходиться в стані безперервної зміни та розвитку. В процесі такого зростання поступово все більшого значення набувають її внутрішні рушійні сили, які дозволяють людині більш самостійно визначати задачі та напрямки власного розвитку. Система ціннісних орієнтацій особистості виступає в якості регулятора та механізму зростання людини, визначаючи форму реалізації її намірів, намічених цілей, уподобань. Втрата рушійної сили особистісного розвитку в результаті досягнення значущих цінностей стимулює набуття нових якостей життя людини – постановку нових значущих цілей, а також закріплення у внутрішньому психологічному просторі чогось стабільного та незмінного. В свою чергу, досягнутий рівень розвитку особистості поступово створює нове підґрунтя для розвитку та вдосконалення системи її ціннісних орієнтацій. Етапність формування та набуття рушійної сили ціннісних орієнтацій в системі координат психологічного зростання особистості відповідають загальній періодизації індивідуального розвитку людини. Тому час дитинства виступає особливим виміром для розуміння сутнісної природи та умов формування цінностей кожного з нас. Цінності представляють внутрішній світ особистості, будучи виразником стабільного, абсолютного, незмінного. Формуючись, як і потреби, в індивідуальному досвіді суб'єкта, особистісні цінності відбивають, однак, не стільки динамічні аспекти самого індивідуального досвіду, скільки інваріантні аспекти соціального і загальнолюдського досвіду, що привласнюється індивідом.

Актуальність вивчення проблеми становлення ціннісних орієнтацій пов'язана із суспільним запитом об'єктивного аналізу та теоретичного обґрунтування впливу духовних орієнтирів життєдіяльності дитини як фактору її повноцінного розвитку. Метою дослідницької праці науковців лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України було:

– аналіз системи ціннісних орієнтирів розвитку та виховання дітей дошкільного віку в сім'ї та в дошкільних навчальних закладах сучасного освітнього простору;

– визначення психологічної характеристики та реального функціонування ціннісних орієнтацій дошкільника у системі взаємодії дитини з соціальним та предметним середовищем, а також

– визначення психологічних умов цілеспрямованого розвитку ціннісних орієнтацій як системоутворюючого психологічного надбання дитини та фактори забезпечення прояву регулюючої дії ціннісних орієнтацій в системі життєдіяльності дошкільників.

Ці напрямки викладено в матеріалах навчально-методичного посібника «Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі». Ми впевнені, що рішення проблеми становлення ціннісних орієнтирів розвитку дитини дошкільного віку в сучасному соціопросторі потребує посилення уваги суспільства до якості розвитку дитинства шляхом гуманізації соціокультурного середовища, що сприяє збереженню простору дитячої субкультури, становленню моральних почуттів та ціннісних орієнтирів, опірності до негативних соціальних впливів.

Аналітичний огляд опрацьованого матеріалу дозволив констатувати, що однією з провідних тенденцій розвитку освітньої ситуації сьогодення стає перехід до ціннісної парадигми (Г.О.Балл, М.В.Богуславский, М.Й.Боришевський, В.А.Караковский, Г.Б.Корнетов, З.И.Равкин, В.А.Сластенин та ін.), в якій засвідчується підвищена увага до формування ціннісно-сислової сфери дитини. В.Е.Чудновський підкреслює, що формування ціннісної сфери – не якийсь визначений етап розвитку людини, цей процес перетворення ціннісних орієнтацій є «наскрізним», він «прокреслює» все життя людини від народження до глибокої старості, який вступає у складну взаємодію з віковими особливостями і середовищними факторами. Аналіз літературних джерел надає можливість констатувати, що серед освітньої громади посилюється науковий інтерес до проблематики філософії виховання особистості. Відомо, що філософія виховання насамперед відповідає на питання про те, якою повинна бути особистість, якими

рисами вона повинна володіти, в якому напрямку треба вести її становлення. Філософія виховання також вирішує проблему ставлення людини до світу, до природи, до суспільства, до різноманітних людських спільнот, до інших людей, до самої себе. Цей науковий напрямок оцінює явища і процеси, які сприяють вихованню людини, визначає взаємодію між факторами і умовами формування особистості. Спрямування наукових пошуків лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України відповідає сучасним тенденціям розвитку психологічної науки з огляду на посилення уваги дослідників до проблем становлення творчої особистості, що здатна проявити та регулювати свою життєву активність на основі сутнісних ціннісних орієнтацій, вектор виміру яких – відповідність духовності та нормам моралі.

Наші теоретичні, практичні твердження та рекомендації будувались на наступних позиціях (твердженнях), які представлено у публікаціях науковців лабораторії психології дошкільника

Цінність – це особливий вид реальності. Сама по собі вона не існує, хоча і пов'язана не тільки з людиною, але і з об'єктивним світом. Світ повний цінностей – матеріальних (речі, гроші, власність...), художніх (твори мистецтва і літератури...), природних (схід сонця, моря, квіти, ландшафти...), власне людських (сміх, краса очей, мужній вчинок...).

Цінність завжди і одночасно цінність чогось (когось), і цінність для когось. Підкреслимо ще раз: її основою може бути об'єктивна реальність, продукти людської творчості і змісту свідомості: відповідно, камінь, вода, автомобіль, теорія, образ і т.д. Але цінність обов'язково антропогенна, оскільки виникає в процесі людської дії і осмислення, в процесі оцінки людиною людей, суспільства, ідей, предметів культури чи природи. Тому в процесі присвоєння дитиною цінностей є дуже важливим розвиток його здібностей мислити, розрізняти, зіставляти, узагальнювати.

Слід зазначити, що здатністю надавати перевагу одним речам над іншими наділені всі живі істоти, – сама потреба самозбереження змушує їх чогось у світі боятися, чогось прагнути. Більше того, тварина захищає своє потомство, і,

значить, може любити. Однак навряд чи можна говорити про цінності в повному розумінні цього слова по відношенню до істот, не здатних до їх осмислення, до усвідомлення.

Серед усіх творінь Всесвіту тільки людина в змозі оцінювати природу, результати своїх дій і разом з тим виявляється здатною до самооцінки. Тому формування системи ціннісних орієнтацій дошкільника імпліцитно відображає процес формування психіки як цілісності, процес становлення емоцій, пізнавальних процесів, вольових якостей особистості .

Види цінностей можуть бути самими різними: об'єктивними, віртуальними, неіснуючими в природі (мрії, ідеали), фантастичними. Але в будь-якому випадку вони знаходять статус цінностей при потенційному або наявному існуванні людини, тобто того, хто здатний цінувати. Цінності існують там і тоді, де і коли існує людина. А значить, для періоду дошкільного дитинства особливого значення набуває сама категорія «людина» (знання про людину, розвиток механізмів розуміння себе й іншої людини (емпатія, рефлексія), набуття досвіду взаємодії з людьми – молодшими дітьми, ровесниками, дорослими в різних видах діяльності.

Цінності бувають матеріальними і духовними, однак, в будь-якому випадку вони встановлюються (тобто конституюються) людиною, тому в них закладена певна віртуальність, пов'язана з тим, що сама оцінка - це справа розуму людини, його смаку, переваг, симпатій, потреб, цілей, ідеалів і т.д.

Специфічна ознака існування цінності – значимість. Значимість – це синонім цінності, але тільки в тому випадку, якщо це позитивна значимість. Значення можуть бути і негативними. Йдеться про суб'єктивність як область внутрішнього світу людини розумної, що володіє свідомістю, свободою, совістю і іншими чисто людськими якостями.

При цьому важливо розрізнати суттєвий момент. Необхідно відрізнати цінне як просто корисне, вигідне чи потрібне, як засіб до чогось іншого, від цінності у своєму повному і вищому, специфічно людському значенні слова. У чому ця відмінність? Цінність – користь завжди можна виміряти і відповідно

відшкодувати іншою цінністю, але будь-яка вища цінність по-своєму абсолютна і втрата її непоправна; така цінність – те, що часто називають «безцінним». Іншими словами, не можна вказати її ціни або грошової вартості (адже гроші втілюють ідею міри та обміну). Саме це мав на увазі англійський письменник і драматург Оскар Уайльд у своєму широко відомому афоризмі: «ціник знає всьому ціну, але не знає цінності».

Вищі цінності мов би самоцінні для людини, їй до вподоби вже сама думка щодо їх використання лише задля досягнення своїх цілей. Це споріднює поняття вищої цінності з таким поняттям, як святиня (мабуть, на зорі людства вищими цінностями вважались лише сакральні, священні, релігійні цінності). Підкреслюючи винятковий характер даної цінності, ми нерідко метафорично вживаємо саме цей термін.

Критерій незамінності, самоцінності легко відокремлює просту ціну від справжньої цінності: все живе і все істинно улюблене нами, незалежно від свого масштабу, саме незамінне. Так ніколи не замінять для нас, улюблену картину або вид з вікна, що так припали до душі, інші, в сто разів дорожчі, визнані або розкішні полотна; будь-яка дрібничка, пов'язана, скажімо, з пам'яттю про близьку людину, для нас дорожча за найкориснішу річ того ж призначення. І вже, звичайно, згідно знаменитій формулі Іммануїла Канта, будь-яка людина може бути для нас тільки метою (самоцінністю) і ніколи – засобом.

Цінності відіграють визначальну роль в житті людей. Вони виконують функції орієнтирів, утворюють складний світ смислів і символів, становлять основу індивідуальних чи колективних суджень і вчинків. У них є регулятивні та нормативні компоненти.

Область цінностей – це вся область людського існування. Вона знаходиться як всередині самої людини, так і поза неї, навіть поза межами її досяжності: адже людина гуманна дбає і про те, що буде, коли не стане її самої. Але центральною серед них є цінність людського життя.

Сфера існування цінностей універсальна і практично безмежна, адже навіть нескінченний Всесвіт здавна становить для нас пізнавальну, філософську,

естетичну та – для віруючих і всякого роду магів – навіть сакральну [священну] цінність. Існує безліч систем цінностей і видів їх класифікації.

Розрізняють моральні, наукові, естетичні, юридичні, філософські, релігійні, соціальні, політичні, економічні, фінансові, екологічні та інші цінності. Їх поділяють на матеріальні і духовні, індивідуальні і колективні.

У програмі дослідження з теми „Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі” ми орієнтуємось на пошук відповідей у психологічній площині, тобто аналізуємо ціннісні орієнтири дитини дошкільного віку з погляду тієї ролі, що виконують цінності як орієнтир та регулятор прояву особистісної активності. Тому ми розрізняємо: термінальні та інструментальні цінності:

1) термінальні (цінності-блага), які відповідають потребам суб'єкта (дитини), серед яких такі цінності – родина, щастя, здоров'я, дружба, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса, творчість, гроші;

2) інструментальні (цінності-регламенти), які відповідають регламентуючим орієнтирам суб'єкта, щодо задоволення потреб в його практичній життєдіяльності та виконують функцію інструментальних засобів щодо досягнення термінальних цінностей; до них належать цінності співпереживання, самостійності, допитливості, цілеспрямованості, впевненості, сміливості, наполегливості.

З точки зору гуманістичного світогляду, головною ознакою цінності є наявність у ній сприятливих для людини якостей, властивостей, можливості використовувати цю цінність на благо людини, або її здатність поєднуватися з позитивними якостями індивіда. Найсприятливішим же для людини, відповідно його позитивним властивостям, гуманіст – на відміну від віруючого або, скажімо, державного службовця - вважає все те, що сприяє даному земному життю всякого індивіда, полегшенню його умов, наповненню його радістю. З цього слідує, що область гуманістичних цінностей складається, по-перше, з того, що визнається цінним нашою людяністю, по-друге, з того, що є людяним і позитивним в самій людині, по-третє, з того, що визнається цінним у вигляді поєднання наших нейтральних та позитивних якостей. Наприклад, здатність до пізнання сама по

собі нейтральна. Можна пізнавати як добро, так і зло в ім'я і добра, і зла. Результати пізнання тільки тоді знаходять статус справжньої цінності, коли починають слугувати цілям добра, поліпшенню життя людини.

Спільною рисою цінностей гуманізму є закладена в них людяність, все те, що пов'язано з утвердженням життя, позитивними якостями людей, з творчістю добра в його різноманітних формах.

Гуманістична аксіологія (вчення про цінності) керується шкалою: «людяність – нелюдяність». Все, що відповідає чи не суперечить людяності стає цінністю гуманістичного світогляду. Все, що має внутрішні протиріччя і складається з «суміші» позитивного і негативного, заслуговує назви *псевдо-* або *квазіцінностей* і підлягає критичній оцінці. Все, що нелюдяно, то не є цінністю. В результаті утворюються три області: (1) область цінностей, (2) область псевдоцінностей, (3) область антицінностей.

Здатність оцінювати об'єкти, тобто встановлювати їх цінність, пов'язана з утворенням у свідомості людини ціннісних уявлень. Тут постає проблема культури вибору цінностей, яка передбачає свободу. Вибір ґрунтується на розумі, реалізується через діяльність, що долає необхідність і розвивається на її засадах. Людині, а особливо молодій людині, завжди надзвичайно важко здійснити вибір. Адже – це відповідальність. Вибором просякнуті всі дії людини. Вибір розпочинається з дитинства і триває все життя.

Питання для роздумів (обговорення) за круглим столом у сім'ї, на батьківських зборах групи в дошкільному закладі, з однодумцями і колегами на конференції, семінарі

1. За якими ознаками ми можемо виділяти явища, які ми називаємо цінностями?
2. Які основні характеристики цінності?
3. Як виникають цінності і яку роль в цьому відіграє людина ?
4. Які основні області побутування і типи цінностей?
5. Чому область цінностей пов'язана не лише зі світом людини ?
6. У чому полягає особливість гуманістичного критерію визначення цінності?
7. Чи мають яку не-будь цінність роздуми про цінності ?

8. За якими ознаками ми можемо умовно розділити світ на світ суцього (реально і об'єктивно існуючого) і світ належного, тобто той, що складається з оцінок, різного роду норм, правил поведінки тощо?
9. Чому тіло та здоров'я є цінностями життя?
10. У чому відмінність цінностей від норм, звичок або принципів поведінки і оцінки?
11. Чому цінності не лише об'єктивно різноякісні, але й мають суб'єктивно різне значення в поглядах різних людей?
12. Як впливають на цінність життя позитивні та негативні якості людини?
13. Чому, на Ваш погляд, так поширені в сучасному суспільстві цинічні уявлення про світ?
14. Чи існує протиотрута цинізму? Яка Ваша особиста стратегія відсічі цинічним діям оточуючих людей?
15. Як узгодити загальнолюдські цінності і цінності індивідуальні?
16. Спробуйте скласти каталог (каталоги) цінностей внутрішнього світу людини, цінностей, що існують у світі природи та в соціальному світі.
17. Складіть «Поле цінностей» Вашої родини (групи однолітків у дитячому садку).
18. Наскільки Ви погоджуєтесь із твердженням «Сучасні діти - відображення цінностей дорослого світу». Знайдіть підтвердження Вашої позиції.
19. Як завжди, одвічне питання «Хто винен?» та «Що робити надалі?»
20. Сформулюйте найважливіші, на Ваш погляд, питання для обговорення проблеми «Світ цінностей наших дітей»
21. Складіть термінологічний словник основних ключових понять теми, а саме: ціннісні орієнтації, сучасна соціальна ситуація розвитку дитини дошкільного віку, соціокультурне середовище, освітній простір, ціннісне уявлення, становлення особистості, дитяча субкультура, внутрішній світ, життєва компетентність.

Розділ I. Загальнолюдські цінності: історія і сучасність

1.1. Погляд у минуле

Нашому поколінню в спадок дістався неоціненний скарб набутий нашими пращурами протягом століть – морально-етичні цінності та знання, звичаї та традиції виховання, які передавались від покоління до покоління і стали основою системи виховання сьогодні.

Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій – споконвічна проблема як суспільства, так і кожної людини зокрема, є предметом вивчення ряду наук про людину і суспільство, зокрема: соціології, психології, філософії і педагогіки. Саме зараз, в період національного відродження України, в умовах реформування системи освіти та виховання, проблема ціннісних орієнтацій набуває особливої актуальності та гостроти.

Руйнування колишніх пріоритетів у політиці, економіці, особливо в духовному житті нації, вимагає віднайти чіткі методологічні підстави до відродження втраченої духовності народу, до формування гуманістичних засад образу України в XXI ст.

Будь-які цінності формуються і затверджуються в житті не випадково, а у прямій залежності від соціальних, політичних, економічних відносин в суспільстві, які певним чином впливають на розвиток системи освіти та виховання. Зміна умов життя і потреб суспільства та особистості спричиняє трансформацію цінностей. Проте існує ряд цінностей які є вічними, невмирущими. Істина, честь, мудрість, свобода, сім'я, любов – уявлення та сила впливу цих цінностей у тому, що вони виступають для людини духовними орієнтирами, спрямовують життя людей на добродійність протягом багатьох століть, складають основу системи цінностей українського народу.

Історія формування системи цінностей українського народу охоплює періоди швидкого прогресу (IX – XIV ст., XVI – XVII ст., друга половина XIX – XX ст.) та періоди занепаду і на кожному етапі формування дуже чітко проявляється прагнення до формування найкращих моральних якостей.

Як зазначалося вище, окремі історичні процеси негативно впливали на розвиток морально-етичної культури. Так, в епоху тоталітаризму в архівах та бібліотеках знищувалися твори видатних діячів як ідеологічно небезпечні. Тільки відродження української державності, а звідси, – вільний доступ до філософських та педагогічних творів, музичного та образотворчого мистецтва, створили можливість для розкриття усього багатства традиційної культури, отже і для вивчення психолого-педагогічних механізмів його впливу на виховання особистості.

Старослов'янськими племенами (антами і росами), які жили в VI-VIII ст. н.е. на території Наддніпрянщини і від Карпат до Дону була створена оригінальна і гуманна система виховання, в якій особлива увага приділялась вихованню поваги до старшого в роді. У дітей виховувались такі якості як: працьовитість, стійкість, хоробрість, витривалість, чесність, правдивість, дбайливе ставлення до слабких та хворих.

Однією з найдавніших літературних пам'яток яка заклала фундамент основи ціннісних орієнтацій Київської Русі стало «Повчання дітям» Володимира Мономаха (1096) в якому відомий державний діяч висловлює свої погляди щодо виховання дітей, про необхідність виховувати в них любов до батьківщини, шани до батьків, гуманного ставлення до дітей-сиріт і жінок-вдів, поваги до навчання та праці, зневаги до лінощів та гордощів у серці: «убогих не забувайте, ... подавайте милостиню сироті, і вдовицю виправдовуйте самі, і не дозволяйте сильним погубити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте..., гордощів не майте в серці і в умі... Старих шануй, як батька, а молодих, як братів. А якщо вмієте щось, то не забувайте того доброго, а чого не вмієте, то того навчайтеся...». Мудрість і розум – це найголовніші цінності які є мірилом всіх бажань і пристрастей людини.

Особливої уваги заслуговує літературна пам'ятка періоду Княжої доби XI-XIVст. – збірник древньоруських законів «Руська Правда», кілька частин якої були укладені ще до початку утворення Давньоруської держави. Основна увага у цій пам'ятці приділяється захисту інтересів «мужів» – так у Руській Правді позначалася соціальна верхівка суспільства слов'ян, проте саме тут відображені

головні цінності та морально-етичні норми епохи Київської Русі. Моральні норми є загальнообов'язковими правилами поведінки. Людина високоморальна та її життя визнавались головними цінностями. Особливого значення набували такі цінності як: свобода, відповідальність, довіра, гідність, правда, право вибору. В тексті пам'ятки стверджується, що всі найкращі якості людини, найкращі вчинки ґрунтуються на правді, вірі та вірності.

В період XVI-XVII ст. – час складних економічних перетворень і політичних подій – створюється велика кількість навчальної і педагогічної літератури. Привертають нашу увагу твори Симеона Полоцького «Обед душевний» і «Вечеря душевная» в яких автор підкреслює значення виховання та роль батьків і вихователів у формуванні поглядів і поведінки дитини, називає основні принципи морально-етичного виховання в родині: «...не подавати собою дітям злого прикладу», «нехай вчать батьки своїх дітей вимовляти добрі і чисті слова», «хай будуть навчені страху божому і мудрості, щоб жити по-божому, а також розумінню і майстерності, як бути чесним громадянином в світі», «спілкування з добрим хай буде в дітей наших», «блаженні ті батьки, чие доброчесне життя є прикладом доброзвичайності для дітей, зразком виправлення і правилом благих дій». Усе майбутнє життя людини та її поведінка, на думку Полоцького, залежать від виховання, від середовища, в якому знаходиться дитина, від батьків і вчителів.

У творі Єпифанія Славинецького «Громадянство звичаїв дитячих» називаються такі чесноти, як розум і поміркованість, людинолюбство та доброта. Дітей слід виховувати в шані і повазі до батьків і вчителів: «тим за те, що як на світ нас породили, багато праці і скорбот ради нас підняли; цим же за те, що думки наші, велику частину людську, з великими турботами вчать і чистять». Порядна та благочестива людина повинна «самолюбства не мати, не підноситися вище за інших, вірі і знаку старовинної дружби не шкодити, благодіяння завжди пам'ятати», «добра думка і помірність, ні лестоці, ні брехня, ні впертість, що породжує сварки, тільки мир – мати всякого блага».

Наприкінці XVI ст. центр культурного історичного розвитку в Україні переміщається на схід у Придніпров'я, у Запорізьку Січ. Велика Козацька доба (XVI – XVIII ст.) стала окремою віхою в історії розвитку української нації, зробила свій неоціненний внесок в процес формування ціннісних орієнтацій і засад національного виховання. Козацтво як явище саме по собі унікальне. Козацька педагогіка ввібрала в себе морально-етичні, естетичні та психолого-педагогічні надбання українського народу від часів Трипільської культури і Київської Русі.

Козацька педагогіка – це частина народної педагогіки у вищому її прояві, яка формувала синівську вірність рідній землі, вільній Україні. Це народна виховна мудрість, яка ставила метою формування козака-лицаря, мужнього громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю та самосвідомістю. Козацькій педагогіці притаманне родинно-шкільне виховання як вияв єдності впливу на особистість таких важливих факторів, як сім'я і школа, при пріоритеті батьків і родинного оточення.

Козацька система виховання має свою самобутню систему цінностей: цілісність і гармонійність, віра, надія і любов до всього батьківського і материнського, свого родоводу, повага до загальнолюдських здобутків, єдність істини, добра і краси, ненависть до ворогів рідної землі, презирство до всього, що гальмує розвиток рідного народу, прагнення і вміння подолати перешкоди на шляху до волі, свободи, незалежності України, рівноправності всіх націй. Найвищими духовними цінностями козацтва були й ідеї волі і свободи людини, народу, нації і держави, ідеалом для кожного була вільна й незламна у своїх прагненнях людина, яка, спираючись на традиції народу, має розвивати його культуру, будувати незалежну державу. Особливого значення в період козацтва набували такі цінності як чемність, вихованість, освіченість: в козацькому середовищі було більшість тих, хто закінчив не лише елементарні школи, а й колегіуми та академії – Києво-Могилянську, Острозьку, Замостську, Краківську та ін., або ж мали дипломи західноєвропейських університетів. На Запорозькій Січі до оволодіння знаннями активно і в обов'язковому порядку залучалися діти,

які вчилися в січових, монастирських та парафіяльних школах. Головною метою виховання підростаючого покоління було формування у дітей любові до свого народу, готовності віддати життя за волю України. Як свідчить Г. Боплан, «крім одягу, не можна помітити у козаків нічого грубого; еднаючи з хитрим і гострим розумом щедрість і безкорисливість, козаки страшенно люблять свободу». Чесність для козаків здавалось стояла понад усі цінності і чесноти. Католицький пастор Китович писав: «...там царювали така чесність і така безпека, що люди, які приїздили з товарами, або з інших якихось справ, не боялися й волоска загубити з голови своєї. Можна було на вулиці залишити свої гроші, не боячись, що їх украдуть». Козаки прагнули розвивати всі шляхетні якості й дотримуватися цих неписаних законів: «Для нас над усе честь і слава, військова справа, – Щоб і себе на сміх не дати, і ворогів під ноги топтати».

Самим важливим в системі цінностей козацької духовності, з нашої точки зору, є те, що родинні цінності в ній вважалися за найглибші та найміцніші, які, до того ж набували загальнонаціонального характеру. Вивчення та відродження надбань козацької педагогіки є одним з ефективних шляхів становлення і вдосконалення національної школи, системи виховання, формування в підростаючих поколіннях системи ціннісних орієнтацій.

«Навчайте їх здоров'я і міць тіла цінити вище за багатства та красу, похвалу сумління – вище від пошани та хвали людської, а добродієність і правдивість – вище від багатства, честі, здоров'я та життя». Ці слова належать видатному просвітителю, письменнику і громадському діячу, представнику прогресивної педагогічної думки другої половини XVIII ст. Новикову Миколі Івановичу. В своєму творі «Про виховання і наставляння дітей для поширення загальнокорисних знань і загального благополуччя» (1783) він по-суті називає одвічні цінності, які повинні бути такими для кожного, це: щастя, добродієність, правда, мудрість.

У пошуках вічних цінностей веде нас за собою поетична мелодика творів геніального поета Григорія Сковороди. «Він свідомо обрав своїм кабінетом цілий світ, при обмірковуванні його творів присутні були і небо над головою, журавлі,

лелеки, тополі, озера, ліси, тверда земля під ногами, а головне – люди», – писав Павло Тичина. Ліричний герой Сковороди в пошуках правди, добра і щастя (збірка «Сад божественних пісень»), народолобець і гуманіст, закликає до єднання з природою: «В город не піду багатий – у полях я буду жить...». В своїй оді «Похвала бідності» поет змалював уявний ідеал людини з серцем «чистим і праведним», яка має «зрівноважений дух, мудру розсудливість та веселість ясну». Совість і мудрість піднесені автором над усім дріб'язковим, буденним, нікчемним, свобода ж оспівується як найвища цінність людини («De libertate»).

Самопізнання для людини є запорукою щастя, яке неможливе без улюбленої справи. «Бути щасливим, – пише митець у «Розмові...», – пізнати себе чи свою природу, взятися за своє споріднене діло і бути з ним у злагоді з загальною потребою». Кожна людина може бути щасливою, якщо перемаже злі інстинкти волі і йтиме шляхом добра («Пчела и Шершень»). Щастя треба вміти розгледіти і зрозуміти: «О, щастіе, наш красний цвет!». Поряд зі щастям стоять такі цінності як: дружба, симпатія і доброзичливість людей один до одного, гуманність («Хай болить тобі горе ближнього») і обов'язково любов: «Любов – це початок, середина і кінець, альфа і омега».

Минуло вже понад півтора століття з часу друкування «Наталки Полтавки» Івана Котляревського у 1838 році, а п'єса і опера залишаються справжнім діамантом української культури, чаруючи нас своєю первозданною свіжістю. Започаткувавши нову українську драматургію, автору вдалось створити серйозний твір про прекрасну душу українського народу і його щедре серце, наділивши головних героїв найвищими чеснотами. Проста українська дівчина Наталка: «Не багата я і проста, но чесного роду, Не стижуся прясти, шити і носити воду», красива, розумна, з добрим серцем, поважає матір свою, шанує старших. Автор змальовує героїню сором'язливою і ввічливою, з почуттям людської гідності: «Моє все багатство єсть моє добре ім'я». Дівоча честь, честь сім'ї, вірність кохання, моральна чистота – найважливіші цінності героїні. Наталка – перший правдивий образ дівчини-селянки в українській літературі в якому оспівані кращі риси українок, їхня духовна краса. Заслужують уваги і

чоловічі образи Петра та Миколи. Справжні українці: працюючі, щирі, безкорисливі, з розвиненим почуттям власної гідності, здатні на самопожертву заради іншої людини, мають поетичну натуру. В своїх поетичних образах Котляревський високо підніс такі цінності простих українців як: розум, працюючість, оптимізм, почуття гідності, чисте кохання. Олесь Гончар зазначив, що з «цієї народної першоп'єси кожне нове покоління черпає науку почуттів, моральні взірці кохання, людської краси, благородства».

Промайнуло століття і перед нами до болю знайомі обличчя: змужнілі, загартовані на фронтах Великої Вітчизняної війни, але так само закохані у рідний край, працюючі, красиві душею. Їм притаманна сила духу і відвертість, вони не визнають зради і не знають страху. Вони увібрали традиції козаччини і передають цей дух своїм синам. Найважливіші цінності в житті – це родина, повага до старших, любов до батьків, дітей. Батьківщина для них – священна і прекрасна.

Все це герої творів Олександра Довженка: такі різні і такі схожі своїми цінностями і своєю духовною красою. Вони не можуть не закохувати в себе своєю працюючістю і чесністю, своєю щирою любов'ю до рідного краю, до своєї малої батьківщини: «Ідеш, і слухаєш, і чуєш рідну землю, що годує тебе не тільки хлібом і медом, а й думками, піснями і звичаями, і не тільки годує й ростить, а й прийме колись до свого матернього лона, як прийняла прадідів твоїх і діда під яблунею». Справжньою книгою життя була і залишається для нас кіноповість «Зачарована Десна» розкриваючи істинну красу вічних цінностей, що для кожного є цілющою життєвою силою. При народженні кожна людина отримує такі безцінні дари як Вітчизна, мати, родина, мова. Як важливо пройшовши крізь роки зберегти в душі любов до того куточка землі де народився, де батьківська хата, де твоє коріння. «Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє. Чому ж я мушу зневажати минуле? Невже для того, щоб навчити онуків ненавидіти колись дороге і святе моє сучасне?» (О. Довженко).

Над проблемами вічних цінностей нас змушує замислитись і творчість Павла Загребельного яка була і залишається справжнім дивом української національної культури. Питання історії людської душі, пробудження національної

свідомості народу, повернення до джерел духовних цінностей предків червоною лінією проходить через всю творчість митця не втрачаючи своєї гостроти та актуальності сьогодні. «П. Загребельний прагнув осмислити в «Диві», що ж лишає нащадкам історія, проходячи крізь частокони століть і так багато гублячи на своєму шляху, що саме принесеного нею живе в нашому дні, ставши духовним активом сучасника?» – напише у своїй статті український літературознавець і прозаїк Михайло Слабошпицький. Центральна постать роману – собор Софії Київської виступає символом духовного надбання українського народу, пам'яті поколінь, духом єдності минулого та сучасного, закликаючи нас до відродження доброти, справедливості, любові до батьківщини, почуття патріотизму – одвічних цінностей, які і складають основу духовності. Ми повинні постійно вбирати в себе духовні набутки минулого, гордитись цим, бо це – пам'ять для нас і наших дітей, це дух наших предків, який допомагає нам вистояти, зберегти свою самобутність.

Проблемі виховання дітей і молоді у дусі гуманізму та формування ціннісних орієнтацій приділяв значну увагу і видатний український педагог, публіцист і письменник, засновник гуманістичної, новаторської педагогіки Василь Олександрович Сухомлинський. Батьківщина починається з сім'ї – головне переконання педагога, і від того, які моральні цінності дитина засвоїть від нас залежатиме майбутнє нашого суспільства. Найвищою цінністю є людина, честь і доблесть якої – її працьовитість. Мужність, ідейна стійкість і незламність, непримиренність до ворога, воля до перемоги, почуття любові до матері та рідної землі, готовність відати життя за Вітчизну – це ті риси, виховання яких є найважливішим завданням суспільства та школи. А це неможливо без головної цінності – родини. Духовне і морально-естетичне багатство сімейного життя – найважливіша умова успішного виховання дитини і в домашніх умовах, і в дитячому садку, і в школі. Особливого значення у моральному вихованні набувають такі цінності, як чуйність та чутливість: «Здійснення принципу: людина людині друг, товариш і брат – вимагає того, щоб кожний з малих років був чутливим і уважним до духовного світу іншої людини, щоб джерелом особистого щастя для кожного були моральна чистота, краса, благородство

глибоко особистих, інтимних відносин.» (В.О. Сухомлинський). До системи вічних цінностей Василь Сухомлинський відносить милосердя, доблесть, честь, благородство та інші. Вони складають духовну красу людини, вершиною якої є любов.

Окреме місце в системі цінностей посідає рідна мова. Саме «оволодіння рідною мовою визначає багатство, широту інтелектуальних та естетичних інтересів особистості» (В.О. Сухомлинський). Саме знання рідної мови – серйозна передумова формування багатих духовних інтересів, морального ідеалу. Мова – це ключ до пізнання духовних надбань національної культури. Як говорить видатний російський педагог Костянтин Дмитрович Ушинський: «Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії... Відберіть у народу все – і він усе може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови – ніколи: вимерла мова в устах народу – вимер і народ». На його глибоке переконання, засвоюючи рідну мову ми засвоюємо плоди думки й почуття тисячі поколінь, що жили на цій землі задовго до нас. Вивчаючи рідну мову дитина «п'є духовне життя й силу з рідної груді рідного слова. Воно пояснює її природу, ознайомлює її з характером людей, що її оточують, з суспільством, серед якого вона живе, з його історією та його прагненнями...». Рідна мова – це життєдайне джерело національної культури і духовності.

Роки пролітають над нашою Землею, століття і віки. Приходить нове покоління людей, приходять нові проблеми, нові мрії, а втім і біди, страждання, сльози і розчарування. Дуже важливо дбати про спадок, який ми залишаємо нащадкам – від цього залежить духовна культура народу, культура нашого майбутнього покоління. Діти швидко підростають, читають інші книжки, якщо взагалі знаходять час для читання, захоплюються новими героями, створюють собі нових кумирів. Проте сила одвічних людських цінностей невичерпна, кожен з нас рано чи пізно знаходить загублений шлях до витоків нашої духовності, до собору своєї душі. Головним завданням дорослого, вихователя допомогти дитині

знайти цей шлях якомога раніше, підібрати потрібні слова, потрібну книгу, яка не залишить юного читача байдужим, запавши глибоко в душу своїми яскравими образами, чи то неперевершеною мелодикою української мови, захопить думку і схвилює душу, пробуджуючи прагнення до ідеалу. Формування системи цінностей у підростаючого покоління полягає в тому, «щоб утвердити в людській душі багате, яскраве, незабутнє дитинство, закарбувати в ньому образи рідної природи, які хвилювали б усе життя. У кожної людини повинен бути куточок, який став незабутнім спогадом про найдорожче – без нього немає людини, немає її морально-емоційного й естетичного коріння, немає свіжого вітерця, який живить непогасне полум'я любові до Вітчизни» (В. Сухомлинський).

Справжнім творцем культури і життя народу є духовна і високоморальна особистість. І тому виховання духовності, формування ціннісних орієнтацій у підростаючого покоління все більш стає пріоритетним напрямком виховної діяльності багатьох сімей та педагогів.

Питання для роздумів

1. Чи є проблема ціннісних орієнтацій провідним напрямком національної системи освіти?
2. Як Ви вважаєте, наскільки актуальними для сьогодення є такі чесноти виховання ХІ сторіччя як витривалість, працьовитість?
3. Створіть портрет чеснот мужнього громадянина Великої Козацької доби (ХVI – ХVIII ст.)
4. Яким змістом наповнили б Ви неписаний закон козаків «Для нас над усе Честь і Слава!» Що для сучасного громадянина України означають ці слова?
5. Як відомо, у козаків існувала своєрідна демократична форма прийняття рішень – Козацький круг. Серед вчинків, що підлягали осудженню та покаранню були ситуації, коли доросла людина дозволяла собі образити дитину. Чи повернули б Ви у сучасне життя цю традицію розуміння справедливості? Які регіональні, державні, міжнародні форми осудження проявів зла до дітей (

порнографія, порносайти, рабство, псевдожкість дитячого харчування та інш.) Ви вважаєте справедливими та доцільними?

6. Наскільки близьким у Вашому житті є розуміння цінності щастя та любові ?

7. Знайдіть доводи, якщо Ви погоджуетесь з твердженням В.Сухомлинського «Батьківщина починається з сім'ї».

8. Складіть визначення поняття «Духовна краса людини» В.Сухомлинський

9. Продовжіть, будь ласка, речення (В.Сухомлинський) «Здійснення принципу: людина людині друг, товариш і брат – вимагає того,..... ».

Наскільки близькою є для Вас ця позиція?

10. Цікаво, яка Ваша позиція щодо «благородства глибоко особистих, інтимних відносин»?

11. Наскільки позиція автора є сучасною для сьогоденних проблем виховання: «Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії... Відберіть у народу все – і він усе може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови – ніколи: вимерла мова в устах народу – вимер і народ»(Костянтин Дмитрович Ушинський).

12. Актуальними для обговорення та порозуміння є такі важливі питання:

Що для Вас є моральними цінностями? Які, на вашу думку, цінності називаються вічними? Що є цінним для вашої родини?

Наповніть тлумачення афоризмів, що створені у далекі часи, сучасним розумінням. Чи є розбіжності? Чим вони можуть бути пояснені?

- ✓ Життя задихається без мети.
- ✓ Треба любити життя більше, ніж сенс життя. (Ф. Достоевський)
- ✓ Не бійтеся досконалості. Вам її не досягти. (Сальвадор Далі)
- ✓ Вільна праця і є життя. (К. Ушинський)
- ✓ Найдієвішою рушійною силою людської поведінки є переконаність в тому, що добро – вершина морального багатства.(В.Сухомлинський)
- ✓ Там, де виховують рятуватись, не перемагають. (О. Довженко)

- ✓ Якщо хочеш бути сильним, будь непомітним. (В. Гюго)
- ✓ Коли любиш – люби серцем, а не язиком.(Л. Глібов)

Знання – настільки цінна річ, що їх не соромно добувати з будь-якого джерела.

Тома Аквінський

Шануй мудрість, а не золото.

Мелетій Смотрицький

Мудрий той, хто знає не багато, але потрібне.

Есхіл

Без землі – нема волі.

Панас Мирний

Коли всім народом дмухнути, то ураган буде.

Козацьке прислів'я

Примушувати людей силою робити те, що мені вважається хорошим, це найліпший спосіб вселити їм відразу до того, що мені вважається хорошим.

Лев Толстой

Життя – се мій скарб, мій власний, самотній, якого найменшої частинки, однієї мінутки не гідні заплатити мені всі скарби світу.

«Сойчине крило», Іван Франко

Той, хто гарно говорить і має приємну зовнішність, рідко буває по-справжньому людяним.

Конфуцій

Перш ніж полюбити в дівчині жінку, полюби в ній людину.

Василь Сухомлинський

Найстрашніше для людини – сама людина.

Григор Тютюнник

Хто в себе не вірить, тому ніхто другий не повірить.

Володимир Винниченко

Собори душ своїх бережіть, друзі...Собори душ!

Олесь Гончар

Сила породжується не фізичною міццю. Вона породжується непорушною волею.

Махатма Ганді

Світ прекрасний, коли просто його споглядати, нічого в ньому не шукаючи, – просто так, як його споглядають діти.

Герман Гессе

...ціна людини, рівень її – це, мабуть, рівень болю, який може вміститися в серці.

Іван Миколайчук

Досвід збільшує нашу мудрість, але не зменшує нашу дурість.

Джон Білінгс

Лиш праця світ таким, як є створила.

Лиш в праці варто і для праці жить.

Іван Франко

Найдорожче в людині — це життя. Воно дається один раз, і прожити його потрібно так, щоб не було нестерпно боляче за безцільно прожиті роки, щоб не палила ганьба, за підленьке і дріб'язкове минуле...

М. Островський

Пам'ятай! Життя є дар, великий дар,

І той, хто його не цінує,

Цього дарунка не заслуговує.

Леонардо да Вінчі

Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю.

Любов – це початок, середина і кінець, альфа і омега.

Не той щасливий, хто бажає кращого, а той, хто задоволений тим, чим володіє.

Г.С.Сковорода

«Чи дивно після цього, що виховання, створене самим народом і побудоване на народних засадах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях...»

К.Д. Ушинський

«Виховуй дітей своїх щасливими людьми та корисними громадянами».

М.І Новіков

Народ – вічне джерело педагогічної мудрості.

В.О. Сухомлинський

«Учи дітей не страхом, а ласкою», «Хто б'є дитину, той не виховує добру людину», «Жорстокість породжує тупість і дурість».

«Плекаючи свої кращі традиції, борючись за свою самостійну державу, українська молодь разом з тим мусить не тільки плекати загальнолюдські ідеали, а й активно боротись за них... Віримо, що ця боротьба закінчиться перемогою Правди і Добра».

«...вірний шлях розвитку народу полягає в тому, що нові покоління, сприймаючи культурні здобутки попередніх поколінь і зберігаючи національні традиції, рухають свою культуру вперед, вносячи в неї нові надбання.»

Григорій Ващенко

“Не дуріте самі себе,
Учітесь, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь,
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають.”

Тарас Шевченко

1.2. Аналіз нормативних документів дошкільної освіти з проблем формування ціннісних орієнтацій дітей

Соціально – економічні процеси, які відбуваються у світі, викликали цілий ряд змін, які проявились в порушенні старих і пошуку нових ціннісних орієнтирів. Зміни в суспільстві зумовлюють зміни й у системі цінностей. Дестабілізація суспільства і суперечливість життєвих ціннісних пріоритетів особливо яскраво відбивається на формуванні нинішнього покоління.

Майбутнє суспільства багато в чому залежить саме від того, з якими моральними ідеалами увійдуть в життя наші діти сьогодні. Становлення особистості, становлення ціннісних орієнтирів, формування і розвиток дитини у сучасному соціопросторі, обумовлені соціальними впливами, характером суспільства, в якому вона живе, атмосферою сім'ї, потенціалом батьків, світом її розваг, інтересів, звичаїв та традицій. Моральні норми засвоюються з дошкільного дитинства: беруть свій початок в атмосфері життя сім'ї, дитячого садка, дошкільної школи. Саме в цей віковий період закладається фундамент оптимістичного світобачення, формуються уявлення дитини про свої права та обов'язки; засвоюються моральні правила і норми.

Взагалі, моральні якості – це абсолютна цінність, це те, задля чого ми народжуємо й вирощуємо дітей, навчаємо їх, виховуємо, даємо їм освіту – все, аби наші діти вирости гарними, добрими й чесними. Світ цінностей – це перш за все світ культури у широкому розумінні слова, це сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості, її прихильностей – тих оцінок, в яких відбивається міра духовного багатства людини. Кожне суспільство має свою певну систему моральних цінностей – принципів, норм і правил поведінки, додержання яких необхідне для його існування, функціонування і процвітання. Виховання дітей має спиратися на певну систему орієнтирів, духовних цінностей, до яких відносяться моральні, громадські, світоглядні, екологічні, естетичні, інтелектуальні та валеологічні цінності. Виховання має спиратися на дотримання норм і принципів, які регулюють взаємовідносини людей, їхню соціальну поведінку.

Нині в Україні діє чітка нормативно-правова база, що регулює освітню політику. Стаття 3 Закону України „Про дошкільну освіту” визначає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття. Стаття 4 Закону України „Про дошкільну освіту” визначає, що «дошкільна освіта - цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та

фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду».

Вимоги суспільства до виховання ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку представлені в державних документах. Таким документом є Базовий компонент дошкільної освіти і освітні програми. Базовий компонент дошкільної освіти України ґрунтується на основних положеннях Міжнародної конвенції ООН про права дитини, Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», інших нормативних актах стосовно дитинства.

Сьогодні освітяни в усьому світі зорієнтовані на те, щоб виростити компетентну особистість. Не лише поінформовану, але й обізнану, вмілу, гнучку, здатну адекватно діяти, приймати самостійні рішення, пристосуватися до різних умов життя, визнавати свої помилки, відстоювати власну гідність, реалізовувати природні можливості, самовдосконалюватися. Базовий компонент визначає компетентність, як особистісну складну характеристику дитини, що засвідчує достатню її обізнаність, умілість, вправність у певному колі питань.

Компетентний дошкільник вдало застосовує набутий досвід у нових умовах життя; адекватно оцінює різні життєві ситуації та реагує на них; поводить себе помірковано та розсудливо, вчиняє раціонально, досягає успіху в розпочатій діяльності, характеризується творчою активністю. Життєво компетентна дитина в різних сферах і видах діяльності здатна діяти адекватно, конструктивно, продуктивно.

Тому основним завданням дошкільної освіти є – озброєння дитини не стільки системою галузевих знань, скільки наукою життя. Головною метою національної дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства є створення сприятливих умов для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, розвитку в неї ціннісного ставлення до світу Природи, Культури, Людей, Самої Себе.

Відкриваючи дитині світ у єдності цих чотирьох світів Природи, Культури, Людей, і власного «Я» Базовий компонент налаштовує педагогів на важливість різнобічного й гармонійного розвитку дитини. Базовий компонент дошкільної

освіти України як державний освітній стандарт орієнтує педагогів на цілісний загальний розвиток дитини, акцентує їхню увагу на забезпеченні її «фізичного, психічного та морально-духовного здоров'я, розвитку особистісних цінностей як своєрідного внутрішнього стрижня, ціннісної етичної орієнтації з формування навичок практичного життя, емоційної сприйнятливості та сприяння розвитку індивідуальності дитини».

Зазначений нормативний документ наголошує, що «Набуття різних видів компетенцій дитиною дошкільного віку відбувається в різних видах діяльності (ігровій; руховій; природничій; предметній; образотворчій та інших) і вимагає практичного засвоєння дитиною системи елементарних(доступних) знань про себе та довкілля, моральних цінностей, уміння доречно застосовувати набуту інформацію».

Базовий компонент визнає, що система дошкільної освіти має забезпечувати не тільки формування елементарного дитячого світогляду особистості, реалістичного образу-Я; здатності орієнтуватися в життєвих ситуаціях, виявляти активність, самостійність, здатність, відстоювати власну гідність але й сприяти розвитку у дошкільника цілісної наукової картини світу; має забезпечувати виховання моральності, здатності дошкільника орієнтуватися на совість як внутрішню етичну інстанцію, бути безкорисливим, надавати підтримку і допомогу тим, хто цього потребує, визнавати чесноти інших людей; прилучення дитини до системи цінностей, культури і традицій українського народу, виховання шанобливого ставлення до його надбань та рідної мови; ознайомлення з культурою народів світу; формування культури міжетнічних та міжособистісних взаємин; підтримку природного прагнення дошкільника до виявлення активності, здатності діяти за власним бажанням, самостійним вибором, приймати рішення, відповідати за їхні наслідки, надавати переваги комусь – чомусь; виховання у дошкільників прихильного ставлення до людей, довіри до людського оточення, відчуття своєї захищеності ним, прагнення встановлювати та підтримувати з ним щирі стосунки».

Основними завданнями національної системи дошкільної освіти є:

– створення належних умов для реалізації дитиною свого природного потенціалу(фізичного, психологічного, соціального). Разом з вихователем, формування в дитини ціннісного ставлення до свого здоров'я фізичного, психологічного і соціального;

– формування механізмів саморозвитку дошкільника (реалістичну самооцінку, самоконтроль та саморегуляцію поведінки, совість як внутрішню етичну інстанцію, децентрацію як подолання егоїзму, елементарний світогляд, індивідуальний досвід. Знайомити дитину з образом самої себе, своїм «Я», її місцем у системі людської життєдіяльності. Формувати позитивне ставлення до власного внутрішнього світу (мотиви, ціннісні орієнтації, бажання і мрії, почуття тощо);

– навчання дошкільника жити у злагоді з довкіллям та із самим собою, адекватно реагувати на події, оптимістично ставитися до життя, довіряти людському оточенню, відчувати себе захищеним; формувати соціальну компетентність: навички соціальної поведінки, свідоме ставлення до себе як до рівної з іншими людьми особистості, інтерес до людей та спілкування з ними, готовність сприймати соціальний досвід, співпереживання, співчуття, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки;

– створення культурного середовища, сприяння становленню в дитини базису особистої культури, залученні до світу національної та світової культури; формування в неї чуття краси в різних її проявах, ціннісного ставлення до змісту предметного світу та світу мистецтва, розвиток творчих здібностей, формування елементарних трудових і художньо – продуктивних навичок, самостійності, культури.

– оснащення дошкільника навичками практичного життя, навчанні пристосування до нових умов, виробленні гнучкої поведінки, вихованні творчого ставлення до дійсності; вправлянні в умінні виявляти волю; Знайомити з рукотворним предметним світом, що створений завдяки людській праці. Виявляти ціннісне ставлення до результатів людської праці, Звернення уваги на предметно-

практичну діяльність, активність прилучення до самообслуговування, праці в природі.

- прагнення до якісного виконання трудових доручень тощо. Опиратися на самостійне подолання труднощів, прагнення довести розпочату справу до завершення. На вияв працелюбності, відповідальності, організованості;

- опиратися на уявлення про заощадливе ведення домашнього господарства, вмільсть ощадливо ставитися до речей, грошей. Вміння розрізняти соціальні ролі «покупець», «продавець», поняття «товар», «гроші», «заощадливий», «недбайливий»;

- забезпечення гармонійного та різнобічного розвитку дошкільника, формування у нього ціннісного ставлення до Природи, Культури, Людей, Самого Себе.

Діяльність дошкільних навчальних закладів базується на визначенні вічних цінностей історичного літопису та сьогоднішніх нормативних документів, зокрема на Базовому компоненті. Базовий компонент визначає зміст і структуру дошкільної освіти за його інваріантною і варіативною складовими. В змісті Базового компонента в інваріантній складовій визначено освітні лінії, що забезпечують засвоєння дитиною способів (механізмів) розвитку (саморозвитку), набуття знань, умінь і навичок дитини. Інваріантну складову систематизовано за освітніми лініями «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина в природному доквіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини», що забезпечує неперервність змісту освітніх ліній дошкільної та початкової ланок.

Базовий компонент Освітня лінія «Особистість дитини» передбачає формування позитивного образу «Я», створення бази особистісної культури дитини, її активної життєдіяльності. Одним із перших комплексів завдань виховання у дитини позитивного ставлення до своєї зовнішності, формування основних фізичних якостей, рухових умінь, культурно гігієнічних, оздоровчих навичок та навичок безпечної життєдіяльності. Стосовно здійснення зазначених завдань необхідно щоб у дитини була сформована система знань про себе: свою

зовнішність і здоров'я, власну рухову активність та діяльність, що проявляється в таких цінностях як щастя, здоров'я, зовнішня краса, самостійність, допитливість, наполегливість.

Освітня лінія «Особистість дитини»

Зміст освіти	Результати освітньої роботи
Здоров'я та фізичний розвиток	<p>Усвідомлює цінність здоров'я, його значення для повноцінної життєдіяльності. Володіє елементарними знаннями про основні чинники збереження здоров'я. Розуміє значення для зміцнення здоров'я і запобігання захворюванням загартування, щоденної ранкової гімнастики, правильного харчування, безпечної поведінки. Виявляє позитивне ставлення до національних та сімейних оздоровчих традицій. Знає про вплив основних природних чинників на стан здоров'я організму.</p>
Самоставлення	<p>Має уявлення про існування свого внутрішнього світу (думки, почуття, бажання, ставлення), виявляє інтерес до нього. Має свої уподобання, прихильності, інтереси; Знає, чого хоче (не хоче); може обґрунтувати своє ставлення. Орієнтується в основних емоціях і почуттях; диференціює добро і зло. Встановлює причинно-наслідкові та смислові зв'язки між подіями життя, своїми переживаннями та виразом обличчя, передає свої почуття мімікою, жестами, словами. Адекватно реагує на різні життєві ситуації, намагається стримувати негативні емоції; співвідносить характер емоційної поведінки з її наслідками для інших. Передбачає результати своєї діяльності, знає їх значення для себе і тих, хто поряд, усвідомлює свою відповідальність за вчинене.</p>
Самосвідомість	<p>Оперує займенником «Я», вирізняє себе з-поміж інших, усвідомлює, що може обходитися своїми силами, вміє знайти спільне і відмінне між собою та іншими. Має певну думку про себе, може сформулювати узагальнене судження про себе. Вміє порівняти себе (досягнення, якості, вчинки) з іншими. Усвідомлює зв'язок своєї самооцінки з реальними досягненнями та оцінками авторитетних дорослих. Співвідносить свої домагання з можливостями, успіхами та невдачами; розуміє, чим</p>

	викликане позитивне і негативне судження про неї інших. Орієнтується у своїх чеснотах і вадах, виявляє самоповагу, елементарну гідність. Прагне утвердитись у своїх моральних якостях, виявляє впевненість у своїх можливостях. Орієнтується у своїх основних правах і обов'язках, усвідомлює їх значення та відмінності.
Особистісно – оцінна компетенція	Обізнаність дитини з образом самої себе, своїм «Я», її місцем у системі людської життєдіяльності (у сім'ї, групі однолітків, соціально-комунікативному просторі, в різних видах діяльності). Здатність до самооцінки, довільної регуляції власної поведінки в різних життєвих ситуаціях, позитивного ставлення до власного внутрішнього світу (мотиви, ціннісні орієнтації, бажання і мрії, почуття тощо).

Освітні лінія «Дитина в соціумі»

Зміст освітньої лінії «Дитина в соціумі» Базового компонента передбачає формування у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватись у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим. Взаємодія з іншими людьми є своєрідним видом входження дитини в людський соціум, що вимагає уміння узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими членами суспільства», що проявляється у таких цінностях: дружба, родина, щастя, самостійність, цілеспрямованість, сміливість, допитливість, наполегливість, співпереживання, впевненість.

Зміст освіти	Результати освітньої роботи
Сім'я	Усвідомлює зміст понять «сім'я», «сімейні традиції» (склад, ознаки: спільне проживання, взаємна турбота, любов, доброзичливість, сімейні обов'язки, повага та гідне ставлення до членів сім'ї, збереження сімейних традицій). Розуміє, що батьки — найрідніші люди, які доглядають та виховують своїх дітей, ставиться до них з любов'ю та повагою, турбується про них; відгукується на їхні звернення, прохання, дотримується порад дорослих. Встановлює й підтримує доброзичливі, дружні стосунки з братами і сестрами, ставиться до них з любов'ю. Турбується про рідних дослуховується до старших, опікується молодшими. Поважає дідуся і бабусю, піклується про їхне

	здоров'я, самопочуття; шанобливо ставиться до них. Не ображає їх своїми висловами, вчинками та поведінкою. Дотримується правил сімейного співжиття. Усвідомлює обов'язки кожного члена сім'ї, намагається виконувати свої, підтримує порядок у своєму помешканні. Співчуває хворим членам родини, прагне надати посильну допомогу».
Родина	Знає, що родина об'єднує усіх родичів матері та батька, усвідомлює ступінь рідства. Ініціює підтримання родинних зв'язків, виявляє інтерес до спільних родинних справ, свят, зустрічей, фото та фільмотек тощо. Виявляє чуйність та уважність; стримує свої бажання, якщо вони заважають рідним; прагне бути причетною до спільних турбот і проблем сім'ї.
Родинно побутова компетенція	Обізнаність із нормами та правилами сімейного (родинного) співжиття; здатність їх дотримуватися; уміння підтримувати доброзичливі, дружні, довірливі стосунки в родинному колі, виявляти турботу і любов до рідних та близьких членів родини.
Люди	Вирізняє знайомих людей з-поміж інших як таких, які добре знають один одного (друзі, товариші, сусіди, співробітники батьків, працівники дошкільного закладу тощо), привітно вітається. Виявляє готовність і здатність доброзичливо спілкуватися з ними. Вміє вислухати дорослого, відповісти на запитання, відгукнутися на прохання, пропозицію, виявляє чемність у ставленні до них.
Дорослі	Відкрита для контактів з дорослими людьми різного віку, статі, національності, соціального статусу. У зверненнях до них та власних діях виявляє повагу, готовність допомагати. З повагою ставиться до людей похилого віку. Прагне бути схожою на рідних та авторитетних дорослих.
Діти	Здатна входити в контакт з різними за віком дітьми, налагоджує з ними активну взаємодію, спілкування. Виявляє інтерес і прагнення брати участь у будь-якій спільній справі (грі, продуктивній діяльності), ділиться своїм досвідом, уміннями, знаннями, підтримує загальну для всіх мету діяльності. Самостійно встановлює й підтримує партнерські, ділові та особисті контакти з іншими дітьми, володіє правилами поведінки у конфліктних ситуаціях. Уникає гострих суперечок, намагається

	<p>порозумітися. Передбачає наслідки своїх негативних дій, розуміє причини виникнення непорозумінь. Може визнати свою провину, поступитися власними інтересами. Знає та використовує слова-пояснення, виправдання, вибачення.</p>
Група	<p>Орієнтується в тому, що група — це об'єднання, яке виникає на основі особистих симпатій, емоційних взаємин між її членами. Усвідомлює, що групу гуртують спільні цінності, щирість та відвертість стосунків, довіра, певні поведінкові норми; прихильне ставлення один до одного. Розуміє, що дружба – це прояв взаємної довіри, відданості, поваги між людьми. Ініціює дружні стосунки з тими, кому симпатизує, усвідомлює, що дружбою треба дорожити. Орієнтується в тому, що кожна країна має свою територію, свою культуру, звичаї, мову. Розуміє, що всі народи світу прагнуть миру й щасливого життя.</p>
Соціально – комунікативна компетенція	<p>Обізнаність із різними соціальними ролями людей (знайомі, незнайомі, свої, чужі, діти, дорослі, жінки, чоловіки тощо); з елементарними соціальними та морально-етичними нормами міжособистісних взаємин; уміння дотримуватись їх під час спілкування. Здатність взаємодіяти з людьми, які її оточують: узгоджувати свої дії, поведінку з іншими; усвідомлювати своє місце в соціальному середовищі; позитивно сприймати себе. Вміння співпереживати, співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях.</p>

Освітня лінія «Дитина в природному довкіллі»

Зміст освітньої лінії «Дитина у природному довкіллі» містить доступні дитині дошкільного віку уявлення про природу планети Земля та Всесвіт, розвиток емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення до природного довкілля. Ціннісне ставлення дитини до природи виявляється у її природодоцільній поведінці: виважене ставлення до рослин і тварин; готовність включатися у практичну діяльність, що пов'язана з природою; дотримання правил природокористування», що проявляється у таких ціннісних орієнтаціях як:

творчість, любов до природи, щастя, співпереживання, допитливість, наполегливість.

Зміст освіти	Результати освітньої роботи
Життєдіяльність людини у природному середовищі	Орієнтується в тому, що природне довкілля та життєдіяльність людини взаємопов'язані; розуміє, що природне довкілля змінюється внаслідок людської діяльності. Має уявлення, що люди здійснюють природоохоронні заходи для збереження та відновлення рослин і тварин, які зникають.

Освітня лінія «Дитина у світі культури»

«Освітня лінія «Дитина у світі культури» передбачає формування почуття краси в її різних проявах, ціннісного ставлення до змісту предметного світу та світу мистецтва, розвиток творчих здібностей, формування елементарних трудових, технологічних та художньо-продуктивних навичок, самостійності, культури та безпеки праці. Результатом оволодіння дитиною різними видами предметної та художньої діяльності є сформоване емоційно-ціннісне ставлення до процесу та продуктів творчої діяльності». Загалом, через формування емоційної сфери людини відбувається формування її психіки, свідомості, тобто становлення її як особистості, що спонукає її нормальний розвиток, вироблення у неї позитивних якостей, доброзичливого ставлення до неї інших людей. Взагалі, емоції відіграють регулювальну роль у діяльності, у спілкуванні. Людина з добре розвиненою емоційною сферою може краще налагодити стосунки з тим, хто довкола неї, швидше знаходять вихід зі складного становища. Зазначені завдання проявляються в таких цінностях: родина, краса природи, краса техніки, краса мистецтва, творчість, самостійність, цілеспрямованість, допитливість, наполегливість, співпереживання, гроші.

Зміст освіти	Результати освітньої роботи
Предметно – практична діяльність	Усвідомлює, що довколишній предметний світ — рукотворний, створений для задоволення потреб людини та завдяки людській праці. Виявляє ціннісне ставлення до результатів людської праці, розуміє її необхідність і мотивацію, зв'язок із життєвими потребами, станом

	<p>здоров'я. Охоче займається предметно-практичною діяльністю, активно долучається до самообслуговування, праці в природі, господарсько-побутової. Прагне до якісного виконання трудових доручень тощо. Виявляє готовність брати участь у суспільно значущій діяльності спільно з дорослими та іншими дітьми, отримує задоволення від колективної праці. Вміє визначити мету, завдання, спрогнозувати кінцевий результат. Самостійно долає труднощі, прагне довести розпочату справу до завершення. Виявляє працелюбність, відповідальність, організованість. Здатна оцінити результат своєї роботи та однолітків, внести корективи, виправити помилки. Бережно ставиться до рукотворних виробів (власних та інших дітей).</p> <p>Має уявлення про заощадливе ведення домашнього господарства, вміє ощадливо ставитися до речей, грошей. Розрізняє соціальні ролі «покупець», «продавець», поняття «товар», «гроші», «заощадливий», «недбайливий». Використовує різні предмети за призначенням, дбайливо до них ставиться, дотримується умов догляду і зберігання».</p>
<p>Світ мистецтва. Сприйняття мистецтва</p>	<p>Сприймає і усвідомлює мистецтво як результат творчої діяльності людини, виявляє емоції та почуття від побачених і почутих мистецьких творів; вибірково ставиться до окремих видів мистецької діяльності. Яскравість образу пов'язує з кольорами, формою, пропорціями, звуками, ритмами, динамікою, темпами, рухами, мімікою, жестами, римами, монологами, діалогами.</p>
<p>Ціннісне ставлення до мистецтва</p>	<p>Виявляє власне ціннісне ставлення до українських мистецьких традицій, фольклору, до мистецьких творів художників, композиторів, музикантів, співаків, танцівників тощо.</p>
<p>Художньо – продуктивна діяльність</p>	<p>Відображає власні життєві враження, почуття, навички в образотворчій діяльності: малюванні, ліпленні, аплікації, конструюванні.</p>
<p>Художньо – продуктивна компетенція</p>	<p>Сприймає мистецький твір з позиції краси, вирізняє його як естетичний. Виявляє себе емоційно сприйнятливим та естетично чуйним цінителем, слухачем,</p>

	<p>глядачем, виконавцем; емоційно - ціннісно ставиться до проявів естетичного в житті. Реалізує здатність насолоджуватись мистецтвом, пізнавати образну специфічність мистецтва і дотичну інформацію. Переймає духовний потенціал мистецького твору у власний досвід, виховує в собі риси улюблених персонажів. Володіє комунікативними навичками спілкування з приводу змісту і краси твору, його засобів. Із задоволенням наслідує мистецькі зразки — образотворчі, музичні, танцювальні, театральні, літературні. Охоче інтегрує в творчих завданнях власні інтереси, уподобання, цінності, набутий мистецький досвід діяльності сприйняття і відтворення прекрасного (уміння, навички).</p>
--	---

Освітня лінія «Гра дитини»

«Освітня лінія «Гра дитини» передбачає розвиток у дітей творчих здібностей, самостійності, ініціативності, організованості в ігровій діяльності та формування у них стійкого інтересу до пізнання довкілля і реалізації себе в ньому. Гра забезпечує задоволення ігрових уподобань кожної дитини, сприяє виникненню дружніх, партнерських стосунків та ігрових об'єднань за інтересами, спонукає до обміну думками, оцінювання себе й інших, заохочує до імпровізації, висловлювання власних оцінно-етичних суджень», що проявляється у таких цінностях як: дружба, родина, щастя, краса природи, гроші, здоров'я, зовнішня краса, краса техніки, краса мистецтва, творчість, самостійність, впевненість, цілеспрямованість, сміливість, допитливість, наполегливість, співпереживання.

Зміст освіти	Результати освітньої роботи
Формування особистості в грі	<p>Усвідомлює себе активним учасником ігрової діяльності. Домагається визнання іншими дітьми своїх успіхів, визнає якісне виконання ролі іншими. Узгоджує у ході гри свої та інших дітей бажання і можливості. Усвідомлює, що в грі є обов'язки: діяти згідно з правилами, справедливо розподіляти ролі та іграшки, узгоджувати особистісні інтереси з груповими тощо. Самостійно визначається із сюжетом гри, засобами виразності, змістом ігрових дій, вибором іграшок. Відповідально ставиться до обов'язків, пов'язаних із</p>

	роллю. Виявляє творчість, імпровізацію, пропонує оригінальні ідеї для покращення гри. Обирає для гри безпечне місце та атрибути».
Ігрова компетенція	Обізнаність із різними видами іграшок; здатність їх використовувати в самостійних іграх; організовувати різні види ігор (рухливі, народні, ігри з правилами, сюжетно-рольові тощо) відповідно до їх структури (уявлювана ігрова ситуація, ігрова роль, ігрові правила); реалізовувати власні ігрові задуми; дотримуватись ігрового партнерства та рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування у процесі гри.

Освітня лінія «Мовлення дитини»

Освітня лінія «Мовлення дитини» передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях. Мовленнєве виховання забезпечує духовно-емоційний розвиток дитини через органічний зв'язок із національним вихованням, що проявляється у таких цінностях: родина, дружба, щастя, здоров'я, самостійність, впевненість, допитливість, наполегливість, співпереживання.

Залучення дитини - дошкільника до моральних цінностей, вироблення в неї певних моральних якостей та здатність її жити згідно принципів, норм і правил моралі і є тими елементами морального виховання у становленні її особистості як соціальної істоти.

У Базовому компоненті виділено такі важливі базові якості особистості як: самостійність, працелюбність, людяність, спостережливість, відповідальність, справедливість, самовладання, самолюбність, творчість, які необхідно виховувати у сучасного дошкільника в першу чергу. Ці якості особистості, що так потрібні для виховання моральності у дошкільника, культивування прихильності до найближчого оточення, розвитку емоційно – почуттєвої сфери та прищеплення загальноприйнятих норм суспільної поведінки відповідають завданням нашого дослідження.

«Поле цінностей» дошкільника у структурі Базового компоненту. Відповідно до якостей, які визначені у Базовому компоненті: самостійність,

працелюбність, людяність, спостережливість, відповідальність, справедливість, самовладання, самолюбність, творчість можна виділити такі термінальні цінності:

Ціннісні орієнтації старших дошкільників	Освітня лінія у документі Базовий компонент	Предметно – змістовна та діяльнісна реалізація освіти
Дружба	Дитина в соціумі.	Діти, група, соціально – комунікативна компетенція
Родина	Дитина в соціумі. Гра дитини.	Сім'я, родина, родинно побутова компетенція Формування особистості в грі. Ігрова компетенція.
Щастя	Особистість дитини. Гра дитини. Дитина в соціумі	Здоров'я та фізичний розвиток, особистісно – оцінна компетенція. Формування особистості в грі, ігрова компетенція. Група
Краса природи	Дитина у природному довкіллі. Дитина у світі культури	Життєдіяльність людини у природному середовищі. Предметно – практична діяльність
Гроші	Дитина у світі культури. Гра дитини	Предметно – практична діяльність. Формування особистості в грі. Ігрова компетенція
Здоров'я	Особистість дитини.	Здоров'я та фізичний розвиток.
Зовнішня краса	Особистість дитини	Особистісно – оцінна компетенція.
Краса техніки	Дитина у світі культури.	Предметно – практична діяльність. Світ мистецтва. Сприйняття мистецтва. Ціннісне ставлення до мистецтва. Художньо продуктивна компетенція.
Краса мистецтва	Дитина у світі культури.	Предметно – практична діяльність. Світ мистецтва. Сприйняття мистецтва. Ціннісне ставлення до мистецтва. Художньо –

		продуктивна діяльність. Художньо - продуктивна компетенція.
Творчість	Дитина у світі культури. Гра дитини.	Художньо – продуктивна діяльність. Художньо – продуктивна компетенція. Формування особистості в грі. Ігрова компетенція.

і такі інструментальні цінності старших дошкільників:

Ціннісні орієнтації дошкільників	Освітня лінія у документі Базовий компонент	Предметно – змістовна та діяльнісна реалізація освіти
Самостійність	Особистість дитини. Дитина в соціумі. Дитина у світі культури. Гра дитини.	Самосвідомість, особистісно – оцінна компетенція. Сім'я, родина, родинно – побутова компетенція, люди, дорослі, діти, група, соціально – комунікативна компетенція. Предметно – практична діяльність, художньо – продуктивна діяльність, художньо – продуктивна компетенція. Формування особистості в грі, ігрова компетенція.
Впевненість	Особистість дитини. Дитина у соціумі. Гра дитини.	Самоставлення, самосвідомість, особистісно – оцінна компетенція. Родина, родинно – побутова компетенція, люди, дорослі, діти, група, соціально – комунікативна компетенція. Формування особистості в

		грі, ігрова компетенція.
Цілеспрямованість	Гра дитини. Мовлення дитини.	Формування особистості в грі, ігрова компетенція. Зв'язне мовлення, діалогічне мовлення, діалогічна компетенція, монологічна компетенція, мовленнєва компетенція, комунікативна компетенція.
Сміливість	Особистість дитини. Дитина в соціумі. Гра дитини.	Самоставлення, самосвідомість, особистісно – оцінна компетенція. Сім'я, родина, родинно – побутова компетенція, люди дорослі, діти, група, соціально – комунікативна компетенція. Формування особистості в грі, ігрова компетенція.
Допитливість	Особистість дитини. Дитина у світі культури. Дитина в сенсорно – пізнавальному просторі.	Самоставлення, самосвідомість, особистісно – оцінна компетенція. Предметно – практична діяльність, світ мистецтва, сприйняття мистецтва, художньо – продуктивна компетенція. Пізнавальна активність, сенсорно – пізнавальна компетенція.
Наполегливість	Особистість дитини. Дитина в соціумі.	Самоставлення, самосвідомість, особистісно – оцінна компетенція.

	Гра дитини.	Сім'я, родина, родинно – побутова компетенція, люди, дорослі, діти, група, соціально – комунікативна компетенція. Формування особистості в грі, ігрова компетенція.
Співпереживання	Дитина в соціумі. Гра дитини.	Сім'я, родина, родинно – побутова компетенція, люди, дорослі, діти, група, соціально – комунікативна компетенція. Формування особистості в грі, ігрова компетенція.

Питання для обговорення

1. Поясніть значення поняття «базовий рівень особистісної культури дошкільника»?
2. Що таке особистісно орієнтована модель спілкування дорослого з дитиною?
3. Що стоїть за впровадженням особистісно орієнтованої моделі освіти?
4. На скільки сформованість системи ціннісних ставлень до світу відбивається на позитивних змінах, пов'язаних з особистісним становленням дошкільника?
5. Спробуйте узагальнити позитивні зміни, які відбуваються у дитини дошкільника, що пов'язані з особистісним становленням системи її ціннісних уявлень?
6. Що покладено в основу Базового компоненту?
7. На що спрямований Базовий компонент дошкільної освіти? Що він передбачає?
8. Як побудовано зміст Базового компоненту дошкільної освіти? На яких засадах і основах?

9. На які головні лінії розвитку спрямований Базовий компонент дошкільної освіти?

10. За яких умов, в яких видах діяльності відбувається набуття різних видів компетенцій дитини дошкільного віку?

11. За якими освітніми лініями побудовано Базовий компонент дошкільної освіти?

12. Які освітні лінії дають змогу забезпечити належний рівень соціально особистісного розвитку дітей дошкільного віку?

13. Які освітні лінії дають змогу передбачити формування у дітей навичок соціально визначеної поведінки, вміння орієнтуватись у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим? Ваші роздуми з цього приводу?

14. Як ви вважаєте, для чого формувати у дитини дошкільного віку почуття краси в її різних проявах, ціннісного ставлення до змісту предметного світу мистецтва? Ваші роздуми з цього приводу?

1.3. Методи вивчення ціннісних орієнтацій дитини старшого дошкільного віку

Дослідження співробітниками лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України проблеми становлення ціннісних орієнтацій має солідний фундамент. У розробці теми „Індивідуальні особливості психічного розвитку дошкільників в умовах суспільного виховання” було здійснено аналіз понятійного апарату проблеми індивідуального розвитку дитини та означено перспективи вивчення резервів зростання особистості як самоцінності через збагачення індивідуального досвіду [С. Ладивір та ін., 2010; Карасьова К., Піроженко Т., 2010; Піроженко Т., 2010].

Впровадження результатів дослідження у педагогічну практику надає підстави для визначення нових науково обґрунтованих критеріїв психологічного

оцінювання якості сучасної освіти. Застосування навчальних та розвивальних методик відкриває нові перспективи для особистісного розвитку дітей та дорослих, що набуває особливого значення в ситуації деформації ціннісних орієнтацій дорослих (батьків та педагогів) стосовно цілей виховання та навчання дітей. Об'єднання зусиль психологів, педагогів, батьків на основі свідомого, відповідального та психологічно виваженого підходу дорослих до процесу цілеспрямованого розвитку ціннісних орієнтацій як системоутворюючого психологічного надбання дитини забезпечує створення психолого-педагогічних умов прояву регулюючої дії ціннісних орієнтацій в системі життєдіяльності дошкільників.

Розроблені й широко впроваджені в практику діагностичні й розвивальні методики, тренінги, навчальні та корекційні програми. Це дозволяє прогнозувати значний теоретичний та практичний внесок у розроблення питань розвитку особистості. Передбачувані наукові результати, безперечно, сприятимуть як подальшому розвитку проблем психології особистості дитини дошкільного віку, так і впровадженню нових ефективних технологій сприяння її особистісному зростанню.

В основу аналізу ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку покладено їх суб'єктну значущість для самої людини. Дитина–дошкільник виступає вихідною точкою координат в оцінці змісту та структурно-функціональних особливостей ціннісних орієнтацій. Деталізована оцінка цінностей–благ та цінностей–регламентів дається на основі сфер вибору дитини в практичній життєдіяльності („людина–людина”, „людина–природа”, „людина–техніка”, „людина–мистецтво”). В кожній з цих сфер має місце оцінювальна діяльність малюка та привласнення цінностей, що виконують регламентуючі орієнтири у вияві власної активності дитини в різних видах діяльності (моральні, етичні, естетичні норми та ідеали, особистісні якості). На перший погляд, обрана для аналізу класифікація для оцінки змістовної сторони ціннісних орієнтацій дошкільників звужує основи, за якими цінності розподіляються на різні класи. Але ми вважаємо, що в оцінці процесу становлення ціннісних орієнтацій дітей

дошкільного віку, всі ці значення набувають особистісного сенсу в умовах цілеспрямованого впливу на дитину з боку дорослих.

В науковому аналізі ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку, ми вважаємо за доцільне спиратися на цікавий, на наш погляд, формат класифікації цінностей, яка представлена В. Шароновим [Шаронов В., 1997. – С. 163].

В нашому аналізі процесу становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку важливим є усвідомлення особливої значущості цінностей подолання, які є типовими для ситуації розвитку малюка, коли він постійно знаходиться між зростаючими потребами та обмеженими можливостями реалізації потреб з погляду інструментальних можливостей (знань, вмінь, навичок). Значущість існування та практичної реалізації означеної цінності підкреслює регулюючу дію ціннісних орієнтацій в житті малюка. Нова якість – довільна регуляція психічних процесів, станів й поведінки є найважливішим психологічним новоутворенням старшого дошкільного віку, яке вказує на особистісне зростання малюка.

Ціннісні орієнтації як системоутворююче психологічне надбання дитини забезпечує прояв своєї регулюючої дії в системі її життєдіяльності. В такий спосіб цінності виступають механізмом прояву життєвої активності особистості. В ціннісних орієнтаціях відбивається рівень суб'єктної активності дитини, ступінь дорослішання та гармонізації всіх психологічних надбань, що має прояв у поведінці, відносинах з іншими людьми, в пізнавальній та предметно-практичних видах діяльності. Сам факт існування цінностей подолання труднощів, цінностей виходу за обмеження існуючих можливостей є найважливішим для саморуху, саморозвитку дитини.

В житті дитини–дошкільника цінності переживання, творіння, подолання обмежень тісно переплетені та виявляються в активних формах взаємодії з оточенням у різних предметно-практичних, ігрових й образотворчих видах діяльності. Для наукового аналізу процесу становлення ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку перспективним є використання означеної класифікації,

оскільки надає можливість врахування вікових психологічних надбань віку – психологічних досягнень емоційного, когнітивного, вольового розвитку.

Оскільки завжди існує проблема вибору та конфлікту цінностей, який виступає джерелом розвитку, ціннісні орієнтації дітей аналізуються як термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби). Вони складають дві категорії духовних цінностей: 1) базові, термінальні, стабільні (цінності-цілі, наприклад, правда, свобода, рівність); 2) інструментальні, тобто цінності-засоби (властивості особистості, здібності), які допомагають або заважають досягненню мети. Наприклад, витримка, тверда воля, чесність, освіченість, охайність, працездатність. За такою класифікацією змістова оцінка існуючих в реальному житті дошкільника цінностей лише підкреслює якісну деталізацію існування духовних цінностей дитини.

Вихідні теоретичні підвалини для визначення ознак „поля цінностей” дитини дошкільного віку та структурно-функціональних особливостей ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку спираються на бачення феномену цінності як багатовекторного за спрямованістю та складного за вертикальною ієрархією явища, в якому проявляється певний рівень психологічного зростання дитини. Оскільки цінності включають в себе когнітивний і емоційний компоненти, знання та оцінку, їх динаміка становлення відображає боротьбу протиріч протилежних ознак – емоційної включеності та логічних побудов. В знаннях людина абстрагується від своєї зацікавленості, в оцінці, навпаки, стверджує свій інтерес. У знаннях людина усвідомлює предметне вираження світу, в оцінці з’ясовує, чи відповідає дійсність її потребам. Оцінювання дійсності має зворотне щодо пізнання спрямування на оцінювача. Тому ціннісний рівень свідомості має потужний духовний потенціал самовдосконалення людини, її самотворення. Процес становлення ціннісних орієнтацій в дошкільному дитинстві загострює наукові питання якісного аналізу психологічних надбань дитини як складових в загальній характеристиці ціннісних орієнтацій та аналізу взаємовпливу їх емоційних та когнітивних компонентів. Важливим аспектом в аналізі функціонування ціннісних орієнтацій є аналіз механізмів реального втілення

ціннісних орієнтацій в різних предметно-практичних видах діяльності та спілкуванні. Тому процес виявлення особливостей змістовних та структурно-функціональних характеристик ціннісних орієнтацій дітей включає реєстрацію таких якостей, які відображають предметні (змістовні) та функціональні сторони їх прояву в житті дитини.

Використовуючи методичні засоби дослідження цінностей людини ми виходимо з позитивних тверджень. Всі запропоновані дитині для самоідентифікації цінності є позитивними. Характеризуючи себе у просторі сформульованих цінностей у такий спосіб, дошкільник не відчуває й тіні загрози почуттю власної гідності, а також виключається будь-яка можливість спричинення йому образи чи інших негативних переживань. Малюку не пропонується також ранжувати цінності, тобто експліцитно надавати перевагу тим чи іншим з них. Учасник бесіди лише аналізує кожен із запропонованих цінностей окремо, визначаючи, якою мірою вона підходить для характеристик його цінностей як суб'єкта життєдіяльності у тій чи іншій ситуації. Процедура ієрархізації цінностей є результуючим етапом обробки даних, яка здійснюється без участі досліджуваного (автоматизовано). За допомогою методики у кожній дитини виокремлюється по вісім ціннісних характеристик, які формують вершину індивідуальної ієрархії цінностей. Після аналізу дитиною запропонованих її мікроситуацій (запитань) відносно наявності у неї схильності до реалізації тих чи інших позитивних цінностей, нібито висвітлюється „прихована фігура”, яка дає уявлення про унікальну структуру глибинного змісту індивідуальних переваг конкретної особистості. У кожній з представлених ситуацій, що подані у наочно-образному вигляді (малюнки), учаснику бесіди пропонується оцінити найважливіше з його погляду, щось „цінне”. Сумарний бал є уявленням про рівень сформованості кожної з 17 ціннісних характеристик у даного дошкільника.

Означені позиції щодо змістових та структурно-функціональних характеристик ціннісних орієнтацій представлені в розробленій „Експрес діагностиці сфери ціннісних орієнтацій дошкільника”. Опис методики, бланк протоколу та діагностичні картинки подано в додатках. При складанні

діагностичного інструментарію ми зверталися до методик дослідження цінностей людини, розроблених М. Рокічем, М. Селігманом та К. Петерсеном [Рокич М., 1992; Peterson C., & Seligman M., 2004]. Враховуючи вікові особливості дітей дошкільного віку для дослідження було відібрано 17 ціннісних орієнтацій особистості. Зміст провідних ціннісних орієнтацій дітей визначався за двома класами цінностей: цінності-блага та цінності-регламенти. Вони відображають такі сфери існування як „Я”, „Інші Люди”, „Оточуючий світ природи, техніки, мистецтва”. До цінностей-благ належать наступні із запропонованих дітям ціннісних характеристик: „сім'я”, „щастя”, „здоров'я”, „дружба”, „краса природи”, „краса мистецтва”, „краса техніки”, „зовнішня краса”, „творчість”, „гроші”. Цінності-регламенти містять у собі: „співпереживання”, „самотійність”, „допитливість”, „цілеспрямованість”, „впевненість”, „сміливість”, „наполегливість”.

Відповідно до ціннісних характеристик дітям пропонувалися для аналізу сюжетні картинки в графічному, чорно-білому виконанні. Таким чином знімався фактор емоційного впливу кольорової гами малюнків при виборі дітьми сюжетів. У змісті кожної картинки відображалась ситуація чи предмет, які розкривали відповідну цінність та були близькими досвіду дитини.

Розроблена методика передбачала проведення двох послідовних серій. В першій серії предметом аналізу виступав когнітивний компонент ціннісних орієнтацій, а саме здатність дитини співвідносити зображення на картинці з поняттям, що відповідає цінності, та давати його узагальнене пояснення. У другій серії визначався вибір дитини важливої для неї картинки (з усіх 17 картинок, розглянутих і обговорених з нею у першій серії методики), отже, аналізувався фактор переваги у виборі цінностей, в якому відбивався емоційний компонент ціннісних орієнтацій дошкільників. Здійснення відбору восьми „головних для тебе”, найважливіших ситуацій вказувало на змістовне наповнення провідних для дошкільника ціннісних орієнтацій.

Питання для обговорення

1. Чи можна визначати рівень розвитку у дитини ціннісних орієнтацій лише за її знаннями про цінності? Поясніть свою думку.

2. Проаналізуйте, якими методами найчастіше користуються педагоги для з'ясування рівня засвоєння дошкільниками тих чи інших цінностей? Які ігнорують?

3. В чому, на Вашу думку, полягатиме цілісний підхід до вивчення і розвитку ціннісних орієнтацій дошкільників?

1.4. Сьогодення «поля цінностей» дитини

Дошкільний вік – це період, на думку багатьох психологів, початкової побудови особистості – зародження і становлення усіх її властивостей. В процесі особистісного розвитку важливого значення набувають внутрішні рушійні сили дитини, зокрема, система ціннісних орієнтацій. Вона виступає регулятором цього розвитку, дозволяє дошкільнику ініціювати власні види діяльності, самостійно та наполегливо досягати нових значимих цілей, керуючись засвоєними цінностями, відображуючи, таким чином, певний рівень суб'єктної активності дитини.

Ставлячи мету визначити „поле цінностей” дитини старшого дошкільного віку ми базувалися на тому, що вихідною точкою координат в оцінці змісту та структурно-функціональних особливостей ціннісних орієнтацій дошкільника виступає сам суб'єкт.

Оскільки за параметрами суб'єкта розглядаються цінності термінальні та інструментальні, важливо підкреслити, що аналіз змісту термінальних цінностей (родина, щастя, здоров'я, дружба, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса, творчість, гроші) та інструментальних цінностей (співпереживання, самостійність, допитливість, цілеспрямованість, впевненість, сміливість, наполегливість) представляє характеристику «поля цінностей» сучасної дитини. Змістом провідних ціннісних орієнтацій дитини виступають такі сфери існування людства як “Я”, “Інші люди”, “Оточуючий світ природи, техніки, мистецтва”.

Проведення діагностичної роботи з дітьми та найближчим соціальним оточенням в ДНЗ та сім'ї, передбачало аналіз цінностей у єдності їх структурних компонентів: - когнітивного компоненту, що характеризує змістову наповненість, насиченість системи ціннісних орієнтирів дитини та складається з оцінних суджень, знань про оточуючу дійсність та самого себе; - емоційного компоненту, що характеризує суб'єктивне, особистісне ставлення до предмету оцінювання в оточуючій природній та соціальній дійсності та виражається ступенем емоційної насиченості в оцінних судженнях, знаннях; - діяльнісного компоненту, що характеризує ступінь включеності й насиченості оцінних суджень в реальній життєдіяльності дитини та аналізується за ступенем сформованості регулятивних механізмів поведінки дитини в різних специфічно дитячих видах діяльності. Праксеологічна, діяльнісна насиченість оцінних суджень, що визначають ціннісні орієнтири дошкільника, демонструє його готовність діяти певним чином стосовно себе або об'єкта, який має для дитини особистісну значущість. Експериментальне дослідження проводилося на базі дошкільних навчальних закладів міста Києва.

Аналіз процесу формування "поля цінностей" старших дошкільників показав, що спостерігаються суттєві відмінності в утворенні структури цінностей термінальних (цінності-блага) та інструментальних (цінності-регламенти).

Привласнення дитиною термінальних цінностей (сім'я, щастя, здоров'я, дружба, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса, творчість, гроші) відбувається у процесі прояву її емоційного ставлення до соціально значимого ідеалу, поступовим формуванням уявлень про його образ, які дитина перевіряє у процесі спільної з однолітками діяльності. Уявлення про ідеал наповнюються не тільки змістом, а й виступають для дитини ціннісними орієнтирами її поведінки у процесі самостійної діяльності з дорослими та однолітками.

Під час привласнення ціннісних орієнтирів, дитина навчається регулювати свою поведінку відповідно засвоєним цінностям. Дослідження процесу становлення ціннісних орієнтацій старших дошкільників дало змогу

констатувати відмінності поетапного засвоєння структурних компонентів термінальних та інструментальних цінностей.

Загалом констатовано, що для більшості дітей певний рівень прояву термінальних цінностей поєднувався з відповідним рівнем прояву інструментальних ціннісних орієнтирів. Водночас виявились старші дошкільники, у яких спостерігалися розбіжності між рівнем прояву термінальних та інструментальних ціннісних орієнтирів. Так, більшість дітей (90%) не знали, що означає поняття цілеспрямованість, співпереживання, але в ігровій ситуації:

- вміли передавати свої переживання та переживати за інших;
- обирали ролі в яких співпереживання є рольовою характеристикою;
- виконували ролі спрямовані на здійснення сюжету;
- обирали ролі завжди спрямовані на досягнення мети гри.

Отже, старші дошкільники, які демонстрували достатній рівень розвитку діяльнісного структурного компоненту термінальних цінностей, вміло: назвали зазначені цінності, надавали їм змістовної характеристики (когнітивне наповнення); визначали власну міру значимості кожної цінності (емоційне наповнення); керувались названими цінностями у процесі здійснення самостійної діяльності з дорослими та однолітками (діяльнісна характеристика).

Натомість, старші дошкільники, які мали достатній рівень прояву інструментальних цінностей (співпереживання, самостійність, допитливість, цілеспрямованість, впевненість, сміливість, наполегливість), вміло: реалізовували такі дії у предметно-практичних видах діяльності з іншими людьми (діяльнісний); визначали своє ставлення до прояву названих цінностей (емоційний); опановували назвами та змістом термінальних цінностей (когнітивний).

Процес засвоєння термінальних та інструментальних цінностей у старшому дошкільному віці відбувається поетапно у єдності прояву їх когнітивного, емоційного, діяльнісного структурних компонентів.

При цьому, **привласнення старшими дошкільниками термінальних цінностей** відбувається таким чином:

1. Розгортання термінальних цінностей у процесі наслідування дитиною культурологічних надбань людства (наповнення змістом уявлень дошкільника про образ цінностей).

2. Визначення емоційно-ціннісного ставлення до термінальних цінностей (оцінювання вихованцями соціально значимого ідеалу).

3. Формування регулюючої дії термінальних цінностей старших дошкільників та їх реальне втілення (керування власною поведінкою та підпорядкування її системі цінностей).

Привласнення старшими дошкільниками інструментальних цінностей відбувається іншим шляхом:

1. Розгортання інструментальних цінностей як культурологічних засобів партнерської взаємодії з однолітками (налагоджувати, радіти, підтримувати, скеровувати, спрямовувати, захищати, збагачувати, відшукувати, співпереживати).

2. Визначення оцінки і міри значимості інструментальних цінностей для дитини (ставлення дітей до прояву соціально значимого ідеалу у власній поведінці).

3. Наповнення змістом образів інструментальних цінностей та формування уявлень про них.

Результати проведеного дослідження ціннісних орієнтацій старших дошкільників дають змогу охарактеризувати “поле цінностей” сучасних дітей.

Рис. 1.3.1

„Поле цінностей” дошкільника

Спираючись на оцінювання за відносними оцінками (у подальшому ВО) та стандартною шкалою 9-бальної системи станайн було визначено два рівні прояву ціннісних орієнтацій старших дошкільників: достатній та недостатній. На достатньому рівні розвитку, в полі цінностей сучасного дошкільника, знаходяться цінності: термінальні – „дружба”, „сім'я (родина)”, „щастя”, „краса природи”, „гроші”, „здоров'я”; інструментальні – „самостійність”, „впевненість”, „цілеспрямованість”. На недостатньому рівні прояву цінностей сучасного дошкільника, знаходяться такі цінності: термінальні – „зовнішня краса”, „краса техніки”, „краса мистецтва”, „творчість”; інструментальні – „сміливість”, „допитливість”, „наполегливість”, „співпереживання”.

Характеризуючи „поле цінностей” старших дошкільників у єдності їх структурних компонентів зауважимо, що знана й значима для дитини цінність не завжди є достатньо дієвою для того, щоб виступити в якості орієнтира її поведінки і навпаки.

Найбільш представленим в структурі термінальних ціннісних орієнтацій старших дошкільників виявився когнітивний компонент, в якому відображаються дитячі уявлення про зміст об'єктів, явищ чи якостей, які є цінними для них. Найкращу обізнаність діти показали, аналізуючи поняття “гроші”, “здоров'я”,

“дружба”. Також, було визначено, що доволі званою для старших дошкільників інструментальною цінністю являється “самостійність”, що можна пояснити запитом суспільства щодо найшвидшого дорослішання та постійним закликком батьків: „Будь самостійним, бо тобі вже завтра до школи!”. Найменш знаними були інструментальні цінності: “наполегливість”, “співпереживання”, “допитливість”, “творчість”.

Друге місце за рівнем прояву в структурі ціннісних орієнтацій старших дошкільників посідає діяльнісний компонент, що демонструє міру втілення дитячих цінностей у життя та відображує рівень прояву їх регулятивних механізмів. Найбільш дієвими визначилися: інструментальні цінності – “цілеспрямованість”, “впевненість”; термінальні цінності – “щастя”, “дружба”. Майже не задіяними дітьми залишилися такі цінності: термінальні – “краса мистецтва”, “гроші”, “краса техніки”; інструментальні – “сміливість”.

Емоційний компонент, як найменш представлений в структурі ціннісних орієнтацій дітей, посідає останнє місце. Найбільш значимими цінностями, що відповідали потребам старших дошкільників, були: термінальні – “краса природи”, “сім'я”, “гроші”; інструментальні – “дружба”. Найменшу прихильність серед дітей мали такі цінності: інструментальні – “співпереживання”, “наполегливість”, “впевненість”, “цілеспрямованість”.

Слід зазначити, що серед усіх ціннісних орієнтацій, які посіли перші сходинки в ієрархії цінностей дітей, лише “дружба” (ВО=61) є для них званою, важливою та здатною регулювати поведінку. “Дружба” для дітей означає наявність друзів, коли “вони дружать: разом граються, веселяться, діляться усім, ніколи не сваряться і допомагають один одному”. Останнє є підтвердженням того, що для старших дошкільників, окрім дорослих, вагому роль у їх соціалізації починають відігравати однолітки, набуває неабиякого сенсу налагодження і підтримання дружніх партнерських стосунків з ними, встановлення ефективної взаємодії між дітьми, реалізація спільних творчих проектів тощо.

Другу сходинку “поля цінностей” дошкільників поділяють між собою цінності “сім'я” і “щастя” (ВО=57). В дитячому розумінні “сім'я” – це не лише

наявність “близьких людей: тата, мами, сестри, брата; які мають одне прізвище, народилися тут і живуть разом із тобою в одному будинку”, а й особлива родинна атмосфера, у якій зберігаються добрі стосунки між її членами і панує “любов”, коли “ми разом, нас багато і нам радісно”, коли у нас “дружна сім’я і ніхто не свариться; люблять одне одного; все роблять разом: гуляють, граються, допомагають”.

Висока позиція, яку займає родина в ієрархії дитячих цінностей, вказує на величезний потенціал виховного впливу рідних людей на особистість дитини дошкільного віку.

Цікавими були визначення, які давали діти такому складному, на нашу думку, поняттю як “щастя”. Спостерігався суттєвий вплив на його тлумачення досвіду власних переживань дитини. Діти пов’язували “щастя” із можливістю займатися улюбленою справою (“гратися, малювати, будувати”), із благополуччям у сім’ї (“щаслива родина”), із взаєморозумінням між людьми (“дуже любити когось; коли сталося щось хороше; коли люди ніколи не сваряться, не ображають один одного, роблять подарунки, радіють, веселяться”) та з володінням матеріальними цінностями (“як ти багатий, то в тебе буде щастя, бо щось можна купити”).

Одним з важливих результатів дослідження було те, що діти характеризували щастя як можливість гратись з друзями. Так, було визначено, що 95% сюжетів дітей зазначеного віку відтворювались за позитивними сюжетами, у процесі розгортання яких вихованці отримували задоволення. Найбільш знаними та повторюваними сюжетами ігор були: подорожі, будівництво, сім’я, перукарня, свята, по шукачі скарбів, лікарня.

У названих сюжетах 70% дітей відтворювали рольові та ігрові стосунки, які були спрямовані на: дружбу, зовнішню красу, ставлення до природи, сімейні стосунки, ставлення до матеріальних цінностей, збереження здоров’я, ставлення до техніки, мистецтва.

У сюжетно-рольових іграх рольова активність дітей проявлялась під час відтворення таких цінностей як самостійність, цілеспрямованість, сміливість,

впевненість, співпереживання, творчість, допитливість. У процесі спостереження за сюжетно-рольовою грою було визначено, що діти часто відтворюють сюжети на тему сім'ї. Зазвичай ініціаторами та учасниками ігор в сім'ю виступають дівчатка, хлопчикам не цікава та вони не вміють виконувати роль тата. Тому дорослим необхідно давати знання дітям про роль та функції батька у сім'ї.

У сфері існування “Оточуючий світ природи” ціннісне ставлення дитини до природного оточення, обізнаність та практичне втілення його у дитячу діяльність відображується у цінності “краса природи” (ВО=54), яка займає третій щабель “Поля цінностей” дошкільників. Для дітей “краса природи” – це естетичне задоволення від побаченого, коли “навкруги красиво; коли побачив у лісі щось нове і красиве, чого учора не було” та розуміння необхідності збереження цієї краси – “природі подобається, коли квіти розпускаються, дерева, трава росте; коли якась тварина чи квіти не помирають; коли діти цінують природу, квіти поливають”.

Найвищу сходинку серед інструментальних цінностей, засвоєних дітьми, займає “самостійність” (ВО=53), яка розуміється старшими дошкільниками як вміння себе обслуговувати (“одягатися, чистити зуби, їсти”), як обізнаність в певних питаннях (“знаєш про щось і робиш це; можеш сам писати в зошиті; сам читаєш”) і покладання на свої сили під час виконання різних справ (“сам за себе відповідаєш; сам готуєш сюрприз”). Зазначимо, що найбільш дієвих ознак дитяча “самостійність” набуває в умовах творчих ігор, продуктивних видів діяльності, спілкування з однолітками, коли їх ініціаторами виступають самі діти.

Цінність “гроші” (ВО=51) посідає наступну сходинку “поля цінностей” дошкільників. Розповідаючи про “гроші” діти відзначали те, що “це такі спеціальні монетки і папірці, за які можна все купити: їжу, іграшки, картини; все, що завгодно; ну, звичайно, не все; гроші заробляють на роботі; без грошей не буде підручників, щоб вчитися, не буде за що купувати ліки для хворих; вони дітям, мамі і тату дають щастя”. Найбільша поінформованість та легкість (“про гроші розказати – це легко!”), з якою діти аналізували це поняття, свідчить, про

значне місце, яке посідає ця цінність у світі дітей в оточенні дорослих. Однак, суттєвої регулюючої ролі в дитячій діяльності вона не відіграє.

Будучи однією з найбільш знаних цінностей “здоров’я” (ВО=46%) пов’язується дітьми з відсутністю хвороб (“коли усі перестають хворіти; не кашляють, не пчихають, не сопляють, не лежать у ліжку”), хорошим самопочуттям (“коли добре себе почуваєш; маєш хороший настрій”), та веденням здорового способу життя (“доглядати за своїм тілом; займатися зарядкою; їсти корисні продукти”).

Наступний щабель в ієрархії цінностей дошкільників займає “впевненість” (ВО=38). Діти кажуть, що “впевненість” – це “коли ти впевнений у собі; добре знаєшся на тому, що скажеш і зробиш; коли ти знаєш, що зможеш це зробити; а як не можеш – думай, що зможеш”.

Цінність “цілеспрямованість” (ВО=37) за своєю регламентуючою дією має найвагомий вплив на дитячу поведінку. Тлумачення ж самого поняття “цілеспрямованість” не є змістовним і в основному пов’язане з досвідом та практикою цілеспрямованої діяльності дітей: “один хлопчик бере іншого і йде з ним вперед; ти йдеш, наприклад, я пішла в ліс; літак летить прямо; коли у щось хочеш влучити; якщо щось не вмів і навчився”.

Розглянемо ціннісні орієнтації старших дошкільників, які знаходились на низькому рівні прояву в “полі цінностей” з причини недостатнього засвоєння їх дітьми, а саме низької когнітивної наповненості понять, емоційної значимості та здатності регулювати дитячу поведінку.

“Зовнішня краса” (ВО=32) як цінність для дітей означає приємний зовнішній вигляд (“коли ти виглядаєш красиво; одягаєш щось красиве – плаття, намисто, браслет; подобаєшся собі та іншим”, робиш те, що подобається іншим людям (“красиво співаєш, танцюєш”).

Такі цінності як “творчість” та “сміливість” розділили одну сходинку в ієрархії цінностей дошкільників (ВО=28).

Зазвичай поняття “творчість” асоціюється у дітей із художньою і музичною діяльністю (“коли хтось гарно малює; щось будував і у тебе виходить;

це робити щось смішне; це музика”), із виготовленням чогось нового, винаходами (“коли ти зробив щось таке, чого раніше не було; коли людина щось винаходить”). Але ж, природним джерелом творчості у дошкільному дитинстві виступає – гра. Значущість творчої гри визначено багато років тому й сьогодні намагаються відстоювати своє право на вільний час для улюбленої гри.

Проявляти “сміливість” в дитячому розумінні – це означає “нічого не боятися; захищати дівчинку”, вміти переборювати свій страх і нерішучість (“спочатку був боягузом, а коли захотів – і поплив і поїхав”).

Цінності “краса техніки” та “допитливість” поділили між собою наступну сходинку цінностей дошкільників (ВО=27).

“Краса техніки” для дітей, це, в першу чергу, можливість використати техніку для задоволення своїх потреб (“коли добре працює техніка; робить щось корисне; прибирає у квартирі; вона небезпечна: коли вмикаєш – користуєшся, а вимикаєш – ні; коли щось зламалося, треба віднести її у технічний магазин, де усе відремонтують”), а також прояви технічної творчості “коли хтось щось дуже любить майструвати, це йому дороге і він цінує свою роботу”.

Діти, в основному, дають коротке пояснення змісту “допитливості”, на зразок – “це коли ти усе хочеш знати і знаєш”. Значимість для дітей цінності “допитливість” превалює над показниками осягнення ними змісту цього поняття та реалізації в діяльності. Даний факт свідчить про наявність у дошкільників пізнавального інтересу та незадоволеності дитячих потреб у пізнанні оточуючого світу.

“Наполегливість”, як інструментальна цінність, що характеризує здатність до вольового способу дій за умов подолання труднощів, виявилась недостатньо засвоєною дітьми (ВО=22). У зміст цієї найменш знаної цінності, діти вкладають необхідність володіння певними практичними вміннями для досягнення бажаної мети (“щоб щось зміг і зробив, для нього це важливо”). Зважаючи на це, постає завдання набування дітьми досвіду подолання перешкод власними зусиллями.

У сфері буття дітей “Оточуючий світ мистецтва” визначилася цінність “краса мистецтва” (ВО=21). Ця цінність асоціюється у дошкільників із

художньою і конструктивною діяльністю (“коли хтось малює щось гарне; буде красиві речі і у нього це гарно виходить”), є певною мірою значимою для дітей, проте зовсім не відіграє регламентуючої ролі у дитячій поведінці.

Останнє місце в ієрархії дитячих цінностей посідає цінність “співпереживання” (ВО=12). Зміст цього поняття діти розкривають так: “коли якась людина переживає; щось відчуває; коли плаче малюк – мама переживає”. Не зважаючи на те, що “співпереживання” визначилося однією з найменш знаних та емоційно привабливих цінностей у більшості дітей, в поведінці незначної кількості дошкільників ця цінність виконує свою регулюючу дію. Така тривожна ситуація пояснюється бажанням сучасних батьків виховати дитину відповідну до реалій сьогоденного суспільства в якому часто культивується антицінності, квазіцінності, псевдоцінності. На цій основі в дитини виникає когнітивний конфлікт між її бажанням бути хорошим, добрим, чуйним та прагненням батьків бачити свого малюка жорстким, непохитним, твердим, що призводить до виникнення подвійної моралі, конформності та душевної черствості.

Прояви структурних компонентів ціннісних орієнтацій старших дошкільників

	ЦО старших дошкільників	ВО рівня прояву ЦО старших дошкільників	Прояв когнітивного компоненту ЦО у висловах старших дошкільників	Прояв емоційного компоненту ЦО (порядок вибору)	Прояв діяльнісного компоненту ЦО у ігрових ролях старших дошкільників
Термінальні ЦО	дружба	61	„Коли маленькі подружуються, а великими одружуються”	1	виконує ролі, в яких дружні стосунки є змістом рольової поведінки
	сім'я	57	„Коли всі любимі люди разом”	2	організовує гру за сюжетом родина, виконує ролі, змістом яких є сімейні стосунки
	щастя	57	„Коли в тебе все виходить і ти радієш”	2	сюжет гри носить позитивний характер та спрямований на спільний результат
	краса природи	54	„Коли літають метелики та зеленіє травка”	3	у сюжеті гри відображається природа та її краса, виконує ролі, змістом яких є турбота про природу
	гроші	51	„Коли добре робив та оримав за це зарплату. За гроші купують їжу, іграшки”	5	у сюжеті гри відображаються знання про гроші, виконуються ролі, відповідні сюжету

	здоров'я	46	„Коли можна гратись на вулиці. Здорові люди про себе піклуються”	6	у сюжеті гри відображаються знання про здоров'я, виконуються ролі, змістом яких є турбота про здоров'я
	зовнішня краса	32	„Коли люди посміхаються, тоді вони красиві”	9	у сюжеті гри відображаються знання про зовнішню красу, виконуються ролі, змістом яких є створення зовнішньої краси
	краса техніки	27	„Коли люди створюють красиві машини, які їм допомагають”	11	у сюжеті гри відображаються знання про техніку, виконуються ролі, змістом яких є застосування техніки
	краса мистецтва	21	„Коли бачиш малюнки, картини, які намалювали давно”	14	у сюжеті гри відображаються знання про мистецтво, виконуються ролі, змістом яких є дитяча творчість
	творчість	28	„Коли щось створюєш без допомоги дорослих”	10	наповнює спільні сюжети новими сюжетними лініями та ролями
Інструментальні ЦО	самостійність	53	„Коли діти роблять щось самі”	4	самостійно ініціює рольову поведінку, погоджує свої рольову поведінку з дітьми
	впевненість	38	„Коли людина знає, що вона все зможе зробити”	7	самостійно ініціює рольову поведінку, заохочує та погоджує свої рольову поведінку з іншими дітьми
	цілеспрямованість	37	„Коли влучив у ціль і попав в яблучко”	8	виконання ролі завжди спрямоване на здійснення сюжету
	сміливість	28	„Коли людина не боїться і не здається”	10	виконує ролі у яких сміливість є рольовою характеристикою
	допитливість	27	„Коли хочеш багато знати й задаєш питання”	12	сприймає та передає нові знання під час розгортання сюжету
	наполегливість	22	„Коли людина щось каже і це робить”.	13	переконує учасників гри у необхідності надання бажаної ролі
	співпереживання	12	„Коли я переживаю за братика, який хворіє”	15	виконує ролі у яких співпереживання є рольовою характеристикою

Структура “поля цінностей” старших дошкільників визначена такими ціннісними орієнтаціями:

– до достатнього рівня прояву ціннісних орієнтацій старших дошкільників, входять: термінальні цінності – “дружба”, “родина”, “щастя”, “краса природи”, “гроші”, “здоров'я”; інструментальні цінності – “самостійність”, “впевненість”, “цілеспрямованість”;

– на недостатньому рівні знаходяться такі ціннісні орієнтації старших дошкільників: термінальні цінності – “зовнішня краса”, “краса техніки”, “краса мистецтва”, “творчість”; інструментальні цінності – “сміливість”, “допитливість”, “наполегливість”, “співпереживання”.

Також необхідно звернути увагу на те, що в процесі формування когнітивного, емоційного та діяльнісного компонентів ціннісних орієнтацій

старших дошкільників діти самотійно запропонували розглянути таку цінність як „любов”. Так одним із результатів нашої роботи було виявлення цікавості старших дошкільників до цінності „любов”, що дало змогу розширити змістову характеристику „поля цінностей” старших дошкільників.

Одним із генетично первісних культурних засобів завдяки якому дитина присвоює систему ціннісних уявлень про існування навколишнього світу, ставлень до себе та оточуючого життєвого простору – є ігрова роль. Соціальне середовище показує якою мірою психологічний феномен ціннісних орієнтацій дитини із потенціальних можливостей перетворюється у дійсність, вказуючи на його головну функцію – бути регулятором життєвої активності.

Питання для обговорення

1. Проаналізуйте, розвиток яких цінностей дошкільників є предметом Вашої педагогічної уваги?

2. Які цінності, представлені у освітній програмі, за якою працюють у вашому ДНЗ, ви розвиваєте у дітей?

3. Складіть “поле цінностей” вихованців вашої групи ДНЗ і власних дітей, використовуючи таблицю.

4. Якими шляхами відбувається засвоєння дітьми цінностей:

– у процесі перадачі знань дорослими дітям про норми поведінки;

– у процесі спілкування дорослих з дітьми під час діяльності.

5. Порівняйте реальну картину “поля цінностей” ваших дітей з бажаною. Які є відмінності?

6. На основі аналізу сучасного стану функціонування ціннісних орієнтацій дітей окресліть завдання їх розвитку на найближче майбутнє.

Розділ II. Становлення базових цінностей дошкільника: психолого-педагогічний супровід.

2.1. Сімейна школа

Коріння кожної особистості закладається в дитинстві, і в першу чергу в сім'ї, де і встановлюються перші зв'язки зі світом, утверджується довіра до нього. Саме в сім'ї створюється найкраща можливість забезпечити гармонію в системі «дитина – навколишній світ», яка слугуватиме запорукою реалізації дитиною свого внутрішнього світу, йдучи шляхом саморозвитку, самобутньої реалізації. Кожна сім'я формує свій спосіб життя, свою мікроструктуру і, в зв'язку з цим, впливає на потреби, соціальну активність та психічний стан особистості дитини. Розвиток дитини відбувається за законами природи. Природа і наділяє дитину внутрішніми потенціями, свого роду енергетичними джерелами розвитку, які виявляються в поведінці і різноманітній діяльності дитини.

Провідне місце посідає тут стремління дитини до дорослішання. Це стремління супроводжує весь процес розвитку дитини в перші роки життя. Саме тому і основним механізмом наочіння в ці роки і є наслідування дорослому (в першу чергу близькому). Ось чому для дитини-дошкільника образ дорослого є не просто образ іншої людини. Це є своєрідний образ себе, своєї майбутності втілення у собі «іншого» (Д.Б.Ельконін). З певного моменту розвитку дитина як би втілює в собі дві людини (Вона і Дорослий). І саме внутрішня взаємодія цих двох людей і є чи не найбільшим стимулом саморозвитку дитини.

Батьки долучають дитину до світу своєю батьківською любов'ю. Саме через стосунки з батьками, пронизані ласкою, ніжністю, словесним милуванням дитина усвідомлює себе: хорошу, красиву, захищену, любиму. І цей психологічний супровід розвитку власної дитини по особливому корисний і для батьків. Рефлексивні дії дитини у відповідь на батьківську любов значно поглиблюють усвідомлення власної значимості і відповідальності за зростання особистості дитини. І в цій атмосфері родинно-батьківської любові у дітей зароджується і поступово збагачується гама позитивних переживань до близьких

людей. Вони вперше усвідомлюють сенс добра для іншого, відчувають особливе при цьому задоволення. Нажаль, ми мало акцентуємо увагу на цьому етапі дозрівання особистості, недооцінюємо його значимість для закладання (створення) ґрунту, в який засіватимемо зерна духовного зростання. Варто просто уважніше придивитись до процесу прив'язаності немовляти до близького дорослого, до розвитку здатності вбирати в себе всі прояви батьківської любові, перетворюючи її на власні досягнення в розвитку, щоб змусити переосмислити і себе в світі поряд з дитиною. І тоді ми станемо здатні помічати, що внутрішній світ дитини багатий несподіванками, парадоксами, таємницями. І нам варто вчитись у діток безпосередності, щирості, емоційності та правдивості.

Здатність відчувати людину розвивається з перших кроків життя дитини. Адже відомо, що вже через кілька днів немовля «впізнає», що мама взяла його на руки і буде найприємніше – годування. Нажаль, дорослий або не відає, або забув уроки власного дитинства, що кожне доторкання до дитини є спонуканням до праці душі. А головне, що така дитина поступово стає вихователем самої себе. Дитина народжується з потенцією до добра: має потребу в захищеності, теплі, любові. Ці потреби пробуджуються і розкриваються в спілкуванні в умовах безмежної батьківської любові.

Дитинство – особливий світ, де дитина живе своїми уявленнями про добро і зло, честь і гідність. Вона виробляє свої критерії краси, які є основою людяності. Секрет в тому, що такі уявлення виникають і закріплюються через призму відповідних уявлень батьків. Саме у взаєминах з батьками в дитячій душі складається ідеал, з яким вона спів ставляє, співвідносить свої думки, вчинки і прагне поводити себе так, як ідеальна особа. Але це можливе лише за умови, коли батьки з перших кроків і якомога надовше стають найріднішим другом, одnodумцем і партнером дитини в спільній діяльності. В щоденному, живому, безпосередньому, емоційно насиченому спілкуванні з дитиною близький дорослий і є свідком того, як і які в дитини народжуються думки, почуття і прагнення. Дитяче сприймання світу здійснюється через дорослого і водночас відзначається своєрідністю, ясністю. Тонкістю, безпосередністю. Це пізнання

розумом серцем (за висловом Я.Корчака) всієї системи загальнолюдських цінностей.

Кращих умов для духовного спілкування батьків з дитиною ніж в роки дошкільного дитинства, де дорослі безмежною батьківською любов'ю пронизують все спілкування з дитиною, мабуть немає в жоден період життя особистості. Саме тут і лише так формується емоційна культура дитини. Емоційні взаємини між близькими дорослими і дитиною і є головним засобом духовного розвитку.. Вияв дорослим прагнення до емоційної близькості з дитиною, розуміння її внутрішнього світу, емпатійне ставлення – це і необхідна умова взагалі повноцінного розвитку дитячої особистості. А головна, дитині не просто потрібен дорослий, а дорослий значимий для неї, люблячий її безмежною батьківською любов'ю, близький дорослий, який не забороняє, не обмежує, а дає свободу, не бореться «проти», а формує «за», не пригнічує, а запитує, радиться і радить, ділить навіл натхнення, радість, прикрощі, невдачі.

Виховний вплив сім'ї є первинний. Сім'я – перше джерело впливу, а тому найсильніше. В сімейному колі процес виховання значно природніший, ніж у виховному закладі, тут ширші можливості для дитини бути суб'єктом діяльності, ніж в колективі дитячого садка. Для побудови повноцінного виховного процесу дошкільного навчального закладу маємо змінити свою позицію стосовно сім'ї – бачити в ній свого найважливішого партнера, без найтіснішого узгодження з яким своїх вимог і виховних дій, особистісного суб'єктивного ставлення до дитини ми не можемо сподіватись на успіх. А він передбачає мету: гуманізувати суб'єкт-суб'єкті взаємини доросло з дитиною, розкрити дитині смислове наповнення її індивідуального ціннісного простору і допомогти в пошуках свого місця в соціальному світі як активного суб'єкта. Без цього, навіть наповнивши виховний процес ціннісним змістом, ми не зуміємо повноцінно спрямувати його на прищеплення дитині значимих базових цінностей.

Регулюючою функцією для дитини може стати лише визнана, усвідомлена і емоційно пережита цінність. Первинним способом взаємодії дитини з оточенням є спосіб емоційний. І виявляє його вона вже з перших днів життя, ще задовго до

оволодіння мовленням. І емоційний досвід, здобутий дитиною вже в ранньому віці є важливим фундаментом у виробленні регулятивних способів поведінки впродовж всього життя особистості. В перші ж роки дитинства повноцінний емоційний досвід і перш за все соціальні емоції відображають (виокремлюють і закріплюють) життєві значимі прагнення, піднімають їх до рівня потреб в процесі спілкування з близькими дорослими і однолітками.

Результати наших цільових спостережень, індивідуальних бесід, анкетного обстеження дають підстави зробити висновок, що більшість батьків зовсім не замислюється над тим, які цінності вони прищеплюють своїм дітям саме в період дошкільного дитинства.

Так, в індивідуальних бесідах рідко хто з батьків висловлюють сумнів в тому, що в період дошкільного дитинства дитина обов'язково усвідомлює так звані базові цінності: добро-зло; краса-потвора і т. ін.. Разом з тим ніколи батьки і не замислюються над тим, які саме цінності вони демонструють дитині власною поведінкою, які образи (картинки) добра і зла вони крок за кроком формують у дитини власними вчинками, висловлюваннями, оцінними судженнями тощо.

Більшість дорослих знають (навіть якщо самі цього не дивляться) якого змісту картинки щодень бачить дитина з екрану чи в оточуючому житті, але не цікавляться, не прислухаються до дитячих висловлювань з приводу ситуацій жорстокості, брехні, шахрайства, де рідко звучать осуди і несприйняття, а швидше як «вдалих» шлях до досягнення мети героя картинки з екрану. Чому такі факти не хвилюють батьків теж зрозуміло: вони вважають дошкільник не здатен по-справжньому осмислити реалії сучасного життя, вони не «осідають в його пам'яті» і не впливають на становлення його як особистості в подальші важливі роки.

Цікаво відмітити і ще один факт, який звернув нашу увагу в спостереженнях за розвагами сучасних дошкільнят. Значно знизився авторитет ляльки в дівчаток. Сьогодні в пошані лише лялька типу Барбі, модниця, наречена, жінка–красуня з відповідним приданням. Скажімо, 20 років назад на першому місці був симпатичний Пужик з тим же приданим. В кожній групі була обладнано

куточок для такого немовляти, з колискою, ліжечком, столиком для одягання тощо. Щодня тут щось мінялось, додавалось, дівчатка оберігали цей простір, програвалися різні сімейні ситуації, де в центрі був догляд за немовлям. Відповідно і різні колясочки були любимою іграшкою, яку прагнули взяти на вулицю. Зрозуміло, в ній на прогулянку брали немовля. Та й за межами дитсадка надто часто у дівчаток були такі ж колясочки. Сьогодні картина змінилась. Перемогла всіх ляльок красуня Барбі. Серед цілої низки різних причин варто відмітити і те, що це є яскраве віддзеркалення деформації ціннісних орієнтацій в родинному вихованні та й певною мірою і в суспільному теж. І така картина має своє пояснення. Звідки дитині брати репертуар, щоб забавляти свою ляльку? У родині, де дитина чує пісні бабусі, мами, вона їх і своїм ляльками наспівує. В практичному разі ставитиме все, що чує з різних джерел. Дитина дуже швидко запам'ятовується і повторює все, що чує, розібратись в якості, зрозуміло не в змозі.

Нажаль паростки цих корінців не заставляють себе довго чекати. Згадаймо славнозвісні передачі "Кумири і кумирчики" чи виступи дошкільнят у конкурсах „Крок до зірок" у маленькі нафуфирені по-домашньому модниці співають дорослі хіти про кохання імітуючи сучасні рухи напівголої попси. В залі сидять батьки, надзвичайно щасливі і горді за своїх діток. Дорослі не замислюються над тим, що лишає в дитячій душі весь цей репертуар.

Якщо уважно проаналізувати отримані нами результати з проблеми особливостей родинного виховання сучасної дитини, мимоволі схилиємося до думки, що маємо справу з недорозвиненим інстинктом материнства у великої частини молодих батьків. Це перш за все стосується тих, де діти народжуються «бо так вийшло». Значна частина таких мам і самі мають за плечима досвід зростання в родині, де батькам здебільшого було не до дітей, вони постійно працювали, а ті короткотривалі моменти взаємин з дитиною були поглинуті доглядом і аж ніяк не духовним спілкуванням. В цілком соціально пристойних родинх діти виростили саме як продовження своїх батьків. Характер сімейних взаємин, прояви особливостей соціального інтелекту дорослих членів родини,

характер емоційних реакцій на безліч стресових чинників, зовнішніх і внутрішніх, родинних створюють відповідний емоційний фундамент особистості юнаків – застрашаних молодих батьків.

Недолюблені, часто закомплексовані і переважно спрямовані на кар'єрне зростання, престижну роботу – ось короткий портрет цих молодих батьків. Шкода, що переважному загалу невідомо, що перевага стресогенного емоційного досвіду може стати причиною багатьох захворювань майбутньої дитини: неврози, алергійні сплески, дислексія, а часом і органічні пошкодження головного мозку, наслідком яких можуть бути відставання в розумовому розвитку.

Окремо виділяються сім'ї, де дитину виховує одна мама і живуть вони окремо від рідних. Здебільшого це повторення долі власної матері, яка теж одна ростила доньку. В таких родинах міцно закріплюється тривожна емоційна атмосфера, страждальна, співчутлива любов і турбота між членами родини, проглядається надто егоїстичне «Я» у кожного члена родини.

Близькою за характеристикою цих сімей як виховного середовища для дитини з перших років життя є і так звані середньостатистичні сім'ї. Наявність дітей вважається обов'язковим атрибутом сім'ї, система виховних впливів передається з покоління в покоління, щось привноситься нове відповідно до змін в суспільному світі. Усвідомлення ціннісних орієнтацій у вихованні дитини дошкільного віку досить розмиті і оцінне ставлення до них доволі низьке.

Ці охарактеризовані нами групи сімей складають більше половини групи дитячого садка. Об'єднує їх і те, як дорослі змогли відповісти на запитання такої простої бесіди.

- 1.Що любить ваша дитина їсти?
- 2.Що подобається їй робити?
- 3.Щохоче в подарунок на день народження?
- 4.Ким хоче стати?
- 5.Чого боїться?
- 6.Хто її кращий друг?

Таку ж індивідуальні бесіду ми провели з кожною дитиною. Співпали відповіді батьків і дітей лише в 22% опитаних. При цьому дорослі, а це переважно мами перш за все скептично сприйняли сам зміст запитань, вважаючи їх несерйозними. Очікували щось ближче до підготовки до школи, так як мова йшла про старших дошкільнят.

Є і сім'ї, аналізувати стиль взаємин між членами родини в яких дає хороший матеріал для роздумів, творчих пошуків нових прийомів тощо. Ось одна з таких характеристик.

Саша (5р.10 м.). В дитячий садок ходить 2 роки, в цей – 1 рік. З минулого садка батьки забрали з кількох причин: часто хворіла з тривалим періодом реабілітації. Мамі здалось, а згодом і впевнилась, що донька не хоче повертатись в дитсадок, почала навіть радіти черговому захворюванню. Якийсь час дівчинка була з нянею: захворювань значно менше, але стосунки складались не зовсім гладко. У Саші часто псувався настрій, з'явилися «істеричні» зриви поведінки вдома, збільшилось «вимог» до мами виконувати примхи, яких раніше мама не знала. Почастішали конфлікти з нянею у дівчинки, тут вона почала відверто капризувати «на пустому місці». Мама звернулась до психолога. Ось що виявило додаткове вивчення.

Сім'я цілком благополучна, батьки з вищою гуманітарною освітою. В обох активна життєва позиція і водночас усвідомлена батьківська відповідальність. Дитина очікувана, по-справжньому любима. Сашу обожнюють всі близькі родичі, всі вже дорослі, вона найменша на цей час. І вже тому до неї надто поблажливе ставлення. З одного боку: Саша, коли сім'я вдома, головна в сімейному колективі, батьки живуть її життям, доки вона не спить. Стосунки в родині рівні, доброзичливі, досталь уваги і ніжності один до одного. З дитиною розмовляють «дорослою мовою», виявляють терпимість, пояснюючи по кілька разів свою позицію.

Мама в ході численних бесід сама прийшла до думки, що крок за кроком донька відвойовувала собі право керувати батьками, добиватися свого. Це було ніби не помітно, без особливих конфліктних ситуацій. Сьогодні є вже чітке

враження , що у Саші закріпилась установка на «винятковість» її позиції, ролі в подіях тощо. Важливо відмітити, що Саша пожиттю легко отримувала перемоги в своєму оточенні і поступово це послужило ґрунтом до само схвалення, як би не помічаючи нікого в оточенні, а виділяючи лише себе.

Труднощі в спілкуванні з однолітками і пояснювались тими зародками «манії величі і зірковості», яку мимоволі провокували близькі дорослі своїм загостренням уваги і розмовах про досягнення дівчинки. Деякий час дівчинка не відвідувала дитсадок, мала няню, що ще більше віддалило від спілкування з однолітками. А непорозуміння з випадковими друзями частіше мотивувались дорослими на кшталт: «Ти більше не йди до таких дівчаток гратись!», «Є діти, які не вміють гратись гарно, з ними не слід зв'язуватись.»

В дитсадку теж відразу не допомогли вибудувати нормальні стосунки з однолітками і поступово ситуація стала схожою на ізоляцію. Часом Саші вдавалося дуже влучно і слушно видати свою компетентність в обговорюваному питанні. Вихователь схвально оцінювала, а от діти виявляли швидше ревниві реакції. До того ж дівчинці заважало невміння слухати інших дітей, вона чула дорослого і прагнула виділитись, виявляла невдоволення, кодли її випереджали інші.

Поступово і почала проявлятися потреба відвойовувати свою самостійність, незалежність. Завдяки загальній високій культурі внутрісімейних взаємин, конфлікти не мали яскраво вираженого характеру, дорослі їх згладжували.

І лише згодом батьки стали помічати вияв байдужості, часом легкої агресії по відношенню до однолітків, знайомим по родині дітям і дорослим. Холодним душем стала авторитарна поведінка в стосунках з мамою. Все частіше Саша виявляла особливу реакцію на невиконання її бажання, швидше було схоже на страждання. З кожним разом з такого стану донька виходила все довше. Після літньої відпустки Саша пішла в новий садок. Напередодні батьки познайомились з психологом і педагогами, відверто поспілкувались. Домовились спільними зусиллями зрощувати в дівчинці любов до ближнього, до природи вцілому.

І коли дорослим вдалось витримати і не піддатися примхливим вимогам дівчинки, очікуючи від неї адекватних ситуації дій, виникли «непорозуміння». А коли черговий раз мам не скорилась вимозі кинути все прислужитись доньці, Саша витримала паузу і видала поведінку авторитарного дорослогоб «Мама! Ти не чуєш, що я кличу? Мама!!!»

«Чому не чую, чую. Але я дуже зайнята, я ж тобі відповіла. Я не можу зараз відійти.» Дівчинка стала в сердиту позу: « А ти, мама, хіба не знаєш, що до дітей треба бути уважним?»

« Знаю, Сашуля, певно знаю. Але я думала, що така велика розумниця-красуня доня теж знає, що у мами вдома теж роботи багато. Часом вона аж дуже зайнята і до неї теж треба уважним бути. Якщо не допомогти, то хоч поспівчувати.»

Дівчинка тихо присіла і замовкла. Мама ще кілька хвилин була зайнята біля плити. «Ну, от тепер я можу відірватись від своїх обов'язків і вся увага тобі. Що тут у тебе трапилось?» А Саша вже й забула, що хотіла.

Ситуацій, коли донька авторитетно вимагала, диктувала чи нагадувала, що повинні для неї зробити тато чи мама «тут і зараз» ще довший час повторювались. Але дорослі делікатно виправляли такий формат стосунків. А так як їх стосунки в сім'ї замішані на любові, то і вирівняти хибу було не важко.

Мама приділила прицільну увагу налагодженню стосунків дівчинки в дитсадку: щоденні бесіди про те, що інша дівчинка теж має свої уподобання, свої бажання, свій настрій і це не завжди співпадає з твоїм. Головним було навчити Сашу бачити і розуміти настрій, перебіг емоцій, вияв ставлення в оточуючих її дітей.. Дівчинка відчувала себе в першу чергу і її власні емоції регулювали її поведінку. Батьки це зрозуміли і поступово виправляли власні стосунки з донькою і доволі скоро зміни в поведінці дівчинки стали всім помітні.

Приклад цієї сім'ї відноситься до поодиноких, нажаль, випадків. Вирізняється сім'я високим рівнем відповідальності і особистісної культури. З такими родинами приємно працювати, взаємодіяти і використовувати їх сімейні мудрості як приклад для інших.

Здатність робити добро чи зло не притаманна дитині від природи – вона виробляється при житті. Це основа людської культури, й закладається вона від народження (якщо не з моменту зачаття), формуючись протягом перших семи років дитинства. Виховання юної душі – справжнє мистецтво, яке має ґрунтуватися насамперед на ідеї добра. Добро має увійти в голову і в серце дитини з першими проблисками свідомості, з першими уявленнями і думками про навколишній світ. Малюк уже на початку свого життя усвідомлює, що в світі є добро і зло. А там, де є зло і несправедливість, є причина зла.

Ми звикли до порад виховувати дитину на позитивних прикладах, оберігати її від горя, неприємних подій тощо. Але це не означає, що дитина до певного рівня розвитку свідомості лише споживач добра. Слід вчити бачити добро і виробляти відповідне ставлення до нього. Саме вчити і виробляти. Вчити дивитися і помічати добро в повсякденному, часом дрібному, схвально оцінювати тих, хто його робить, викликати позитивні емоції на добрий вчинок і прищеплювати звичку (як основ потреби) дарувати добро рідним, друзям, знайомим, просто людям.

Ідея добра має стати часткою душі кожної дитини. Саме тоді вона увійде у думки, погляди, переконання, стане тією міркою, за допомогою якої будуть оцінюватись людські стосунки. Щоб людина стала поганою, до цього не треба докладати зусиль, а от зробити її хорошою – то складна, тяжка і тонка праця. Зло виростає з елементарного морального невігластва, з етичної неграмотності, з того, що з перших кроків життя не була досягнута азбука людської культури.

Не варто сподіватись, що дитина сама навчиться добра, якщо живе в культурній сім'ї. Природну здатність мають лише одиниці, а решті потрібна емоційна наука. Це і є сімейна школа добра, де діти вчаться шанувати, любити не на словах, а в конкретних вчинках.

Одним з важливих складників у цьому процесі є вироблення у дитини навичок розпізнавання і регулювання емоцій, насамперед негативних. Дуже рідко агресивна дитина визнає свою агресію, вона переконана, що всі оточуючі агресивні до неї. На перший погляд логіка її доказів дуже вмотивована. Проте

переконливим є те, що малі діти не здатні адекватно оцінювати ані свій стан, ані стан оточення. Не важко помітити, що емоційний досвід таких дітей надто бідний. Вони не здатні визначати ні чужі, ні власні емоції. Такі вміння у дітей слід спеціально розвивати. Це мають бути прицільні розмови про те, що відчуває дитина в тій чи іншій ситуації, а які емоції у інших учасників цих подій. Приводом для таких бесід мають бути різноманітні сутички, в які потрапляє дитина в спілкуванні в колі сім'ї, з однолітками в дитячому садку чи на прогулянці в компаніях. Корисно аналізувати ситуації з прочитаних творів, сприйнятих у реальному житті чи то з телевізора. Головне – давати дитині можливість спокійно вільно висловити свою оцінку, своє ставлення, своє розуміння. Не поспішайте зі своїми оцінними судженнями з приводу почутого від дитини. Краще зрозумілою дитині мовою висловити свою думку, деталізуючи її. Схиляти дитину до своїх цінностей слід обережно і поступово. Навчати замислюватись над власним внутрішнім станом у певні моменти, розуміти їх причину і наслідок, спокійно описувати свої почуття словами, добирати потрібні визначення, синоніми. Поступово привчаємо дитину розуміти емоційний стан іншого, співвідносити його з ситуацією. Такий досвід має стати ґрунтом для вироблення звичок вгамовувати свій негативний стан, для усвідомлення, скажімо, правила: «Мене дратують, а я не дратуюсь.»

Крок за кроком дитину потрібно переконувати в тому, що набагато приємніше стримати себе, не зірватися, не скоїти якоїсь дурниці і порадіти за себе. У пригоді стане і власний приклад: що робить дорослий, коли дуже розлючений чи ображений. («Сергійку, ти мене дуже засмутив тим, як ти повівся з друзями під час гри. Я маю заспокоїтись, залиш мене.» «Наталю, не ображайся на братика зараз, бачиш, він дуже розлючений, щось у нього не виходить із задачками. Облиш його, він охолоне і все буде добре.» «Сашко, давай ми з тобою підемо на кухню готувати салат на вечерю, а мама має спочатку піти в душ. Бачиш, вона дуже знервована прийшла, їй треба побути самій.»)

Зрозуміло, що така наука з розпізнавання емоційного стану і керування ним матиме успіх лише за умови терплячого, систематичного, тривалого повторення.

Дорослі мають бути готовими до того, що часом дитина досить тривалий час ніби залишається «глухою» до їх порад і пояснень. Тут варто згадати: «Капля камінь точить». Кількість обов'язково перейде в якість. Лише не показувати свого роздратування, а терпеливо прохати висловити свої незадоволення, вимоги тощо, доброзичливо витлумачувати свою поведінку, вірити у правильність своїх намагань – і успіх прийде.

Не звинувачувати дитину, не погрожувати і не оцінювати її вчинок, а говорити про своє ставлення до ситуації та переживання її інших учасників.

Варто підкреслити, що такій характер взаємин має особливе значення в сімейному колі. Для вироблення ціннісних орієнтирів всіх без винятку дітей, а особливо тих, які дуже схильні до емоційних сплесків. Адже в перші роки життя чи не найсильнішим способом навічання в багатьох аспектах є наслідування. А близькі дорослі є ще й безконтрольні зразки для наслідування. (Мені тато так сказав! А мама моя так показувала!)

Формування здатності робити добро, перетворення її в потребу і цінність потребує певних вольових зусиль, саме воля, душевне напруження допомагають боротись проти зла. Адже воно народжується з бездіяльності, пасивності, невтручання у те, «що мене не стосується». Не варто забувати. Що дитяче серце байдужіє дуже швидко, достатньо кілька разів знехтувати благородні пориви дитячої душі. Але й відгукується це серце на добро теж швидко і здатне у відповідь активно випромінювати позитивні емоції, треба лише постійно підтримувати вогник дитячого серця. І незабаром дорослі відчують, як дитина стає чутливою і до добра, і до зла, здатною переживати кожну зустріч з ним. У сімейному колі найкращі умови для прищеплення цієї ціннісної орієнтації через щоденні гуманні стосунки одне до одного. Дитяча душа наповнюється чуйністю до інших і легко вправляється в умінні жити серед людей. Серце дитини чутливе і до добра, і до зла. Але щоб утвердити добро, треба докласти багато зусиль, зуміти запалити в дитячій душі незгасимий вогник краси людського життя і міжособистісних стосунків. А зло утвердиться само, досить лише байдуже поставитись до дитячих турбот, вчасно не навчати добрих вчинків.

В справедливості цих думок переконались працівники ДНЗ №4 «Сонечко» Новоград-Волинська. Тут прагнуть спільно з батьківським колективом своїх вихованців вирішувати виховні завдання. Напередодні випуску дошкільнят на шкільну стежину з кожним вихованцем в дружній розмові обговорювали його «досягнення» «Який я є сьогодні». В результаті вийшли симпатичні характеристики: «Я» про себе; про мене вихователі; про мене мама. Ось окремі приклади.

Олексійко Козачок. «Я добрий, допомагаю людям. Один раз зняв маленького хлопчика з дерева. А ще – люблю подарунки і дарувати теж. Люблю на вулиці знайомитися з новими друзями, ходити в гості, дізнаватись про все. Коли я був маленьким, а я ще й досі маленький, я був маленький, любив свою маму, папу, братика, баб ушку і всіх, всіх... Я і зараз всіх люблю. Я хочу бути чарівником, щоб допомагати всім, всім людям всі бажання виконувати. Деколи я буваю сумним, коли друг покинув і коли я сумую за друзями. А веселим я буваю, коли мені допомагають, тоді і я допомагаю. А ще я веселий, коли серце добре. Як стану дорослим, я буду допомагати стареньким і мати добре серце. Я хочу бути схожим на їжачка, бо він миленький. І гратися з усіма людьми. Скручуватися в клубочок не буду, бо я буду дружити з усіма. А ще він пухленький і на спинці пухнастий, а не голочки. Я дуже хочу в школу, в розвивальний клас, бо в простому класі трохи не така учителька.»

Вихователі. „Хлопчик життєрадісний, добрий, непосидючий. На заняття – активний, прагне бути першим. Вміє міркувати і висловлювати свої думки. Вміє швидко зосереджуватись і знаходити відповіді. Любить гратися і спілкуватися як з однолітками, так і з дорослими. У грі хоче бути лідером і це йому вдається. Часто є організатором дитячих ігор”.

Мама. „Мій син – це дитина, яка любить пізнавати все нове. У нього хороша пам’ять, він швидко запам’ятовує вірші, багато знає про машини, назви багатьох міст іт ін.. Олексійко гарно спілкується зі своїми однолітками, швидко знаходить друзів, навіть серед старших хлопчиків і дівчаток. Він = мрійник і любить придумувати щось своє. А ще він чуйний і люблячий синок”.

Сашко Супрунков. «Я хороший, прибираю, годую кіз, кормлю собаку, допомагаю Ірі і мамі. Мрію стати кухарем, бо платять багато. Якби я був чарівником, я був би кумедним і всім би було весело. Я буваю веселим, коли з Ірою йду гуляти в парк. Ми там бігаємо і катаємося на атракціонах. Сумним я ніколи не буваю. Мені дуже подобається гратися з братиками. Будувати з ними з конструктора, допомагати їм. Схожим хочу бути на Іру – сестричку, бо вона хороша, красива, добра, бо вона нормальна. Більше всіх люблю маму, бо вона всіх жаліє. В школу я теж хочу йти, щоб всьому навчитися».

Вихователі. „Саша добрий, стриманий, допитливий, товариський хлопчик. Цікавиться питаннями космосу, історії. Із задоволенням слухає розповіді та оповідання пізнавального характеру. Гарно володіє комп'ютером, любить грати в ігри. Хлопчик працелюбний, допомагає старшим. Любить опікувати менших дітей та має гарні відносини з однолітками».

Мама. „Сашко – спокійний, врівноважений, розумний та кмітливий. Він любить допомагати по дому. Разом із сестричкою Ірою цікавляться різними темами, наприклад, про транспорт, про космос, про тварин та птахів. Сашко вже вміє читати, це допомагає йому самому про щось дізнаватись. Але найбільше він любить комп'ютерні ігри. Сашко хоче перемогти сестричку Ірину. Хоча і не засмучується, що не може, бо розуміє, що вона старша. Також Сашко любить ходити в дитсадок, так як там багато можу дізнатись. А ще чекає, коли піде до школи, бо прагне багато вивчити нового».

Аня Литвинчук. «Я завжди весела, інколи буваю ображена, інколи буваю навіть злою. Мрію про те, щоб політати на дельтаплані по нашій країні. В дельтаплані крила як у летючої миші, тільки більші. Коли я була маленькою, то розмазала «Ростішку» по собі і по підлозі, а мама мене помила. А ще в нас була коробка – мама мені її зробила. Я там гралася. А вже була трішки більшою, то мама зробила мені сонечко: із сосисок – промені, серединка – з картоплі, ротик – з помідор, а з перчика – очі. Але це вже було давно. Коли я була маленькою, то Андрій зі мною грався, а тепер вже не хоче. А ще в мене було дві коляски, одну ми віддали. Коли виросту, хочу бути зіркою телешоу Це означає співати пісні і

там таке всяке. Я навіть знаю кусочки пісень і сама придумую. У мене вже є мікрофон, тільки він від ДВД. Але я ще не співаю так голосно, щоб було чути по всій Україні, я ще співаю так в квартирі – мама дозволяє. Дуже весело мені, коли сонечко світить, коли гуляю по вулиці. А сумно, коли міняється погода і коли хворію. Я б хотіла перетворитися в білочку, тому що вона стрибає по деревах, тому що вона красива і пухнаста. Я знаю, чому вона не падає, бо хвіст у неї – це ніби парашут, коли він чистий. Або у котика, він дужне любить гратися з мишкою. А найбільше – в метелика, він може літати і їсти пилок. Схожою я хочу бути на сестричку Оксану, бо вона моя сестричка”.

Вихователі. „Дівчина розумна, добра, співчутлива, допитлива, вихована. На заняттях – активна, їй все цікаво. Має хорошу пам’ять, довго зберігає інформацію, любить розповідати, дуже любить музичні заняття, гарно співає, танцює. Спілкується зі всіма дітьми, не конфліктна. Трудлюбива, любить допомагати всім дітям, у яких бачить труднощі”.

Мама. „Моя донечка для мене є доброю, ганою, слухняною, наполегливою, ввічливою. Найбільше полюбляє гратися, дивитися мультфільми. До ігор залучаюся і я з нею. На вулиці ми граємо м’ячем. Любимо працювати з піском, різноманітні настільні ігри (шашки, лото, ігри на паперовому полі). Любить гратися в магазин, з задоволенням вирішує мої задачки, особливо коли в умові її ім’я (Аня принесла) Допомагає мені на кухні в усьому: мити посуд, місити тісто, готувати котлети. Вона моя маленька помічниця скрізь. Буваючи в бабусі в селі, любить годувати всіх тварин, доглядати за ними разом з бабусею. Часто малює різне, присвячує мамі: сердечко обов’язково з написом «Аня мамі». З радістю приймає похвалу, це видно по її обличчю, воно ніби сяє. Не задоволена, коли робить не так як задумала. Але потрібен час, щоб її заспокоїти, пояснити помилку і обов’язково підтримати. Я рада, що ми можемо завжди знайти правильне рішення, тоді вже ніхто не сердиться Так і вчимося бути впевненою в своїх силах. Для цього потрібно ще наполегливо працювати і все вдасться. Інколи і вона мене так само підтримує вже. Як всі дівчатка, полюбляє гарно наряджатися, намагається сама собі добирати одяг. Любить слухати казки, цікаві розповіді. Для

мене вона просто світле, маленьке, красиве Янголятко. Я люблю свою донечку і про це ми можемо одна одній говорити багато разів. Я і моя донечка щасливі, бо ми цього хочемо і все для цього робимо. Хай так буде і далі!”

Взаємини з рідними – перша сходинка гуманізації дитини. В умовах сім’ї це: уважне й шанобливе ставлення до батьків та інших старших членів родини, знання і розуміння їхнього місця та ролі в ній; уявлення про дружні родинні стосунки; турбота, чуйність, готовність допомогти, зробити приємне близькій людині тощо.

Щодо взаємин дітей в дитячому садку завдання практично те ж саме, адже дитячий садок – це велика дружна родина, яка має стати для дитини другим близьким оточенням на кілька важливих років життя. Всім дітям ту живеться спокійно і затишно, тому що про них піклується багато дорослих.

Найпершим прикладом дітям має стати помічник вихователя. Слід звернути увагу дошкільнят на її численні обов’язки щодо створення для них комфортного життя в групі, спонукати допомагати їй, поговорити про вдосконалення чергувань, про дотримання правил гігієни. Зрозуміло, заздалегідь з нею проводиться відповідна робота. Особливо підкреслюється значущість емоційно виразної реакції нянечки на поведінку дитини, охайної у побуті, чуйної у спілкуванні тощо. Варто передбачати або спеціально створювати ситуації, де учасники (діти чи дорослі) потребують допомоги, стимулювати її надання й виразно виявляти почуття задоволення від вчасно наданої допомоги.

Під таким кутом зору відбувається також ознайомлення з працею інших працівників ДНЗ. Розмова ведеться не взагалі про працю, скажімо, кухаря, а саме про те, з якою любов’ю, увагою, турботою про здоров’я дітей вона готує дітям страви (так само, як і своїм рідним та близьким), як завжди хоче зробити всім їм приємне. Але їй те любо отримувати слова подяки за свою працю.

У цьому процесі важливо прагнути, щоб кожна дитина відчула тепло дружніх взаємин, емоційно сприймала їх. Вихователь має помітити різницю у вияві дітьми своїх емоцій, утримуватись від зауважень та моралізувань як от: «Як тобі не соромно...», «Ти що, не бачиш...», «Який ти, Колю...». Натомість слід не

уникати можливості тихенько підказати дитині: «Тетянко, бачиш – Галина Іванівна посуд складає? Піди, допоможи їй, щоб вона щоразу не нахилялась», «Андрійку, Сашко, може допоможете двірникові складати листя на візок? А то йому самому не зручно. Часом варто підказати і форму звертання до дорослого: «Іване Петровичу, давайте я буду тримати совок, а ви нагрібати, так зручніше.» Вдумливий педагог сам побачить, кому з його вихованців треба кілька разів пережити подібні ситуації, щоб «збудилася» душа, чию неувагу слід іще зрозуміти. Але в жодному разі не можна ганьбити дитину при свідках за те, що вона не виявила чуйності.

Так само вибудовується виховний вплив з погляду на стосунки дітей між собою: дитину привчають бачити інших, розуміти їх настрій, бажання, потреби; стимулюється бажання рахуватися з переживаннями інших, співчувати їм і співдіяти з ними (поділитися, поступитися, потішити того, хто сумує чи погано почувається).

Тут не зайве нагадати, що мова йде про суто індивідуальне, тож варто максимально обмежити колективні заняття, де діти повторюють «моральні штампи» за підказкою вихователя. Натомість ми маємо вдосконалювати своє вміння вести особистісні розмови з окремою дитиною, налаштовуючись на «струну її серця» (В.Сухомлинський), щоб воно відгукнулось адекватно. Саме в таких розмовах кожен сприйме душею сутність поняття «справжній друг» (хто думає і дбає не лише про себе, а й про друга, не залишить його наодинці з проблемою; хто поділиться тим, що має сам та ін..). Зрозуміло, це не завдання одного комплексного завдання чи проблемної теми на місяць, а щоденна копітка праця розуму та душі дорослих і дітей. І поступово саме співжиття у групі піде за цими принципами дружніх взаємин, де правила однакові для всіх.

Окремо варто спинитись на різних формах спільної діяльності дітей і дорослого в режимі дня. Візьмемо, наприклад, дитячі творчі ігри. Як справедливо зазначав свого часу О.В.Запорожець, часто за зовні цілком пристойною ситуацією ховаються непристойні взаємини: коли лідер вибирає партнера за принципом «будеш мане слухати - будеш зі мною грати», «даси свою іграшку – будеш зі

мною грати», а також коли у грі «мама грубо поводить ся зі своїми дітьми» «вчителька – з учнями» тощо. У таких ситуаціях маємо користуватись опосередкованими способами втручання у творчий процес з метою коригування чого впливу на характер взаємин.

Неабиякі можливості мають також різні заняття малими групами, коли дорослий (вихователь, психолог, муз керівник) спеціально добирає партнерів і саму діяльність, щоб створена ним ситуація стала школою емоційного виховання. Корисні будуть розмови-хвилинки про те, як приємно зараз усім, який у кого настрої, як всі вдячні одне одному за це.

Власне, маємо прагнути, щоб життя дитини –дошкільника протікало в полі культури взаємин його учасників. Це і є реальний шлях введення дитини у світ гуманних людських взаємин, прищеплення їй цих базових цінностей, утвердження в ній почуття гідності справжньої людини. У свідомості кожної дитини має бути ниточка, яка з'єднувала б її власні переживання з перебігом стосунків людей, які поряд з нею, щоб етичні повчання торкнулись розуму і серця.

Наш тривалий досвід творчої співпраці з колективами дошкільних закладів переконує в тому, що найперше маємо відкорегувати своє ставлення до дитини. Так повелось, що ми майже завжди, говорячи про дітей, використовуємо поняття «наші» (діти – наша гордість, наша радість, наше щастя, наші нащадки тощо). І якось само собою вийшло і таке ставлення до дітей: якщо діти наша власність, то ми можемо чинити з ними на свій розсуд. Та й у педагогічній філософії така позиція породжує або авторитарну педагогіку, або безалаберну, або поєднання того й того. Ми щиро віримо в те, що сьогодні крок за кроком вступає у права епоха духовності і серця.

Зрозуміло, що роками уцементована відпрацьована традиційна система надто важко здає свої позиції. І тут її прихильникам є чим мотивувати свою стійкість. Важко одразу заперечувати, що розвиток особистості дитини завжди був у центрі головних завдань освітньо-виховного процесу. Проте традиційна позиція дорослих у цій проблемі залишається і сьогодні досить поширеною:

дорослі знають, що дитині потрібно, що вона має знати і коли, і навіть чого хотіти, а чого ні, як цьому запобігти і т. ін.. Загалом дорослі вибудували такий розумний лабіринт, по якому вели дитину та були переконані, що в такий спосіб і забезпечують її повноцінний розвиток. Адже кожен педагог вже зі студентської лави знав, якою хотів бачити у розвинену особистість. А мріяли про дитину в майбутньому і батьки, і педагоги правильно.

Відомо, що дитячий садок завжди претендував на те, щоб замінити собою сімейне виховання. За традицією й сьогодні переважна частина батьків готова повністю передати виховну функцію дошкільному закладу. З роками закріпилась традиційна, за висловом В.В.Давидова, психолого-педагогічна «профанація» дитячого розвитку.

Коли йшлося про дошкільні роки, частіше звучало завдання: кожна дитина має бути здоровою. При цьому забували, що здоров'я – це гармонія фізичного, духовного, психічного і соціального в дитині. І розвиток особистісного фундаменту (духовного – особисті культурні цінності; психічного – вікові новоутворення; соціального – вміння жити серед людей) залишався у декларативній формі. Звідси і такі важливі завдання, як розвиток само активності, самовідповідальності, здатність до само вибору в ситуації, ціннісні орієнтації в навколишньому світі залишилися не озвученими. А на поверхні головними були виконавська активність і дисциплінарна слухняність.

Нашою бідою є жорстка регламентація дитячої поведінки з боку дорослого, байдужість з боку батьків, єдність всіх дорослих у позиції щодо дитини. У такій ситуації доволі швидко обмежуються не лише можливості, а й бажання дитини самостійно прагнути обирати свої власні способи дій в тих чи інших ситуаціях. Поступово дитина так би мовити випадає з процесу виховної взаємодії. Одні знаходять собі простір поза взаєминами з близькими, інші поступово стають пасивними, а згодом і виконавцями чужої волі.

Однозначно процес зміни виховних орієнтацій непростий. Відродження найвищих цінностей – духовних і моральних, їх переоцінка здійснюються повільно й непросто, але не обернено в бік духовності і гуманітаризації, в бік

пошуку систем з розвитку особистості дитини, сприянню, становленню, розвитку, вихованню в дитині шляхетної людини шляхом розкриття її особистісних якостей. Йдеться про облагороджування душі і серця дитини, розвиток і становлення пізнавальних сил дитини, забезпечення творчого присвоєння знань, умінь і навичок у дещо новому обсязі і форматі: хотіти пізнати, уміти і могли, що сприяє розвитку здатності привласнювати соціально значимі ціннісні орієнтації.

Людина-вихователь (батьки і педагоги) – це відповідний стан душі, який корінням виходить з почуття батьківської любові до дитини і виростає до рівня високого мистецтва.

Таке розуміння смислу виховного процесу і покладено в основу гуманної педагогіки. Це педагогіка материнського серця, батьківської мудрості виховання. Між дорослим і дитиною мають бути довірливі стосунки, так звана духовна спільність. Інакше дитина не зрозуміє і не прийме наших настанов, порад, застережень і ніколи не поділиться своїми переживаннями. А ми, не розуміючи справжнього душевного стану дитини, не в змозі підібрати той єдиний «ключик» (за висловом Л.А.Венгера), який відкриває дорослому дитяче серце.

Це і є гуманна педагогіка. От її головні закони: любити кожну дитину; розуміти дитину і приймати її такою, якою вона є; оптимістичне ставлення до кожної дитини, віра в її майбутнє. А це вимагає в свою чергу: створювати розвивальне середовище для дітей; крок за кроком утверджувати в дитині віру в своє «Я»; терпеливо допомагати дитині в самопізнанні і самостверженні. І потрібні вихователю-гуманісту доброта, щирість, відданість і безмежна віра в дитину. Лише так у відповідь можна очікувати відкрите дитяче серце до світу, гармонійні стосунки з близькими, відчуття захищеності, впевненості, що спонукатиме, що і спонукатиме дитину до самостійного вибору суспільно значимих ціннісних орієнтирів у вирішенні своїх проблем. Саме така гуманна система взаємин дитини і веде її по шляху самовдосконалення.

Це, звісно, лише основний букет дитячої науки життя. Яким має бути буття дитини, щоб реалізувати ці завдання? Відповідь на поверхні: повноцінне проживання сьогодення дитиною, насичене захоплюючою діяльністю, де дитина

має не лише знати, а й уміти позитивно ставитись, адекватно самотійно діяти. І дитина чекає від нас відповідей на безліч запитань, дорослий для неї – хто все знає і може. І зовсім не читати, писати, лічити є очікуванням дитини, і не ці завдання мають турбувати дорослих – батьків і педагогів.

Разом з тим правда життя така, що весь шостий рік життя дошкільнят протікає в розмовах про підготовку до школи і про конкретні проблеми готовності конкретної дитини. І в результаті дитина ніби і помисли свої обмежує розмовами про шкільне навчання. Про це свідчать і відповіді дітей на запитання «Що ти очікуєш від завтрашнього шкільного життя?». Більшість дітей, хоч розмови були індивідуальними, обмежились схожими висловлюваннями типу:»Я навчусь читати, писати, Там комп'ютер буде. В футбол будемо грати.», « В школі вчитись буду. Писати я не можу, погано виходить, Математику я вмію вирішувати.»

І ось відповіді дошкільнят, які прожили більш цікаве життя, наповнене повноцінними дитячими проблемами, пошуками самотійних шляхів їх розв'язання та радості від досягнутих результатів. О що мами очікують від школи: «Найголовніше зустріти хорошу вчительку, щоб вона розуміла дітей, як наші вихователі тут. Щоб доньці подобалось в школі, щоб друзі знайшлись. Ну, і звичайно, вчитись весело, тоді не так страшно, коли важко буде.» А от що ж донька відповіла:» Я в школу йду з Оленкою в один клас, ми дуже раді. Ну там ми ще друзів знайдемо. Хочемо і вчительку як Галина Олексіївна. Тоді все буде добре. А читати ми вже майже вміємо, писати навчимось.» А ось мама Діми: «Найперше – хорошу вчительку. Щоб зуміла організувати дружний клас. Щоб Діма знайшов собі друзів, щоб йому було комфортно в школі – тоді і всі труднощі навчання ми здолаємо.» Діміні очікування в унісон з мамою: «Я хочу, щоб мені там сподобалось, вчителька не сердита. Щоб цікаво було на уроках. В спортзалі хочу багато бути з друзями.»

Відрізнялись лише висловлення батьків і дітей, які по суті не готові були переходити до шкільного учіння. У дітей відчувалась тривога, навіть страх перед труднощами завтрашніми. А батьки стояли перед вибором – чи віддавати діток до школи, чи ще рік почекати.

І знову варто нагадати про особливе призначення дошкільного дитинства. Адже це унікальний час розвитку психіки, саме тут закладається фундамент гармонійного розвитку особистості, системо утворювальним складником в ньому є духовно-моральний розвиток дитини і в ньому в центрі – прищеплення дитині базових загальнолюдських цінностей.

Ми помиляємося, коли думаємо, що виховуємо дитину тільки ми, дорослі, а вже вчимо – так точно ми. Насправді дитину вчить світ, частиною якого вона є. Дитина вчиться у всіх і у всього, що її оточує (внутрішній і зовнішній світ). І все ж яка роль в цьому процесі становлення особистості відповідальності дорослого? Однозначно це має бути така ж частинка цілого світу, яка захоплює дитину жагою до пізнання щораз чогось нового, цікавого, бачить в дитині бажаного партнера у спільній діяльності, дає дитині відчуття себе відкривачем світу, переживає разом радість успіху, насолоду від долаття перешкод тощо.

Зрозуміло, що все сказане стосується всіх дорослих, які мають захищати право Дитини «народитись і зрости здоровою». В дошкільному дитинстві, де роль дорослого особливо значима для саморозвитку дитини взаємодія сімейного і суспільного виховання особливо актуальна. Зокрема, що стосується проблеми формування ціннісних орієнтацій у дошкільників в сучасному соціокультурному просторі, є потреба продумати як інтегрувати ці завдання в систему виховної роботи з дітьми.

Що стосується окремо роботи з батьками, сьогодні є необхідність в спеціальній програмі психолого-педагогічної роботи з сім'єю. Наші спостереження дають підстави визначити основні питання, які потребують уваги: впровадження принципів діалогічного родинного спілкування в кожную сім'ю, в свідомість батьків, в їх реальні дії; корекція негативних дитячо-батьківських стосунків; оптимізація цих стосунків. Одним словом: впровадження принципів особистісно і духовно орієнтованого діалогічного спілкування дорослого з дитиною.

Нема потреби особливо вести пошук нових форм роботи, варто осучаснити ті, які давно себе зарекомендували продовж багатьох років. Найважливіші

корективи стосуються того, що дієвими себе показали індивідуально спрямовані форми роботи. Якщо і потрібні одні великі батьківські збори, то для ознайомлення з загальним спрямування спільної роботи по забезпеченню повноцінного супроводу повноцінного розвитку окремої дитини: якими ми хочемо бачити наших дітей завтра; звідки візьмуться всі ці якості і властивості; що маємо зробити ми, дорослі, для їх становлення.

Що стосується роботи з батьками, завдання загальне для всіх: домогтися прийняття батьками в числі важливих завдання прищеплення дитині базових цінностей; ознайомлення з «полем цінностей» дитини-дошкільника, використавши різні форми роботи з батьками; усвідомлення спільності задач сім'ї і дитячого садка (як зробити привабливою для дитини базову цінність; як добитись, щоб її смислове наповнення емоційно зачепило дитину і, в результаті, стало для неї значимим; як створити ситуації, де б дитина сама б могла виявляти і виділяти поцінований вже нею смисл в оточуючій дійсності); постійний обмін досвідом по реалізації даних завдань між батьками і педагогами.

Як ми підкреслювали, особливістю формування поведінки дитини, яка вмє користуватися ціннісними орієнтирами в спілкуванні з оточуючими, є розвиненість всіх психологічних характеристик цінності - емоційне ставлення (превалювання емоційного ставлення до чогось або когось), когнітивна наповненість, тобто усвідомленість, зміст, знання про цінності, і, звісно, розвиненість вольових регулятивних якостей, які вказують на реальне функціонування ціннісних орієнтацій в житті дитини.

Представлені „Поради батькам”, які мають дітей з проблемами в поведінці, спрямовують увагу дорослих на всі зазначені характеристики ціннісних орієнтацій, оскільки вимагають цілеспрямованої підтримки батьків і тривалої роботи самої дитини для того, щоб такий психологічний феномен як цінність посправжньому став виконувати функції орієнтації і регуляції в соціальному житті.

– *Поводитися з дитиною так само, як з дорослим, але з огляду на вік та відсутність соціального досвіду спілкування зі світом.*

– Ставитися до дитини як до рівноправного члена сімейного колективу, з повагою (вислуховувати його думку, надавати йому можливість брати участь у сімейних радах і т. п.). Не виділяти дитину як малечу, яка користується особливими привілеями в сім'ї (перший шматок, краще місце і т. п.), це лише сприятиме вихованню егоїстичних нахилів. Набагато важливіше, щоб вона відчувала свою рівність в сімейному колективі.

– Вміти відмовляти дитині твердо і рішуче, якщо її бажання перевищують можливості сім'ї і порушують рівновагу відносин.

– Учити дитину рахуватися з інтересами старших, не заважати їх праці та відпочинку.

– Закріпити за дитиною постійне коло її обов'язків і вимагати їх виконання.

– Привчати дитину проявляти турботу про старших (вчитись цьому на конкретних дорученнях: «Запитай, як почуває себе хворий, чи не треба йому чогось?», «Проведи бабуся до ліфта, відкрий їй двері», «Грай тихо - дорослі відпочивають», «Цю половину з'їж сам, а цю залиш сестрі» і т. п.).

– Не дозволяти дитині по відношенню до дорослих панібратства, грубості.

– Надавати дитині можливість проявляти турботу про старших і молодших роблячи добрі вчинки.

– Вчити дитину бути товариським і доброзичливим з дорослими та однолітками.

– Придивитися до своєї дитини: чи володіє вона суспільно значущими якостями, чи здатна вона за власним бажанням проявляти турботу про старших або молодших без вашого нагадування, розділяти загальносімейні радощі і прикроці тощо.

– Наказати дитині поважати себе неможливо: повага завойовується всім способом життя, ставленням до людей, до праці. Тому, розповідайте дитині про роботу близьких, їх суспільно корисні справи. Якщо у членів сім'ї є нагороди, розкажіть за що вони отримані.

– Дитина має високу схильність до навіювання. Якщо вона відчуває, що їй довіряють і вважають хорошою дитиною, намагається виправдати таке враження про себе (дитина поводить себе так, як від неї вимагають).

– Діти з розвиненим почуттям власної гідності добре реагують на батьківське слово, вони краще піддаються педагогічним впливам. Кепкування та грубі слова ранять ніжну душу дитини, принижують її гідність.

– Дотримуватися послідовності у вимогах до дитини. Перш ніж висувати будь-які вимоги до неї, треба бути впевненим у їх справедливості та обґрунтованості; не скасовувати своїх рішень, це припустимо лише у виняткових випадках.

– Правил, що висувуються до дитини, повинні дотримуватися всі члени сім'ї: якщо дитина бачить, що батькам можна, а йому - ні, неможливо досягти бажаних результатів у вихованні.

– У виборі засобів впливу на дитину потрібно завжди починати з м'яких заходів, і лише у крайньому разі вдаватися до більш сильних заходів.

– Чіткий режим і змістовне життя дитини запобігають виникненню конфліктів і формують конструктивний позитивний досвід усвідомленої поведінки. Це основна умова формування позитивних стійких звичок.

Не секрет, що кожна сім'я є закрита «фортеця» зі своїм сталим укладом. Нас перш за все цікавить виховна функція сім'ї. Її вивчення (психологом перш за все, соціальним працівником, методистом і вихователями групи) і дає підстави для організації певної взаємодії. Мова йде про індивідуальні бесіди, про групові консультації, де тема і склад учасників прицільно підібрані. Цінними є і індивідуальні заняття психолога з дитиною в присутності близьких дорослих. Варто відновити в роботі з батьками папки-пересувки, лише наповнювати їх маємо прицільно конкретному адресату. Бажано, щоб саме психолог готував текст самої інформаційної частини по темі. Ця інформація може бути корисною для кількох родин. А так званий практичний матеріал можуть підбирати вже всі разом: психолог, методист і вихователі: різні педагогічні ситуації; запитання для бесіди з дитиною; запис окремих ситуацій, скажімо як провела сім'я день

народження дитини, як мама допомогла помиритись подружкам, як побудував свої взаємини з сином тато, дізнавшись, що він чи не щодня когось б'є.

Дієвою стала і бібліотечка, яку організували в дитячому садку для домашнього читання у вихідний день. До слова, почала вона працювати з кількох книжок, а вже через рік вийшла справжня бібліотека. Тут і з'явилась відома раніше форма роботи – так звані домашні завдання, теж на вихідний день для спільного виконання близького дорослого з дитиною.

Наприклад. В одному з проєктів, над яким працювала група, була тема: де живе добро. Перед вихідним днем бесіда з дітьми: що ми думаємо про добро. Лише вільні роздуми діток. Педагог лише вислухала дітей і попросила за вихідні поговорити вдома зі своїми рідними про те, де живе добро. Можна принести книжки, якщо вдома є, можна намалювати, якщо захочеться. Окремим дорослим потрібно теж нагадати про «домашнє завдання».

Там, де така робота ведеться систематично, більшість батьків поступово «втягуються» в постійну співпрацю з педагогами в забезпеченні щасливого дитинства їх дітей.

Прикладом може бути робота дошкільного закладу №66 м. Житомир, де педагогічний і батьківський колективи працюють як одна велика родина. З роками виробилась практика планувати роботу з батькам в формі так званих проєктів. Ось приклад річного плану роботи старшої групи дитячого садка, вихователь Галина Проноза.

1. Проєкт «Великі права маленької дитини», який перш за все несе в собі велику просвітницьку місію, профілактичну роботу з сім'єю, усвідомлення того, що діти рівноправні члени родини. Вони мріють про свободу, рівність і дорослі мають про це пам'ятати, розуміти, що дитина має право на вибір, на свої помилки й уроки, на нашу чесність і повагу. Адже дитина – самостійна особистість, просто поки що маленька.

2. Проєкт «Яке дерево – такі й віти, які батьки – такі й діти». В цьому проєкті вихователь гармонійно поєднала роботу з дітьми і з батьками. Головним своїм завданням педагог вважала формувати у батьків і дітей соціальну

компетентність чере глибоке пізнання своєї родини. Дати знання про те, що сім'я об'єднує найрідніших людей. Вчити розуміти рід, берегти пам'ять про нього. Виховувати почуття любові і поваги до своїх батьків та шанобливе ставлення до найстарших членів сім'ї, сприяти розумінню необхідності міцних родинних зв'язків, важливості родинного єднання.

3. Проект «Здоров'я дитини в садку і в родині». Мета проекту : об'єднати зусилля дошкільного закладу і сім'ї щодо формування уявлень про здоровий спосіб життя. Вчити батьків розуміти «корисне та шкідливе». Виховувати турботливе ставлення до свого здоров'я та здоров'я своєї родини, психологічну готовність до активної оздоровчої діяльності.

4. Проект «Вивчи правила і знай, та діточок своїх навчай». Формувати у батьків стійкі навички переключення на самоконтроль (вміння користуватися знаннями та стежити за своєю поведінкою). Виховувати дисциплінованість і свідоме виконання правил безпечної поведінки.

5. Проект «Через казку до добрих почуттів». Мета: створити в сім'ї та дошкільному закладі умови для зростання активної творчої особистості. Дати уявлення про розвиток мислення, дитячої ініціативи, допитливості через казку. Виховувати любов до книги, спільного сімейного причитування дитячої літератури.

6. Проект «Відкрити серце до краси». Мета: сприяти розвитку екологічної культури, свідомості дітей та батьків через взаємодію сім'ї і ДНЗ. Формувати єдине виховне середовище – дошкільний заклад, дім, сім'я дитини. Розвивати спостережливість, допитливість. Виховувати дбайливе ставлення до природи.

Зрозуміло, що при такій тісній взаємодії з родинами своїх вихованців педагоги ніколи не скаржаться на те, що сучасна сім'я важко піддається на співпрацю.

Питання для обговорення

Пропонуємо зразки міні-завдань, які можна використовувати для проведення консультацій з батьками. Учасників групи щоразу педагог добирає відповідно до своїх задач чи батьківських потреб. Відповідно до цього і

відбираються завдання. Для зручності слід виготовити карточки з одним завданням. Інструкцію для батьків щоразу готує педагог, керуючись конкретною метою зустрічі.

«Ведіть дітей у ліс, до річки, на луг, відкрийте перед ними джерело, без якого неможливо повноцінне духовне життя, і ви побачите, як діти стануть розумнішими, спостережливішими, кмітливішими».

В.Сухомлинський

Природа – найсильніший засіб впливу, гарний метод виховання, яким необхідно володіти.

Великий Учитель – природа.

Залишайте завжди щось недоказане, щоб дитині захотілося ще і ще раз повернутися до того, про що вона дізналася.

«Ребенок - непризнанный гений

Средь буднично серых людей».

М.Волошин

Не соромся вчитися в дитини.

Визнай в дитині людину, і вона сама шукатиме своє місце, а згодом і отримає визнання інших.

Агресивна поведінка дитини є яскравим сигналом «SOS» для дорослих про необхідність більш уважного ставлення до її серйозних внутрішніх проблем.

Агресія дитини – це реакція на незадоволення базисних потреб в любові, повазі, прийнятті та потребності іншій людині.

Що дієвіше: «Роби, як я роблю», чи «Роби, як я кажу». Чому?

Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безтурботне дитинство.

Дуже бажано, щоб дитина дружила з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Суворі дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер.

Хороші батьки оберігають дитину від життєвих труднощів.

Дитину слід тримати в жорстких рамках, тоді з неї виросте порядна людина.

Слід якомога довше тримати дитину осторонь від життєвих проблем, якщо вони її травмують.

Виділити дитині один день, коли вона може робити, що забажає, і поводити себе як хочеться. І ні в що не вмішуватися.

Ваш малюк – великий бешкетник. Коли він повертається з прогулянки в инцях чи з розірваним одягом, що ви робите?

Дитина любить подовгу гратися сама, вечорами її ніяк не заженеш до ліжечка. Як ви себе поводите?

Якщо друзі вашої дитини, як вам здається, погано впливають на неї. Що маєте робити?

Ваша дитина дуже любить грати з партнером в настільні ігри. Але не любить програвати. Що будете робити?

Дитина частенько зверхньо поводитьься з однолітками, дозволяє грубощі і агресивні випадки. Як будете реагувати?

Дитина надто захоплюється телевізором та комп'ютером. Як унормувати ці заняття?

Що робити, коли ми помиляємось «виховуючи» свою дитину? Як бути, коли ми неправі?

На завершення ще раз нагадаємо: виховання – це спілкування. Дорослі, спілкуючись систематично з приводу різних «дрібниць» дитячого життя, вдосконалюють і себе як вихователів-наставників своєї зміни. Бажаємо успіху і море дитячих усмішок.

2.2. Взаємодія педагога і психолога дошкільного навчального закладу по формуванню в дошкільників ціннісного ставлення до оточуючого світу

Передумови формування стійких ціннісних орієнтацій особистості закладаються ще з раннього дитинства. В дитини дошкільного віку, в процесі засвоєння суспільних цінностей, поступово формується особистісне ставлення до них, на основі чого відбувається й становлення її особистості.

Розвитку стійких позитивних ціннісних орієнтацій особистості слід приділяти увагу саме в дошкільному дитинстві, адже якщо втратити цей період, то у подальшому вже буде зробити це набагато складніше. Чому це так? Перш за все, саме тому, що дошкільний вік є сенситивним для закладення основ всієї особистості, а в контексті засвоєння моральних норм та цінностей саме тут йде передморальний розвиток дитини. Дитина ще не завжди знає, що добре, а що

погано, як повести себе в тій чи іншій ситуації. Це підтверджує безліч фактів. Так, наприклад, всі знають, як діти дошкільного віку люблять жалітися дорослим на те, як їхній товариш щось не так зробив або сказав. Психологи пов'язують це не з жорстокістю і намаганням нашкодити товаришу, а з прагненням переконатися в правильності засвоєння моральних норм та цінностей. Дітям важливо знати, наскільки правильно вони засвоїли ті чи інші еталони поведінки чи суспільні цінності.

Дитині притаманні такі вікові природні особливості, які самі «допомагають» її виховувати, й педагогам необхідно їх знати та розуміти. «Яким би хорошим не був педагогічний досвід, яким би вдалим не був заснований на цьому досвіді виховний прийом, він тільки тоді зможе стати надбанням педагогічної науки і широкої педагогічної практики, коли буде вивчений і узагальнений з урахуванням закономірностей психічної діяльності дитини», – зазначала відомий психолог Л. І. Божович. ***Що ж такого особливого є у дитини, на що педагог може орієнтуватися в процесі розвитку її ціннісних орієнтацій?*** Перш за все, це такі властивості як:

1) *Нестійкість, гнучкість та пластичність психіки*, що дозволяє за відносно короткий термін досягти бажаних результатів в особистісних змінах, зокрема у засвоєнні цінностей та норм. Навіть якщо дитина на даний момент слідує негативним, не прийнятим суспільством цінностям, то це зовсім не означає, що її не можна перевиховати. Саме зазначені вище особливості психіки дозволяють легко переорієнтувати дитину, якщо вона опиниться в руках вмілого і мудрого педагога.

2) *Природна потреба в пізнанні та спілкуванні з оточенням*. Дитина від народження соціальна істота, яка без суспільства існувати не може. Всі ми знаємо про переживання кожною дитиною періоду «чомусиків», коли дитину цікавить абсолютно все, що відбувається навколо. І зі своїми запитаннями вона обов'язково йде до дорослих – батьків та педагогів. Тому саме те, якою буде відповідь на задане дитиною запитання, як відчує та задовольнить дорослий її інтерес, і буде основою для побудови її власної ціннісної картини світу.

3) *Переважаючого емоційно-чуттєвого сприймання світу, радість пізнання.*

У процесі пізнавальної діяльності виникають інтелектуальні почуття. Радість від пізнання нового, здивування і сумнів, яскраві позитивні емоції супроводжують життя дитини. Дітям характерна допитливість, що виражається у підвищеній вразливості. Все це сприяє тому, що будь-яка інформація і життєвий досвід «переживаються» дитиною і закріплюються переважно на все життя. Така особливість є неоціненною при формуванні ціннісних орієнтацій дітей. Необхідно тільки домогтися емоційного сприймання і переживання дитиною тієї чи іншої цінності, і це буде опорою для подальшого її стійкого засвоєння.

4) *Наявність характерних дошкільникам психологічних механізмів засвоєння життєвого досвіду, основний з яких наслідування (імітація).* Що б не говорив і чому б не вчив вихователь дитину, але якщо він сам не дотримується тих чи інших норм, не сповідує позитивні цінності, дитина сприйматиме не слова, а саме зразок поведінки дорослого, підсвідомо наслідує все, що бачить. І тому, необхідно організувати таке виховне середовище, яке б сприяло наслідуванню виключно позитивних загальнолюдських цінностей. Безглуздо вимагати від дитини, наприклад, бути доброю, якщо сам педагог не проявляє доброти впродовж дня ні до кого, або ж бути справедливою, якщо вихователь сам несправедливо повівся у конкретній ситуації, що раптово виникла. Є й інші внутрішні механізми формування у дітей загальнолюдських цінностей, такі як: *імпрінтинг* (англ. *imprinting*, від *imprint* – залишати слід, фіксувати, запам'ятовувати) – специфічна форма навчання; фіксація в пам'яті ознак об'єктів при формуванні або корекції вроджених поведінкових актів; *ідентифікація* – процес ототожнення індивіда з тим або іншим об'єктом, людиною або групою, що відбувається на основі засвоєння властивих ним властивостей, стандартів, цінностей, соціальних установок і ролей.

5) *Необхідність у визнанні авторитетним дорослим і опора на нього при пізнанні навколишнього світу.* Для дитини, особливо у старшому дошкільному віці, дорослий набуває вагомий авторитет і є взірцем для наслідування. І цим можна вміло скористатися при формуванні тих чи інших ціннісних орієнтацій.

Думка педагога є важливою, тому дитину досить легко в чомусь переконати. А якщо при цьому забезпечити ще й взаємозв'язок з сім'єю (узгодити вимоги і завдання, які ставитимуться перед дитиною) і стати ідеальним зразком для наслідування, то ефект від такої роботи буде неоціненний.

Звичайно, для того, щоб стати таким взірцем, *педагог має постійно проводити кропітку роботу над собою, самовдосконалюватися* у напрямку культивування в собі позитивних суспільно значущих ціннісних орієнтацій. Саморозвиток у цьому контексті означає перш за все систематичне набуття суспільно значимого ціннісного досвіду, формування для себе стійкої ієрархічної системи аксіологічних пріоритетів, що є основою спрямованості особистості людини та її поведінки. Крім того, необхідно вчитися саморегуляції власних емоційних станів, тренувати вміння користуватися способами вираження свого емоційного ставлення до ситуації з ціннісним змістом, а також постійно аналізувати власні вчинки, поведінку та методи виховного впливу, що були використані у кожній неоднозначній ситуації.

Якщо ж педагог систематично не проводить таку роботу над собою, то у нього можуть виникати труднощі в самоконтролі та самокорекції своєї праці, що виражається насамперед низькою критичністю у ставленні до себе, коли педагог не бачить у самому собі причин, що заважають йому зрозуміти дитину або впливати на неї, не вміє пов'язати прогалини у вихованні особистості дітей з вадами власної роботи тощо.

Отже, в тому, якою саме виросте дана особистість, неабияка роль належить педагогам дошкільного закладу (як вихователям так і практичному психологу), в який ходить дитина.

Ефективність роботи педагогів ДНЗ досягається лише тоді, коли практичний психолог і вихователь, із одного боку, стають односторонніми, а з іншого – чітко розрізняють свої функції і можливості: педагог не підміняє психолога, психолог – педагога. Вони можуть успішно співпрацювати лише за умови чіткого виконання своїх функціональних обов'язків і доброзичливого ставлення один до одного. Хоча на практиці в цьому питанні виникає безліч

проблем. Нерідко вихователь просто не розуміє основних завдань роботи психолога, трактує їх по-своєму, а психолог, у свою чергу, не може пояснити і показати вихователю, в чому ж основна користь його роботи.

Професійні позиції педагога й психолога мають серйозні відмінності. По-перше (на думку О. Г. Асмолова), психолог – «фахівець з неоднаковості», педагог – фахівець з вирівнювання. Основне завдання першого – допомогти дитині побудувати шлях індивідуального, своєрідного розвитку. Завдання другого – допомогти кожній дитині засвоїти заданий навчальною програмою освітньо-виховний стандарт. По-друге, для психолога оціночні судження являються неприйнятними, а в педагогічній діяльності без них не обійтися. По-третє, ситуація постійного оцінювання інших, в якій опиняється як педагог, так і практичний психолог породжує прагнення кількісно та якісно оцінити будь-яку діяльність (у тому числі й діяльність один одного), хоча кожен з них, зазвичай, не може і не хоче розглядати продукти своєї праці таким чином.

Безумовно, успішне вирішення складних завдань навчання та виховання дітей дошкільного віку в вирішальній мірі залежить від діяльності всього педагогічного колективу освітньої установи, від кожного педагога, його професійної майстерності, ерудиції, культури. Опора на досвід вихователів – людей, які тривалий час постійно спілкуються з дітьми, спостерігають їх у самих різних ситуаціях, необхідна в роботі практичного психолога. Він, окрім усього іншого, здійснює ще й синтез педагогічного досвіду з даними психологічної науки. Взаємодоповнюваність позицій психолога та педагога в підході до дитини, їх тісна співпраця на всіх етапах роботи як з окремими дітьми, так і з дитячими колективами слід розглядати як необхідну умову забезпечення роботи ДНЗ. Успіх взаємодії багато в чому залежить від позиції педагогів: не допустимі повчальний тон у спілкуванні, зверхнє ставлення, докори. Навпаки, будь-який успіх педагога в роботі з дитиною – привід підтримати його, похвалити, вселити віру в самого себе. Практичний психолог по роду своєї діяльності неминує опиняється в ролі арбітра в вирішенні конфліктів інших людей і до певної міри коректора їхніх помилок. Це висуває підвищені вимоги до його особистісних якостей, насамперед

до почуття відповідальності за пораду, прийняте рішення, сформульовану рекомендацію, до здатності встановити доброзичливі взаємини з усіма, хто до нього звертається.

Вирішення будь-яких задач психолого-педагогічної роботи неможливе без формування *ціннісних уявлень* дітей про навколишній світ, будь то предметне чи соціальне оточення, тобто все, що оточує людину – природа, предметний світ і світ людей. У дошкільному віці цінності проявляються в розрізненні того, що добре і що погано, конкретних прикладах добрих вчинків. Дитина засвоює базисні цінності: початкові уявлення про добро і зло, про правдивість і брехливість, доброту та жорстокість, жадібність і щедрість і т.д. Засвоєння цих цінностей протікає в умовах «предметних ситуацій», у спілкуванні з дітьми та дорослими, у виконанні нехитрих обов'язків із самообслуговування.

Професійна майстерність педагогів ДНЗ залежить від уміння сприймати ставлення дітей до оточення, бачити тенденції його розвитку, інтерпретувати ці прояви з точки зору сучасної культури, вміння яскраво виражати своє особистісне ставлення, коректувати форми його прояву.

Однак зміст формування ставлення до оточення був би безмежним, якби педагогічні працівники обрали б усе його розмаїття, тому є потреба в обмеженні: окреслити ту сукупність ставлення, яка вичерпує значимі для людського буття – *ціннісні ставлення*:

- *Ціннісне ставлення до природи* інтегрує в собі насолоду флорою і фауною, турботу про рослини і тварин, схвильованість з приводу загибелі природної краси, прагнення до збереження усього живого, відновлення елементів природи в міському пейзажі, спілкування з природою, робота по розширенню поля природного життя. Виявлення прояву ставлення дошкільника до природи не передбачає фіксування окремих проявів до кульбабки, метелика, кицьки, а занотовуються прояви любові до всього живого, ставлення до життя як такого. Ціннісне ставлення до життя інтегрує в собі наступні утворення: 1) визнання права на життя кожної істоти; 2) бережне ставлення до будь-яких проявів життя; 3) сприймання життя в усій його різноманітності, етапах, формах.

- *Ціннісне ставлення до рукотворного світу* – розуміння того, що предмети створені працею людини, бережливе ставлення до них, отримання насолоди від сприймання рукотворного світу, розуміння їх корисності у житті людини.

- *Ціннісне ставлення до людини як такої*, це і бачення її присутності в рукотворному світі предметів, і в явищах, і в подіях. Що означає прийняти людину як цінність. По-перше, виявити її присутність в оточуючому світі. (ляльку виготовив для нас майстер). По-друге, враховуючи її присутність, поважати автономію, самопочуття, інтереси. По-третє, допомагати людині в міру своїх сил. Розуміння людини в усіх її проявах, пояснюючи і виправдовуючи те, що здається дивним. По-п'яте – сприяти благу людини в її житті на землі. В минулому цей ключовий змістовний елемент носив назву – моральне виховання, яке проявлялося в ставленні до іншої людини. Ціннісна орієнтація на людину має прояв в правильному сталому ставленні, яке виступає для оточуючих людей як якості особистості: дисциплінованість, ввічливість, доброзичливість, уважність, чесність, великодушність і, в узагальненому вигляді як гуманність.

Отже, ***основна мета педагогів*** – м'яко скерувати зростання такої людини, яка б була гармонійно розвинута і вела суспільно корисну життєдіяльність на основі власних стійких ціннісних орієнтацій.

Такої мети вихователь і практичний психолог можуть досягти в тому випадку, якщо в своїй роботі вони:

– *Пріоритет надають перш за все вихованню дитини, а не її навчанню.* Що це означає? Досить часто можна спостерігати, як у дитячих закладах педагоги захоплюються надмірною інтелектуалізацією дитини, забуваючи при цьому про виховання особистості дитини. Але ж, як ми знаємо, спрямованість особистості людини, мотиваційна сфера, ціннісні орієнтації і моральні якості, що належать до вищої, соціально обумовленої, підструктури особистості, формуються виключно шляхом виховання. А коли ж іще виховувати, як не в дошкільні роки? Звичайно, виховання людини відбувається протягом усього життя, однак саме в дошкільному віці виховання є пріоритетним, тому що в шкільні роки і далі перед педагогами стоять вже зовсім інші завдання. Тому не слід поспішати вчити

дитину, бо для цього є школа, а необхідно не пропустити сприятливого дошкільного періоду для формування в дитини позитивних особистісних якостей та засвоєння загальнолюдських норм і цінностей. Однак, тут необхідно пам'ятати одну важливу деталь: за словами Л. С. Виготського, «з наукової точки зору не можна виховувати іншого. Дитина виховується сама». Це означає, що *рушійною силою розвитку психіки і розвитку особистості є власна діяльність індивіда*. Педагог при цьому є організатором і керівником соціального виховного оточення, а також його складовою, спрямовує і підпорядковує виховні впливи основній меті — орієнтації на ціннісні відносини і соціокультурні норми.

– *Взаємодіють з батьками дитячого садка на різних рівнях організації освітнього процесу*. Дане завдання у роботі дошкільних працівників є начебто простим і зрозумілим, однак практика свідчить, що воно далеко не завжди виконується ефективно. Взаємодія з батьками досить часто зводиться до вирішення організаційних питань, проблем догляду за дітьми та їх навчання. А от питання формування моральних норм та цінностей у характері дитини, зазвичай залишається осторонь, оскільки імпліцитно вважається таким, що вирішиться саме собою. Лише зрідка за запитом батьків, якщо у дитини вже виникла і стала яскраво вираженою певна особистісна проблема, батьки бачать, що їх дитина засвоїла не ті цінності, які б їм хотілося, і це знайшло своє відображення у негативних вчинках і поведінці, педагог намагається щось вдіяти, порадити, підключити до роботи психолога. Але ж така робота не має зводитись до окремих моментів, вона має вестись постійно.

– *Опираються при проходженні з дітьми тих чи інших тем на ціннісну (аксіологічну) складову освітньо-виховних програм* незалежно від того, якою б програмою педагог не користувався. Наразі у педагогічній дошкільній практиці роботи існує багато освітніх програм («Впевнений старт», «Дитина», «Я у світі» тощо), які мають свої, хоч і дуже схожі завдання, спрямовані на розвиток ціннісних орієнтацій дошкільників. Але педагогу перш за необхідно обрати для своєї роботи одну з таких програм і слідувати її основним напрямкам і завданням, не забуваючи про формування у дітей тих ціннісних орієнтацій, які там прописані.

Втім, серед безлічі інформації та орієнтирів педагог часто «губиться», не глибоко вчитується в основні завдання роботи, прописані в програмі, а якщо це ще й нова для нього програма, то тут відбувається перш за все намагання що б там не було виконати основні вимоги й ігнорування другорядних. Але ж кожна програма перш за все зорієнтована як на цінності та інтереси дитини, так і на її повноцінний особистісний розвиток. Тому вихователю і практичному психологу слід якомога детальніше вивчити аксіологічну складову тієї чи іншої освітньо-виховної програми та намагатися її дотримуватися.

– *Мають уявлення про сутність поняття «ціннісні орієнтації», їх структуру, психологічні механізми їх розвитку у людини.* Необхідно пам'ятати, що ціннісні орієнтації – складне утворення, в якому можна виділити три основні компоненти: когнітивний, емоційний і діяльнісний (поведінковий). Когнітивний є елементом знання і усвідомлення сутності тієї чи іншої цінності, емоційний – емоційна складова, яка впливає з оцінки (переживання людиною значимості конкретної цінності для себе, позитивне ставлення до неї), діяльнісний – пов'язаний з реалізацією ціннісних орієнтацій у поведінці та діяльності особистості. Тут можна умовно виокремити й мотиваційний компонент, оскільки надзвичайно важливим є і те, чи є у людини мотивація та готовність діяти саме керуючись даною цінністю. Хоча сутність і структура поняття «ціннісна орієнтація» досить проста та зрозуміла, однак її дуже важко формувати, особливо якщо це стосується дітей дошкільного віку, оскільки в цьому віці ціннісні орієнтації ще тільки починають закладатися.

Слід завжди пам'ятати про ***необхідність комплексного характеру впливу на всі три складові ціннісних орієнтацій (когнітивну, емоційну, діяльнісну).*** Щоб дійсно сформувати стійку ціннісну орієнтацію у дитини необхідно забезпечити єдність зазначених компонентів: по-перше, познайомити дитину з тією чи іншою цінністю і домогтися її усвідомлення як такої, по-друге, показати важливість даної цінності у житті конкретної дитини, сформувати емоційно-позитивне ставлення до неї, по-третє, виробити здатність дитини керуватися даною цінністю в своєму житті щоб та проявляла її у діяльності та поведінці, по-

четверте, сформувати позитивну мотивацію, яка б забезпечила постійну готовність дитини діяти, керуючись саме цією цінністю.

Вплив, який може використати педагог, може містити у собі *раціональний та емоційний компоненти* і будь-який з них можна з успіхом спрямувати на засвоєння дитиною тих чи інших цінностей. *Виховання, засноване на раціональному компоненті*, зазвичай апелює до розуму вихованця. В цьому випадку педагог намагається переконати його за допомогою логічних доказів. Однак не слід забувати, що навіть якщо такий вплив ґрунтується на підібраній сукупності фактів, спосіб їх представлення дитині може істотно вплинути на результат переконання. Факти далеко не завжди говорять самі за себе. Один і той же факт може бути представлений і сприйнятий дитиною по-різному. Багато чого в ефективності педагогічного впливу з використанням аргументованих переконань залежить від того, наскільки сильно вихователь бажає переконати, а також від того, яке особисте ставлення вихованця до вихователя. Якщо це ставлення позитивне, то прояв вихователем бажання переконати більшою мірою сприяє прийняттю дитиною пропонуваної точки зору, ніж коли вихователь такого бажання не проявляє. І навпаки, демонстративне бажання переконати, проявлене вихователем, до якого є неприязнь, буде вести до опору з боку вихованця. Психологічні дослідження також свідчать про те, що одне і те ж твердження вихователя може по-різному сприйматися дітьми, і характер сприймання багато в чому буде залежати від того, що і в якій ситуації відбувається під час акту сприймання. Зазвичай необхідно враховувати, наприклад, самопочуття, настрої дитини, наявність сторонніх осіб, психологічний клімат тощо.

Емоційний вплив базується на ефекті навіювання і зазвичай використовується в разі відсутності або слабкості логічних аргументів. Засоби суто емоційного впливу на дитину не слід повністю відкидати як нібито абсолютно неприпустимі. Хочемо ми того чи ні, але вони на практиці існують, і треба навчитися керувати емоційними впливами. *Під час використання емоційної форми впливу можна використовувати такі психолого-педагогічні прийоми*: посилення на авторитет («тато вважає так»), звернення до зразка («так роблять усі хороші діти»). Іноді в

виховних цілях педагога використовують прийом збудження почуття страху, однак варто зауважити, що такий прийом не дуже ефективний. Дослідження підтвердили, що іноді залякування сприяє прийняттю дитиною певних поглядів та цінностей, але часто і навпаки, перешкоджає цьому, породжуючи психологічний бар'єр між педагогом і вихованцем.

Застосування раціонального та емоційного впливу на дитину виражається у використанні як вихователями, так і практичними психологами різних *методів організації присвоєння цінностей*. Серед них виділяються роз'яснення цінностей, приклад, зараження, навіювання, переконання (ціннісний аналіз), вправа, контроль і оцінка.

Метод роз'яснення передбачає знайомство дітей зі світом цінностей, усвідомлення їх значущості в житті людини, надає свободу у виборі цінностей і навчає ціннісному процесу як вмінню приймати рішення на основі засвоєних цінностей. *Використання прикладу* в формуванні ціннісних орієнтацій дошкільнят засноване на їх схильності наслідувати поведінку дорослих. *Зараження* як метод передачі цінностей означає трансляцію емоційного стану суб'єкта впливу на дитину на психофізіологічному рівні. Звичайно цей метод використовується після і на додаток власне смислового впливу на дошкільника в ході спілкування з ним. *Методи навіювання і переконання* пов'язані зі впливом на свідомість особистості. При навіюванні здійснюється вплив на дитину, заснований на зниженні її свідомості та критичності при сприйманні інформації, а також відсутності цілеспрямованого активного її розуміння та логічного аналізу також оцінки відповідно з минулим досвідом. Метод переконання (ціннісний аналіз) протилежний навіюванню, тому що передбачає звернення до власного критичного судження дитини та спрямований на активізацію її розумової діяльності з метою безпосередньої участі в процесі інтеріоризації загальнолюдських цінностей. *Вправа* як метод передачі цінностей стимулює активність дітей у ціннісному виборі. Дітей необхідно навчати раціональним прийомам прийняття рішень, що дозволяє реалізувати конкретні особистісні цінності. Зі вправою тісно пов'язаний *контроль* як спосіб впливу на особистість дитини з метою регуляції її поведінки,

приведення її у відповідність з прийнятими цінностями. *Оцінка* спонукає та стимулює ціннісно-орієнтаційну діяльність дошкільника, з одного боку, та слугує критерієм, засобом фіксації і моніторингу процесу формування ціннісних орієнтацій, з іншого.

Варто зазначити, що на практиці педагогічні працівники частіше надають перевагу раціональному впливові на дітей, ігноруючи емоційний. Дорослі зазвичай щось пояснюють дітям, переконують їх, доводять свою думку. Ціннісні орієнтації намагаються прищепити дітям в основному зупиняючись на змістовній характеристиці цінностей. При цьому на перший план виступає пояснення значення тієї чи іншої цінності, доказ того, що саме ця цінність є кращою і необхідною суспільству. Але використання тільки таких методів не принесе бажаних плодів, адже, в дітей дошкільного віку переважає емоційно-чуттєве сприйняття світу, і для істинного засвоєння дитиною певного досвіду їй насамперед необхідно **«пережити» його, пропустити через свої емоції, через всю свою сутність**. І тому, що б педагог не хотів «вкласти» у дитину, що б не хотів у ній розвинути, без стимулювання такого дитячого емоційно-чуттєвого сприйняття у нього нічого не вийде. Особливо це стосується цінностей, які засвоює дошкільник. Тільки після спроб пережити на собі і глибокого емоційного сприйняття, скажімо, таких цінностей як доброта, співпереживання, дружба, вони дійсно стануть часточкою особистості цієї дитини. Корисним у цьому плані є **практичне залучення дітей у ситуацію, що несе в собі ціннісний зміст, а також у ситуацію морального вибору**. Такі ситуації можна створювати спеціально, тоді це будуть певні ігрові ситуації, а можна і скористатися тими моментами, що виникають у повсякденному спілкуванні дітей у колективі. І тут зовсім не важливо, яку форму роботи використовує вихователь чи психолог в даний момент, чи це робота з казкою, чи екскурсія, чи спостереження у природі. У кожную зручну хвилину залежно від ситуації слід не забувати пробуджувати емоції та моральні почуття дитини питаннями типу: «А як би ти вчинив у цьому випадку?», «Чи згодний ти з такими діями героя казки? Чому?», «Як ти вважаєш, чи правильним є вчинок хлопчика (дівчинки)?», «Приємно чи ні цій людині після

того, що з нею повелися таким чином?» тощо (створення ситуації морального вибору), або ж спонуканнями до дій: «Покажи, як би ти вчинив на місці цього хлопчика», «Подумай і вислови слова підтримки цій дівчинці», «Покажи, як необхідно правильно вчинити в цій ситуації» тощо (практичне залучення дитини у ціннісну ситуацію).

Присвоєння загальнолюдських цінностей має відбуватися в умовах особливого виховного середовища. Ще Л. С. Виготський говорив, що виховувати – значить організувати життя; в правильно організованому середовищі – правильно ростуть діти. Спеціально створене середовище повинно являти собою особливий виховний простір, що забезпечує дитині пізнання та засвоєння істинно людського, пізнання себе як людини, прояв своєї істинної індивідуальності в усіх сферах діяльності, та вироблення їм власних ціннісних орієнтацій. В умовах такого середовища головною цінністю виступає особистість людини. Основним механізмом створення особливого виховного середовища є взаємодія та включення в спільну діяльність батьків, педагогів, дітей, інших дорослих на основі діалогу, що базується на загальних цінностях, у результаті якого виникає готовність взаємозбагачення та зближення учасників, досягається відкритість і встановлюється рівноправність їх відносин, вирішується спільна мета розвитку особистості дитини. Тільки особливе виховне середовище сприятиме «проростанню» та прояву людського в дитині. Процес формування ціннісних орієнтацій необхідно будувати таким чином, щоб цінності пізнавались дітьми як особистісні, внутрішньо прийняті. Для цього недостатньо оволодіння дитиною ціннісним світом лише на понятійному рівні. Необхідна робота внутрішньо-особистісних механізмів. Допомогти дитині відчувати, усвідомити, осмислити свій досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу, включити його в ціннісно-орієнтаційну діяльність, яка передбачає створення особистісно-орієнтованих ситуацій і здійснення ціннісного вибору, – все це створить певні умови для формування у дітей загальнолюдських цінностей.

Отже, для створення міцного підґрунтя для розвитку в дітей у майбутньому стійких позитивних ціннісних орієнтацій педагог має проводити щоденну

кропітку роботу, щоразу підживлюючи в дитячій душі зерна загальнолюдських цінностей, адже, як каже народна мудрість, «крапля камінь точить». Для цього слід задіяти весь свій арсенал знань, досвід, використовувати кожную вільну хвилину в індивідуальному спілкуванні з дитиною, і при цьому перш за все пробуджувати її емоції, почуття правильного морального вибору, її «переживання» та проведення через себе тієї чи іншої цінності. Кожен дорослий у своїй роботі з дошкільниками використовує свій власний стиль, свої методи та їх комбінації, які йому видаються найбільш ефективними та дієвими, однак для кращого розуміння дітьми базових цінностей і розвитку їх ціннісних орієнтацій педагогам можна рекомендувати застосовувати спеціальні форми роботи в умовах виховного середовища. Наведемо приклади реального втілення ціннісних орієнтацій у контексті повсякденних занять педагогів з дітьми.

1. Заняття з дітьми відповідно до аксіологічної тематики освітньої програми. Зазвичай кожне заняття будується відповідно до однієї з тем освітньої програми, за якою працює вихователь. Однак, часто буває так, що вихователь «проходить» з дітьми ту чи іншу тему, орієнтуючись на їх пізнавальний розвиток саме в цій темі, тобто на їх знання, а от на цінність даної теми у житті дитини звертається менше уваги. Наприклад, на практиці можна зустріти, що при ознайомленні дошкільників з темою «Сім'я, родина» від дітей насамперед вимагається знання і усвідомлення самого поняття сім'я, родина, її складу, особливостей, сімейних традицій, тоді як навчання дітей ціннісному ставленню до членів власної родини, вираженню проявів почуттів до них і т.д. вважається другорядними завданнями. Втім, у кожній програмі щодо цієї теми прописані як основні саме такі ціннісні завдання і вихователь має їх досконало знати і усвідомлювати. Для того, щоб сформувати у дітей стійку ціннісну орієнтацію на сім'ю і сімейні стосунки як головне в житті, можна вводити в обговорення теми під час заняття питання типу: «Що приємного для батьків ти зробив останнім часом?», «Як ти виражаєш свою любов до матері, батька?», «Яку спільну сімейну справу ви виконували разом нещодавно? Що саме робив ти?», «Як ти допомагаєш

своїм батькам, коли вони хворіють?», «Як саме ти опікуєшся своєю молодшою сестричкою (братиком)?» тощо.

Крім того, кожне заняття необхідно насичувати різноманітними *логічними завданнями та проблемними ситуаціями*, що стимулюють ціннісне ставлення дітей до обговорюваної теми. Так, якщо темою заняття є, наприклад, «Сім'я», то доцільними будуть логічні завдання типу: «Вибери, який вчинок хлопчика (дівчинки) є правильним?» (при цьому вихователь показує підібрані картинки з позитивними і негативними моральними вчинками дитини у різних сімейних ситуаціях), «Подумай, що невірною у відповіді хлопчика (дівчинки) на запитання батьків? Як можна відповісти правильно?» (при цьому вихователь зачитує підібрані звернення батьків до дитини і її негативно емоційно забарвлені відповіді) тощо. Проблемні ситуації за цією темою можна використати такі: «У дитячому магазині молодший братик Артема почав вередувати і вимагати від батьків купити йому дорогу машинку. Як Артемко може допомогти батькам заспокоїти хлопчика?», «Після важкого робочого дня і сімейної вечери мати Марійки дуже стомилася і погано почувалася. Що може зробити дівчинка для того, щоб мама відпочила?» тощо. Зазначимо, що таких логічних завдань та проблемних ситуацій можна придумати безліч за кожною темою, що обговорюється на заняттях, тільки вихователю для цього треба проявити свою фантазію та творчий підхід.

Логічні задачі та проблемні ситуації можна придумувати спеціально, а можна організовувати спонтанно, в залежності від ситуації. Наведемо приклади організованих заходів по формуванню пізнавальної активності та ціннісного ставлення до предметного світу.

Логічні задачі «Що буде, якщо.....»

Мета: виявити наявність спрямованості на реалізацію знань про предметний світ при вирішенні пошукових задач, ціннісного ставлення до предметів рукотворного світу.

Хід. Кожній дитині індивідуально пропонується вирішити наступні логічні задачі:

1. Що буде, якщо на землі зникнуть всі каструлі? Запитання для бесіди: У чому раніше люди готували їжу? Які види посуду ти знаєш? Для чого людині потрібно стільки видів посуду? Хто виготовляє посуд? Чому посуд треба берегти?

2. Що було б, якби зникли всі годинники? Запитання для бесіди: Як раніше люди визначали час? Які годинники ти знаєш? Для чого необхідно стільки видів годинників? До кого звертаються, коли зламається годинник?

Проблемна ситуація «Предмет з минулого».

Мета: виявити у дітей уміння задавати пізнавальні запитання, прояви спрямованості на пізнання предметного світу, ініціативи та активності.

Хід. Експериментатор ставив перед дитиною прядку і говорив, що вони з нею будуть знайомитися, але не зараз, а тоді, коли дорослий зробить якусь справу. Експериментатор веде спостереження за діями дітей: мають прояв активність у пізнанні предмету (розглядає, обстежує, намагається діяти з ним). Після 3-4 хвилин дорослий пропонує дитині запитати, що вона хотіла дізнатися про цей предмет.

Проблемна ситуація «Магазин».

Хід. Одного разу я зайшла в магазин іграшок. Маленька дівчинка з мамою теж ходили по магазину. Дівчинка зупинялася біля кожної іграшки і вимагала у мами її купити. Якби ти зустрів (ла) цю дівчинку щоб ти їй порадив (ла).

Проблемна ситуація «Гості».

Хід. Дмитрик прийшов до Сашка на день народження. Йому дуже не хотілося дарувати машинку, яку вони з мамою купили, він почав плакати. Що б ти порадив (ла) Дмитрику?

Проблемна ситуація «Розбита чашка».

Хід. Сьогодні в нас у групі розбилася чашка. Цю чашку розбила я ненавмисно, вона вислизнула у мене з рук, коли я її мила. Я дуже засмучена. Хтось із вас коли-небудь розбивав посуд? Хтось хотів би розповісти свою історію. Що ви можете мені порадити? Я хочу розповісти вам історію створення цієї чашки. (Розповідь дорослого). Я хочу вибачитися за свій вчинок і попрощатися з чашкою.

2. Різноманітні форми роботи з казкою. Казка у житті дитини – могутній інструмент для розвитку її особистісних цінностей і ідеалів, і вихователю не можна про це забувати. Роботу з казкою можна вводити протягом основного заняття або ж проводити окремо у вільний час. Основна цінність казки для формування ціннісних орієнтацій дитини розкривається при *обговоренні її сюжету після прослуховування*, коли дітям доцільно задавати питання типу: «Як ти оцінюєш вчинок головного героя?», «Чому ти так думаєш?», «Що б ти міг йому порадити?», «Чи вчинив би ти так? Чому?» тощо. Такі запитання апелюють до сумління дитини, допомагають зорієнтуватися у складних ситуаціях морального вибору, вирішення яких дитина потім обов'язково перенесе у своє власне життя.

Корисною є й така форма роботи з казкою, як *творча зміна її сюжету*. При цьому підвищується інтерес дітей, загострюється їх увага, адже їм пропонується щось зовсім нове. Вихователю можна самому придумати інший сюжет до відомої казки і потім обговорити його, а можна запропонувати зробити це дітям. Так, наприклад, візьмемо казку «Лисичка і Журавель» Івана Франка. Можна запропонувати дітям зовсім інший початок цієї казки, коли Лисичка, запросивши Журавлика в гості, насипала їжу собі в мілку тарілку, а Журавлику в глибоку. Далі запитати в дітей: «Як би могла закінчитися така казочка?». Звичайно, діти б придумали добру кінцівку цієї історії, порівняли придуманий сюжет з оригінальним, краще усвідомили б такі цінності як доброта та співпереживання.

Сьогодні кожен вихователь працює у садочку з казками і не уявляє своєї роботи без цього. Але тут головне не кількість казок, з якими педагог ознайомив дітей, а якість такого ознайомлення. Краще нехай діти познайомляться з однією казкою, а не п'ятьма, однак, вони її всебічно проаналізують, обговорять, придумають новий сюжет, ще раз обговорять, створять міні-театралізацію за сюжетом цієї казки, проведуть паралелі з досвідом з власного життя тощо. І головне пам'ятати – майже кожна казка несе в собі прихований зміст, морально-ціннісне повчання, яке треба донести до кожної дитини різними способами.

Особливе, незвичне ставлення до предметів ми знаходимо в багатьох народних казках і на це необхідно звертати увагу дітей. Найчастіше предмети в казках діють як живі істоти. Пригадаємо піч, яка розмовляла з дівчинкою, палицю, яка перемогла сама всіх ворогів. Тобто, казка, оповідання може допомогти дорослому в складній справі виховання ціннісного ставлення дошкільників до навколишнього світу.

Окремо у цьому контексті слід згадати і про необхідність та доцільність *роботи з мультфільмами*, які переглядають діти вдома, або ж які можна переглянути і в дитячому садочку, якщо є така можливість. Гарно, якщо діти переглядають так звані «добрі» мультфільми, у яких підноситься важливість загальнолюдських цінностей. Але сьогодні часто пропонує дітям такі мультфільми, які не тільки не несуть у собі морально-ціннісного повчання, а й навпаки, актуалізують у свідомості дітей негативні цінності, які сприймаються ними як такі, що розуміються самі собою. Тут перед вихователем стоїть складне завдання – переорієнтувати погляди дітей, переконати їх у негативних наслідках того, що вони бачать. Так, наприклад, усім відомий і такий улюблений багатьма дітьми мультфільм «Маша і ведмідь». Не в усіх його серіях Маша поводить себе гідно і високоморально, тому вихователю можна підібрати такі вчинки Маші для обговорення з дітьми. Такі обговорення будуть цікавими для дітей і міцно закарбуються в їх пам'яті, оскільки підкріплені емоційним сприйняттям мультфільму.

А як не пригадати про побутові речі в *зображувальному мистецтві*. З давнини побутові речі стали героями натюрмортів і місцевих пейзажів; вони стали знаковою частиною портретів – від одягу і прикрас зображуваних героїв до оточення предметами.

У мистецтві ХХ століття з'явилася нова тенденція: художники, з одного боку почали створювати ряди серійних предметів, відображаючи новий маргінальний світ масового виробництва речей; а з іншого – розповідати про конкретну окрему річ, в її культурному, функціональному та естетичному втіленні. Так починаючи з 1964 року Д. Ньолі (італійський художник) створює

картини персонажами яких стають звичні речі: костюм, краватка, гудзик, тощо. Художник звертався до глядачів і казав їм, щоб вони подивилися на стіл бо у ньому є якась загадка і що він як художник намагається її розгадати.

З дошкільниками можна пограти в ігри типу «Пряме призначення предмету і його нові можливості». Візьмемо, наприклад, гудзик. Гудзик – кружечок, кулька або інша форма, яка пришивається до одягу, для того щоб за допомогою неї застібувати одяг, він може бути прикрасою одягу. Гудзиками можна гратися – розкладати їх за формою, кольором, величиною, матеріалом з якого вони виготовлені, їх можна нанизувати на нитки. Гудзик можна наділити людськими якостями. Так Італо Кальвіно в гудзику прославляє те, як він може уявити себе дзеркалом, розповідає про те, як у гудзика виникають заздрощі по відношенню до тканини, на якій він пришитий, розповідає про таємні бажання гудзика. І з дошкільниками теж можна пограти в схожі ігри, це буде розвивати їх уяву і креативність.

3. Відповідні ігрові ситуації, що мають ціннісний зміст, вимагають вираження свого ставлення до цінності або їх вибору, і можуть проводитися у будь-який час, незалежно від основних занять. Сюди ж відносяться різноманітні *театралізовані ігри, ігри-драматизації, ціннісні етюди*. Так, для розвитку у дітей розуміння та необхідності дотримання таких цінностей як доброта та співпереживання можна проводити рольові ігри, сюжет яких полягає у тому, щоб висловити позитивне ставлення та слова підтримки тій дитині, у якої сталася певна неприємність (наприклад, програвання етюдів «Відвідування хворого друга», «Допомога дитині, що впала і вдарилася», «Заспокоєння молодшої дитини, яка плаче і не хоче перебувати у садочку» тощо).

Окремо слід згадати і про *самостійні сюжетно-рольові ігри дітей*. На практиці можна зустріти випадки, коли діти у вільний час грають самі по собі, а вихователь тільки слідкує за дисципліною у групі. І хоча дошкільникам необхідно давати вільний час на самостійні ігри, однак вихователю не слід повністю відсторонюватися від них, адже сучасні діти часто грають в такі ігри, сюжет яких несе у собі негативні суспільні цінності. Запропонувавши дітям погратися в той

чи інший сюжет, вихователь має непомітно спостерігати за ходом гри дітей, і якщо потрібно, направляти її в правильне русло. Слід м'яко скеровувати увагу дошкільнят на ті чи інші цінності, заохочувати виражати власне ставлення до різних ціннісних ситуацій, що виникають в іграх. Так, якщо це творча гра, наприклад, «Перукарня», то тут є можливість прищепити дітям позитивне ставлення до таких цінностей як зовнішня краса, охайність, творчість. При цьому вихователь, слідкуючи за розгортанням дитячого сюжету гри, може скеровувати його такими своїми питаннями, емоційними реакціями і побажаннями: «Для чого людині необхідно ходити в перукарню?», «З якою людиною приємніше спілкуватися – з охайною чи ні? Чому?», «А ви впевнені, що така зачіска гарна? Можливо, можна в ній ще щось додати?», «Ой, який гарний у нас перукар, таку творчу зачіску придумав! Діти, а які елементи можна ще сюди додати?», «А давайте кожен з нас придумає по одному схвальному відгуку про зачіску, що вийшла у нашого перукаря!» тощо.

4. Спільні творча діяльність з іншими дітьми та дорослими (спільні свята і розваги). Підготовка до свят і розваг спільно з дітьми надає вихователю прекрасну можливість у різних формах активізувати розуміння дітьми загальнолюдських цінностей і сформувати власне позитивне ставлення до них. При цьому є можливість підключити до роботи й інших фахівців – психолога, музичного працівника, а також батьків, що значно підсилює виховний вплив. Підготовка та проведення свят є спеціально створеним середовищем, яке являє собою особливий виховний простір, що забезпечує дитині пізнання і засвоєння істинно людського, пізнання себе як людини, прояв своєї істинної індивідуальності в всіх сферах діяльності з вироблення власних ціннісних орієнтацій.

Загальне свято (діти, педагоги, родина) сформує в дітей гуманне ставлення один до одного, доброту, чесність, працелюбність, повагу до батьків і людей взагалі, чуйність, милосердя, дисциплінованість, совісність, доброзичливість, національну гідність, скромність, справедливість, почуття колективізму, інтелігентність, почуття патріотизму, інтернаціоналізму, материнства, екологічну

та правову культуру. Що таке свято? Свято – це вихідний день. Свято – це певна дата, на честь якоїсь події. Свято – це день радості. Слово свято дещо ширше, ніж просто веселощі, радісний день, насолода, радісне почуття. Це *загальна подія* в конкретному культурному та соціальному середовищі. Без свят не буває дитинства. Дитяче свято – важлива частина життя, це радісна подія як для дитини, так і для дорослих. Це *загальна подія для малюків і їх родини*.

Враження дитинства часто залишаються в пам'яті на все життя. Їх яскравість і багатство можуть зіграти та прикрасити душу людини на довгі роки. В загальний ланцюжок радісного настрою, незабутніх емоцій дитинства свої особливі почуття вносять свята. Усі діти люблять свята. Дитина з радістю в душі чекає його. Зі святами в дітей пов'язані надії і очікування. Про свята, які проводилися разом з рідними та друзями, найчастіше пригадують потім у дорослому житті. Для багатьох це найсвітліші та найрадісніші спогади дитинства. Продумане та підготовлене дорослими свято для дітей, буде радувати дитину та ще раз надасть можливість переконатися в тому, що дорослі її люблять і цінять. Свято – це можливість доставити радість близьким. Свято – не календарне поняття, воно відбувається там, де його відчувають, де його чекають, це – радість спілкування, радість творчості та співтворчості, радість самовираження, радість взаємозбагачення, тому вони повинні бути загальними для дітей і дорослих. Дорослі на дитячому святі – не глядачі, не поціновувачі дитячих виступів, а активні учасники. Нажаль, вже забули ми як в дитячих садках роль Діда Мороза, Снігуроньки, клоунів, королів і королев виконували не запрошені артисти, а татусі, мами, братики, сестрички. А це ж як зворушливо для дітей побачити знайомі очі, відчутти гордість за близьких. А почути пісню, чи вірш у виконанні тата для мам, дівчаток і бабусь, а виступи «жіночих колективів» для любих чоловіків – це не фантазія, а реальність. Вже звичним стали подарунки в вигляді традиційних коробок з цукерками, а отримати подарунок зроблений своїми руками, це ж і повага до праці, уміння дарувати, та приймати. Свята завжди мають оптимістичний життєстверджуючий характер, його змістовна частина

відрізняється духовною спрямованістю, ствердженням стабільних стереотипів поведінки, які відповідають нормам моралі та ціннісним орієнтаціям.

Підготовку та проведення свята можна представити поетапно:

1 етап - батьківські збори. На батьківських зборах педагогам необхідно переконати батьків у важливості проведення загального свята. Пояснити, що дитина гостро потребує поведінкових зразків, прикладів для наслідування, ідеалів, які б направляли її напружену внутрішню роботу зі самовдосконалення. Як писав Д. Б. Ельконін, що зразок – це не образ іншого, а образ через іншого. Це те, яким я хочу, прагну бути. Для дитини зразок має величезне значення, тому що стає образом власного «майбутнього».

2 етап - підготовка сценарію, або його обговорення. У написанні сценарію беруть участь педагог, практичний психолог, музкерівник, батьки.

3 етап - виготовлення атрибутів, елементів костюмів, розучування сценарію.

4 етап - проведення свята.

5 етап - інтерв'ювання практичним психологом батьків, дітей, інших учасників свята. Виготовлення газети.

Для підтвердження важливості проведення загальних свят наведемо приклади інтерв'ю батьків – учасників загального свята.

Олеся С. – мама Софійки (5 років). Виходиш виконувати свою роль і відчуваєш, як змінюєшся сам і діти. Усвідомлення, що керуєш їх увагою викликають дивні відчуття: «Ти це можеш зробити, ти це зробила. Тебе слухають». І таке ж приємне відчуття, коли бачиш, як твоя дитина дивиться на тебе, як змінюються її очі. В них радість, гордість. І з якою радістю вона біжить до тебе, щоб взяти за руку і повести тебе в коло до інших батьків і дітей.

Роман і Варя Р. – батьки Давида (5 років). Свята в садку вже давно приємна і радісна подія для нас і нашої дитини. Ми залучаємося в процес підготовки і проведення свята разом з дітьми. Нам дуже важливо, щоб наш син бачив нас не лише батьками, а рівноправними учасниками подій. Виступаючи перед батьками і дітьми, ми відчуваємо ті ж емоції, що і наш син. Співпереживаючи один за

одного, ми стаємо ще ближчими один одному. Приймаючи участь у святі, ми хотіли показати своєму синові, що підтримуючи один одного, ми можемо подолати багато чого. Ми впевнені, що наш син гордий за нас, що нам як і йому хочеться разом танцювати, співати, гратися. Важливо, що через багато років в своїй пам'яті він збереже тепло і радість спілкування. Завдяки святкам, які проводяться разом з батьками, Давид став більш відкритим і товариським.

Інна Н. – мама Марійки (5 років). Для мене свято з участю батьків – одна зі справжніх форм прояву єдності і радості сімейної любові. Це можливість відчувати і проявити своє батьківство. На святі я не просто мама-домогосподарка, спостерігач, глядач – я мама – артистка і це здорово. Це момент щастя, коли на тебе дивляться із захопленням очі твоєї дитини.

Олеся Б. – мама Влада (3 роки). Що означає для мене участь у дитячому святі – це можливість пригадати своє дитинство, і зрозуміти чому мого малюка важко вговорити «заспівати пісеньку разом з усіма дітками», а ще отримати море позитивних емоцій від самих вдячних глядачів і цінителів мистецтва – дітей, почути захоплюючу розповідь Влада татусеві, про те як мама виступала і була найвродливішою. Я сподіваюся, що такі свята сприятимуть тому, що мій малюк буде впевненим у собі.

Олена, Галина Афанасіївна – мама і бабуся Валерія (4 роки). Завдяки таким святкам діти і батьки мають спільні інтереси: розмови про костюми, розучування віршів, пісень. Отже, мають можливість ствердити батьківський авторитет, надати усвідомлення дитині про свою батьківську значимість у загальній справі – «ми разом». Впевненість дітей у собі, гордість за своїх батьків після таких свят забезпечена. Ми також запам'ятали це свято (ми вперше приймали участь), таке враження, що всі ми – єдина сім'я, в якій кожен приймається таким яким є, в якій готові підтримати, порадіти успіхам. Свято – це виховання, в якому приймають участь усі зацікавлені.

Пропонуємо орієнтовну тематику свят: Міжнародний день краси (3 вересня); Всесвітній день тварин (4 жовтня); Всесвітній день чоловіків (19 листопада); Всесвітній день привітань (21 листопада); Всесвітній день дякую (11

січня); День доброти (17 лютого); Міжнародний день рідної мови (21 лютого); Міжнародний жіночий день (8 березня); Міжнародний день птахів (1 квітня); Всесвітній день здоров'я (7 квітня); Всесвітній день Землі (22 квітня); Всесвітній день матері (12 травня); Міжнародний день сім'ї, любові та вірності (15 травня); Міжнародний день захисту дітей (1 червня); Міжнародний день друзів (9 червня); Міжнародний день дружби (30 червня).

Особливе місце в вихованні ціннісного ставлення до навколишнього світу і, зокрема, предметів рукотворного світу займають святкування днів народжень дітей в дошкільному навчальному закладі. Так його можна провести традиційно: проспівати пісеньку, подарувати іграшку від усіх дітей, з'їсти яблучко, печиво. А можна відсвяткувати і так. Запросити на свято маму і тата, але не для того, щоб вони накривали столи, а для привітання, бо цей день для них може найбільше свято на землі, в цей день вони дали життя своїй малечі. Підготувати з іменинником подяку для своїх батьків. Поспівати, потанцювати, пограти в ігри не за сценарієм який готували, відшліфовували, а за сценарієм який приготували дорослі для дітей. І для дітей це сюрприз. На одному з таких свят може з'явитися чарівна скатертина і між дітьми та дорослими виникне домовленість про те, що цією скатертиною будуть накривати стіл лише на дні народження дітей (так ми сформуємо традицію пов'язану з предметом). Особлива роль відводиться подарункам, тут ми можемо виховати щедрість, уміння розставатися з предметом безболісно, доставляючи радість, приймати предмети з вдячністю, поцінуючи працю інших. Подарунки можуть бути різними від куплених у магазині до виготовлених своїми руками, в садочку це можуть бути колективні та індивідуальні роботи дітей.

Свята можуть бути і такими: «Новенький килимок», «Прощання з шафочками», «Добрий день, рушничок» тощо.

5. Складання спільних проектів є також дуже корисним у формуванні ціннісних орієнтацій у дошкільників, адже колективний задум і його втілення несе в собі значний виховний ефект на основі взаємовпливу дітей один на одного. Якщо дитячий садок працює за технологією психолого-педагогічного

проектування взаємодії дорослого з дитиною «Радість розвитку» (ПЗ)(автор Піроженко Т.О.), то тут відкривається необмежене поле для розвитку ціннісних орієнтацій дітей. Сам задум кожного спільного проекту, проходження всіх його етапів з використанням описаних вище форм роботи дають можливість майстерному вихователю досягти бажаної мети. Однак, навіть якщо дитячий садок працює у звичайному режимі, то задум і втілення спільних дитячих проектів можна вводити під час занять або ж у вільний час. Так, можна задумати разом з дошкільниками створити так звану «Скриньку доброти», і під час цього в процесі колективної роботи за допомогою навідних запитань та різних форм роботи формувати у них позитивне ставлення до таких загальнолюдських цінностей як доброта, співпереживання, здоров'я тощо.

6. Спостереження у природі як окрема форма роботи, що дозволяє сформувати ціннісне ставлення до предметів і явищ оточуючого світу. Такі спостереження зазвичай проводяться вихователем під час прогулянок на свіжому повітрі. Але часто вихователі при цьому обмежуються описом природи, що оточує, та поясненням причин різноманітних природних явищ, що виникають. Однак, тут є необмежені можливості і для формування у дітей ціннісного ставлення до предметів і явищ оточуючого світу, для засвоєння таких ціннісних орієнтацій як здоров'я, краса природи, зовнішня краса, творчість тощо. У природі ситуацію, яка б могла послугувати з цією метою, знайти дуже просто. Ось вихователь з дітьми побачили мурашу, яка будучи зовсім маленькою, тягне на собі велику і важку гілочку. Вихователь заводить розмову, чому комаха це робить, де вона живе, чим харчується тощо. Але при цьому й апелює до сумління та моральних почуттів дітей: «Як ви думаєте, чи важко мурасі?», «Хто чекає цю комаху у мурашнику?», «Для кого вона старається працювати?», «А яку користь приносять мурахи природі?», «Як ми можемо виявляти бережне ставлення до мурах?» тощо. Або ж раптом діти помітили біля ігрового майданчика голубку з перебитим крилом. Такою ситуацією відразу можна скористатися, щоб викликати співчуття дітей, прояви доброти, творчий підбір способів медичної допомоги птахові та інше, в залежності від того, які цінності вихователь вважає найбільш

доцільним прищепити даним дітям в даний момент: «Дивіться, розквітла кульбабка, це пробуджується нове життя, яка насолода дивитися на таку красу», «Не лякайте пташок, тоді вони довше проживуть».

7. Екскурсії для ознайомлення з традиціями свого народу і формування загальнолюдських цінностей та цінностей, притаманних саме цьому суспільству. Звичайно, з дітьми дошкільного віку складно провести великі і далекі екскурсії до музеїв, історичних пам'яток тощо. Така робота більше проводиться зі школярами. Однак, кожен вихователь може організувати міні-екскурсії по території дитячого садка. При правильній організації таких екскурсій, вони можуть бути не менш корисними, або й навіть більш необхідними, особливо в плані розвитку ціннісних орієнтацій дітей. Так, у кожному садочку є прибиральники території і цілком можна провести екскурсію з дітьми до комірчини з приладдям для прибирання. Під час огляду приміщення слід спрямувати увагу дітей на найменші деталі і виокремити цінність такої роботи для самих дітей і суспільства в цілому. Необхідно і поспостерігати за роботою прибиральника, і, якщо можливо, чимось допомогти йому. При цьому можна ставити дітям запитання типу: «Діти, я знаю кому необхідна наша допомога – двірнику. Висувайте ваші пропозиції», «Для чого необхідно прибирати територію садочка?», «Кому від цього буде приємно?», «Чи важка робота прибиральника?», «Чи можна допомогти прибиральнику? Як?», «А як можемо висловити йому свою подяку?» тощо. ». Або: «Подивіться, летить літак. А хто вже літав літаком. Яким же розумним треба бути, щоб створити таку машину». Такі запитання активізують почуття дітей, дозволяють усвідомити значення таких цінностей як краса природи, самостійність, наполегливість, співпереживання.

Аналогічно можна проводити такі екскурсії і в інші куточки дитячого садка – до кабінету медсестри, на кухню, тощо.

У дитячому садку дитина проводить більшу частину свого активного часу, і дуже важливо, який дорослий перебуває поруч і як він ставиться до дитини. Практичні психологи хотіли б бачити помічника в особі вихователя. Тому необхідно налагодити контакт із педагогом, пояснити йому значимість змін, які

відбуваються з дитиною в зв'язку з проявами у неї ціннісного ставлення до навколишнього. Професійні взаємини практичного психолога та вихователя – вирішальний фактор, від якого залежить ефективність роботи самого практичного психолога та результати праці всього педагогічного колективу в цілому.

Наведемо приклади **форм роботи практичного психолога з педагогами** у зазначеному контексті.

1. Індивідуальне та групове консультування педагогів з приводу проблем формування загальнолюдських цінностей у дошкільників є найбільш поширеною формою консультативної роботи практичного психолога ДНЗ. Дана форма роботи допомагає вирішувати освітньо-виховні проблеми в тісній співпраці практичного психолога, педагогів і адміністрації ДНЗ та допомагає створити найбільш сприятливі умови для розвитку особистості дитини. У консультативній роботі з педагогами можна виділити ряд принципів, на яких заснована співпраця практичного психолога з педагогічним колективом:

- 1) рівноправна взаємодія психолога та педагога;
- 2) формування в педагога установки на самостійне вирішення проблем, тобто зняття установки на «готовий рецепт» від практичного психолога;
- 3) прийняття учасниками консультування відповідальності за спільні рішення;
- 4) розподіл професійних функцій між педагогами та практичним психологом.

Консультування педагога з питань формування в дитини доброзичливого ставлення до дітей і дорослих, як одного з показників сформованості ціннісного ставлення до соціального світу може бути організовано, з одного боку, за запитом педагога, з іншого – за ініціативою практичного психолога ДНЗ, який може запропонувати вихователю ознайомитися з тією чи іншою інформацією про дитину (за результатами фронтальної чи індивідуальної діагностики) та задуматися над проблемою надання допомоги або підтримки. Організація роботи за запитом вихователя найбільш ефективна в формі індивідуальних консультацій.

Алгоритм взаємодії педагога та практичного психолога при формуванні в дошкільників ціннісних орієнтацій включає в себе кілька кроків:

1. Отримання запиту, первинне інтерв'ю.
2. Діагностика.
3. Консультування.

Отримання запиту, первинне інтерв'ю. Найчастіше запит педагогів стосується поведінкових проблем з дошкільником – забрав, ударив, пошкодив, тощо. Завжди слід починати бесіду з вихователем не з тривіального інформування, а з питання про те, яким він бачить конкретну дитину, наскільки обговорювана ситуація природна для цієї дитини. Потім необхідно спокійно та зацікавлено вислухати не тільки скарги або претензії педагога, але і його міркування про причини вчинків дитини. Практичний психолог повинен для себе визначити, до якої міри думка вихователя відображає істину, і чи варто негайно приступати до обговорення дитячих проблем або ж залишити час для обдумування ситуації і проведення додаткових діагностичних заходів (спостереження, бесіди з дитиною, із батьками і т.д.).

Діагностика передбачає застосування методів спостереження, анкетування або експертної оцінки з метою уточнення запиту та розкриття причин поведінкових проблем у дитини. На даному етапі психологу необхідно узагальнити отриману інформацію та скласти план консультування педагога.

Індивідуальне консультування – надання рекомендацій, зміст яких має бути зрозумілим педагогу, не містити велику кількість психологічних термінів. Обов'язкова умова, що відноситься до рекомендацій, – їх практична спрямованість на конкретну дитину, тобто можливість реалізації їх у діяльності педагога в процесі виховання дитини в умовах ДНЗ. Рекомендації не повинні містити порожніх словосполучень, типу: «Розвивайте позитивне ставлення», «Допоможіть дитині подолати прояви зла» і т.д. Досить часто педагогу потрібен певний час, щоб вникнути в запропоновані рекомендації, у зв'язку з цим інформація повинна бути розумно дозована.

Наведемо один із прикладів індивідуального консультування. Приводом звернення педагога до практичного психолога було негативне ставлення дитини до педагога (не вітається, кричить, що не хоче в садок, що не любить). Метою практичного психолога було розібратися в питанні, що є причиною такого ставлення та розроблення стратегії формування в дитини ціннісного ставлення до педагога.

Щоб надати кваліфіковану рекомендацію, слід розуміти психологічні особливості взаємин вихователя з дітьми дошкільного віку. Справа в тому, що характер спілкування педагога з дітьми формує у дошкільників різне ставлення до особистості педагога:

1) позитивне, коли дитина приймає особистість вихователя, проявляючи доброзичливість і відкритість у спілкуванні з ним;

2) негативне, коли дитина не приймає особистість педагога, проявляючи агресивність, грубість чи замкнутість у спілкуванні з ним;

3) невизначене, коли у дітей виникає суперечність між неприйняттям особистості дорослого та прихованим, але гострим інтересом до нього.

У розмові з вихователем, практичному психологу необхідно пояснити, що педагогу слід не ображатися на негативне ставлення дитини, а спробувати зрозуміти причину його виникнення. Провину за те, що не склався контакт з дитиною повинен завжди брати на себе дорослий. Професійно проаналізувавши свої слова (при зверненні до дитини часто говорить про те, що дитина погана, невихована), дії (з приводу і без нього наказує дитину, робить зауваження), переживання (розповідь про те, що боїться, що дитина комусь нашкодить – вдарить, забере, штовхне) педагог зможе встановити причину порушення відносин з дитиною. Що дуже важливо, адже існує тісний зв'язок між особливостями спілкування дітей з вихователем і формуванням у них позитивних чи негативних мотивів у навчанні та поведінці.

Дошкільники, в силу недостатнього життєвого досвіду, схильні перебільшувати та глибоко переживати строгість педагога (нерідко уявну). Проте, не можна не враховувати, що часом негативну поведінку в дітей провокують

педагоги, самі того не бажаючи та не усвідомлюючи. Вони вимагають від своїх дітей такої поведінки, яка для деяких з них є непосильною. Так, у нашому випадку, вихователь активній дитині постійно пропонувала сидіти на стільчику та обмірковувати свою поведінку, свій вчинок, що і викликало в дитини прояви негативного ставлення до дорослого та небажання з ним зустрічатися.

Ігнорування вихователем індивідуальних і вікових особливостей конкретної дитини може стати причиною негативних психічних станів дитини, різних фобій (дитина боїться йти до ДНЗ, відповідати на заняттях, приймати участь у святах).

Дорослим потрібно пам'ятати, що різке придушення агресії, суворі покарання можуть призвести до закріплення негативної поведінки. Схильний до суворої відплати дорослий (кричиш – сиди мовчки на стільчику, забрав – віддай іграшку і сядь обміркуй свій вчинок, штовхнув – геть з гри) мимоволі подає дитині приклад агресивності. Відомо, що діти, часто спостерігають «злість» значимих дорослих, переймають форму їх поведінки. Строгість педагога може призвести до придушення агресивних імпульсів у дитини в його присутності, зате потім, у відсутність педагога, вони вихлюпуються. Відсутність покарань також призводить до закріплення агресивності. Тому перед педагогом стоїть досить важке завдання – вибрати оптимальні способи розумного приборкання агресивності. Дитині обов'язково треба роз'яснювати справедливість покарання, щоб підсумком стала поява почуття провини, але не страху або ворожості до вихователя.

Педагогу була порекомендована (як перший етап) наступна стратегія.

Навчитися ранньому виявленню злості у дитини, необхідно звертати увагу на зовнішні ознаки агресії:

- стримування дихання, затиснуте горло (дитина намагається щось не сказати);
- скутість у грудях (прагне не проявити себе будь-яким чином, тобто тут відбувається зупинка почуттів);
- напруга в руках, стиснуті кулаки (намагається щось не зробити);
- закриті очі (намагається не бачити те, на що злиться);

- «насуплене» підборіддя.

Як тільки педагог бачить такі прояви, необхідно прореагувати: «Ти зараз сердишся, чимось засмучений, може хочеш побути один? Або розкажеш, що відбувається?». Попередити, що у цей момент на вихователя може вилитися море негативних емоцій (про те, що дитина не любить вихователя, хоче додому, всіх поб'є, тощо). Налаштувати вихователя на те, що вона повинна реагувати спокійною інтонацією в голосі, проговорити про те, що вона сподівалася на його допомогу, підготувала для нього сюрприз тощо, або просто промовчати без негативних емоцій і виразів на обличчі.

Наступним кроком може бути робота з дитиною. В спокійній, доброзичливій формі поговорити з дитиною, пояснити, що вихователь хоче їй добра, хоче багато чому навчити. Застосувати метод роз'яснення цінностей і познайомити зі значенням слів – ввічливість, доброзичливість.

В описаному випадку, вихователь визнала свою провину – «чіплялась» до дитини з приводу і без нього, розумні дії вихователя, поступово призвели до позитивних зрушень у ставленні один до одного.

Групова консультація також може проводитися за запитом педагогів, у тому випадку, якщо однаковий запит практичний психолог отримує від кількох педагогів, однак найчастіше цей вид консультації є формою роботи практичного психолога відповідно до тематичного планування заходів освітньої установи. Наприклад, якщо темою педради буде питання про методи і прийоми формування в дітей ціннісного ставлення до оточення, то темою групової консультації може бути питання про казку, як метод організації присвоєння цінностей, або ігрову діяльність, як метод тренування в діяльності.

Перспективною формою групової консультативної роботи з педагогами є психолого-педагогічний консилиум, у рамках якого відбувається розробка та планування єдиної психолого-педагогічної стратегії супроводу дітей. Консилиум дозволяє об'єднати інформацію про окремі складові розвитку дитини, якою володіють педагоги, медик і практичний психолог, і на основі цілісного бачення

дитини із урахуванням її актуального стану та динаміки попереднього розвитку розробити та реалізувати спільну лінію її подальшого розвитку.

2. Разові практичні семінари, система постійно діючих семінарів, конференції, круглі столи – є частиною психологічної освіти. Основне завдання даних форм роботи полягає в створенні умов для отримання педагогами необхідних психолого-педагогічних знань і навичок, які допомогли б їм у вирішенні завдань педагогічного супроводу дітей дошкільного віку. Незважаючи на схожість їх основної мети, вони мають відмінності як у структурі, так і в завданнях проведення.

1. Практичні семінари є формою групових занять, що проходять за активної участі дітей. Відмінними ознаками семінару є обов'язкова самоосвітня діяльність учасників і колективне обговорення її результатів. Разові семінари спрямовані на розгляд однієї або кількох тем на одному семінарі, постійно діючі семінари – це система семінарів по одній темі або за декількома темами, що проводяться протягом навчального року за запитами педагогів. Темою може бути наступна: «Роз'яснення цінностей як один із методів організації присвоєння цінностей дошкільниками». «Приклад дорослого – джерело появи загальнолюдських цінностей у дитини». «Зараження, як механізм соціально-психологічного впливу дорослих на дітей» тощо.

2. Конференції – форма роботи, яка допомагає виявити й узагальнити кращий практичний досвід. Конференція може стати своєрідним підбиттям підсумків роботи педагогів і практичного психолога з дітьми. Темою конференції може бути: «Програми формування у дошкільників ціннісного ставлення до навколишнього світу (ціннісних орієнтацій), (загальнолюдських цінностей)».

3. Круглі столи – у супроводі дітей дошкільного віку ця форма роботи найбільш ефективна, так як припускає відкрите спілкування педагогів один з одним. У ході проведення круглого столу може проходити обговорення актуальних питань виховання, розвитку та навчання дітей, зустрічі з цікавими людьми, знайомство з новітніми дослідженнями та досвідом колег, зіставлення своєї думки з думкою колег по виділених проблемах. Тематикою круглих столів

можуть бути наступні питання: «Метод творчого діалогу, як провідний метод виховання гуманістичних цінностей», «Діалогічна взаємодія педагога з дітьми: побудова на сюжетній, проблемній основі».

Бажано організовувати просвітницьку роботу таким чином, щоб вона відповідала реальним запитам педагогів. Слід уникати формальних лекцій та семінарів, теми яких повторюються з року в рік. Організація «Куточка психолога», «Психологічної пошти» допоможуть зібрати найбільш актуальні запити та таким чином оптимально планувати організацію просвітницької роботи в педагогічному колективі ДНЗ.

Практика показує, що в роботі з дітьми найбільш актуальні для обговорення з педагогами наступні теми:

1. Поняття «загальнолюдські цінності», «ціннісні орієнтації», «Ціннісне ставлення».
2. Вікові особливості прояву ціннісного ставлення до навколишнього світу.
3. Психологічні особливості дітей, схильних до проявів зла.
4. Добро і зло в засобах масової інформації і відображення їх у іграх дітей.
5. Насильство та його наслідки в формуванні ціннісного ставлення до оточення.
6. Індивідуальний підхід до дітей, які виявляють агресію.
7. Методи та прийоми екстреного реагування на прояви «зла» дитиною.
8. Вплив сім'ї на формування в дитини розуміння добра та зла.
9. Проблеми міжособистісних взаємин дітей дошкільного віку та шляхи їх профілактики.
10. Вплив стилю взаємодії педагогів і дітей на поведінку дитини.

3. Участь у методичних об'єднаннях, педрадах. Основними цілями цієї форми роботи є підвищення професійного рівня та розвиток творчого потенціалу педагогів, організація простору з метою стимулювання професійного діалогу, обміну досвідом, розвитку рефлексії. Як методичні об'єднання, так і педради найбільш значимі тим, що підсумком їх проведення є прийняття рішень всередині колективу з обговорюваної проблеми. Так, при обговоренні питань, пов'язаних з

психолого-педагогічним супроводом дітей, можуть бути прийняті рішення за наступними напрямками:

1) виділення основних напрямків роботи з дітьми в рамках формування в них первинних ціннісних орієнтацій;

2) розподіл функціональних обов'язків у педагогічному колективі з проведення моніторингу: «Психолого-педагогічні умови формування розуміння дітьми добра та зла».

4. Тренінгова робота з педагогами. Основна мета соціально-психологічного тренінгу – підвищення компетентності в спілкуванні, придбання знань, формування умінь, навичок, розвиток установок, що визначають поведінку в спілкуванні. Тренінгова робота є інтерактивною формою психологічної освіти, коли педагог проживає ситуації на власному досвіді, пропускаючи їх через себе. Акцент робиться на роботі з почуттями, життєвим досвідом, розглядаються ті моменти, які вже мали місце, або труднощі в професійній сфері. Зворотний зв'язок між педагогами при проведенні тренінгів стимулює більш раціональне обговорення та аналіз проблем, коли учаснику групи надається можливість побачити та усвідомити причини своїх професійних ускладнень на основі активного діалогу, групової дискусії. Зворотний зв'язок дозволяє учасникам раціонально оцінити свій професійний досвід, виявити помилки та знайти шляхи їх подолання.

Форми і методи тренінгової роботи різноманітні:

- 1) тренінгові вправи;
- 2) рольові ігри;
- 3) аналіз різних педагогічних ситуацій;
- 4) дискусії.

При обговоренні в тренінгових групах питань, пов'язаних з пошуком шляхів взаємодії педагога з дитиною, можна поставити такі цілі:

- 1) ознайомлення з психологічними особливостями дітей дошкільного віку;
- 2) суб'єкт-суб'єктна взаємодія як провідний метод формування розуміння дитиною добра та зла, добрих і поганих вчинків тощо.

- 3) визначення основних напрямів взаємодії педагога з батьками по формуванню в дітей ціннісного ставлення до навколишнього;
- 4) ознайомлення зі способами екстреного реагування на прояви зла у дитини;
- 5) навчання методам релаксації та саморегуляції педагога;
- 6) вирішення завдань підтримки дитини через рольове програвання проблемних ситуацій.

Практичний психолог обов'язково працює з батьками дітей. Він зустрічається з ними індивідуально та на батьківських зборах, прилучає їх до психологічних знань про дитину, розповідає про закономірності їх психічного розвитку та умови, що сприяють цьому. Дуже важливо допомогти дорослим усвідомити, що формування в дошкільників ціннісного ставлення до навколишнього світу найтіснішим чином пов'язане з проблемами їх власної особистості. Батьки повинні самі володіти тими якостями, ціннісними орієнтаціями, які хочуть бачити в дитини. Ще Л. М. Толстой попереджав, що дитина «заражається» прикладом у сто разів сильніше, ніж самими красномовними та розумними повчаннями. Конкретні проблеми, що виникають у педагогів і батьків, при формуванні ціннісного ставлення до оточення, практичний психолог обговорює на індивідуальних консультаціях. Наведемо реальні приводи для індивідуального консультування: народження другої дитини – розглядали з батьками як у дитини сформувати розуміння цінності іншого; день народження двоюрідного брата, питання подарунка – розглядали уміння «розставання» з подарунком і формування загальнолюдської цінності – доброзичливість, дружба; обговорювали питання покупки іграшок, їх утримання – звернули увагу на повагу до батьків, до уміння співвідносити свої потреби з сімейним бюджетом, поціновувати працю інших; «шкідливі продукти» – розглянули як у дитини сформувати цінності самозбереження.

При індивідуальному консультуванні практичному психологу слід пам'ятати, що він не може нав'язувати батькам свою систему цінностей, кожна людина має право на індивідуальність. Практичний психолог виконує роль

координатора, що забезпечує взаємодію в світі цінностей батьків та їх дітей. Метою його діяльності буде знаходження тих точок дотику, тієї моделі цінностей, яка буде прийнята батьками, дітьми та педагогами. Отже, завданням практичного психолога є побудова сприйнятливої моделі освоєння дошкільниками загальнолюдських цінностей і виявлення тих умов, при яких даний процес буде ефективний.

Таким чином, базові цінності, якими людина керується по життю, починають розвиватися ще в ранньому дитинстві. В цей час закладаються передумови до формування всієї особистості дитини, її характерологічних рис, моральних норм, суб'єктивно та суспільно значимих цінностей. Будь-яка сформована ціннісна орієнтація в дорослої людини не виникає сама по собі, з нічого. Присвоєння цінностей дитиною не відбувається прямим шляхом. Входячи в сьогодення, дошкільник не може в повному обсязі сприйняти існуючі культурні норми, цінності та ставлення до світу природи, предметів, людей, що його оточують. Ці відносини потрібно побачити, виявити, випробувати самому. Якщо ж дитина їх не бачить, то або сама наповнює своїм змістом розкриту нею норму, або невірно тлумачить те, що сприймається. І тільки в тому випадку, коли ставлення до навколишнього світу проявляється яскраво, сильно, так що малюк бачить його майже предметно, можна вважати, що йому представлена культура людського життя з усіма її цінностями. Соціальне середовище нескінченно складне для дитини, самостійне її осмислення їй ще не під силу. Тому для оптимального співвідношення себе зі світом дошкільник спирається на знання, досвід, оцінки, цінності, зразки поведінки свого мікросередовища, де важливу роль відіграють дорослі, і в першу чергу – батьки. На дію механізмів формування ціннісних орієнтацій у дошкільників впливають методи організації присвоєння цінностей. Серед них виділяються роз'яснення цінностей, приклад, зараження, навіювання, переконання (ціннісний аналіз), вправа, контроль і оцінка.

Все сягає корінням із дитинства та є відображенням щоденної кропіткої роботи та вкладених у виховання дитини зусиль усіх оточуючих її близьких людей, перш за все батьків та педагогічних працівників дитячого садочка. Те, як

саме виховували дитину в дошкільні роки неодмінно знайде своє відображення в майбутньому, коли сьогоднішній малюк стане зрілою особистістю. Адже, як образно про це говорив Л. Толстой, від дорослої людини до п'ятирічного малюка всього один крок, а от від новонародженого до п'ятирічного – ціла прірва. І *основне завдання дорослого* – допомогти кожній дитині гідно подолати цю прірву – знайти індивідуальні, специфічні для кожної дитини способи оптимального розвитку її інтересів, здібностей, особистості в цілому, можливостей самовиховання та самоорганізації. Найголовніше – спільними зусиллями практичного психолога, педагогів і батьків спробувати зрозуміти особливості дитини як особистості, що формується в контексті конкретних життєвих умов з урахуванням історії її виховання, вікових, статевих та індивідуальних особливостей, взаємовідносин з дорослими та однолітками та на цій основі визначити програму подальшої роботи з нею.

Питання (тематика) для обговорення актуальних питань психолого-педагогічного супроводу у становленні ціннісних орієнтацій дитини

1. Роз'яснення цінностей як один із методів організації присвоєння цінностей дошкільниками.
2. Приклад дорослого – джерело появи загальнолюдських цінностей у дитини.
3. Добро і зло в засобах масової інформації і відображення їх у іграх дітей.
4. Насильство та його наслідки в формуванні ціннісного ставлення до оточення.
5. Метод творчого діалогу, як провідний метод виховання гуманістичних цінностей.
6. Діалогічна взаємодія педагога з дітьми: побудова на сюжетній, проблемній основі.

2.3. Батьківська відповідальність як чинник становлення ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку

В наш час, в умовах соціально-економічної, політичної нестабільності та переломного моменту у становленні незалежної української держави, сучасна сім'я зазнає певних змін у сфері внутрішньо-родинних взаємин. Соціальний інститут батьківства набуває нових форм та змісту (Т. Алексеєнко, Н. Басалаєва, О. Безпалько, К. Белогай, М. Волкова, В. Дружинін, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпова, Р. Кемпел, В. Котирло, А. Кузьмінський, С. Ладивір, Г. Лактіонова, О. Лютова, Д. Майєрс, В. Омеляненко, О. Орлов, Т. Піроженко, О. Шведковська та ін.). Відбувається зміна пріоритетних напрямків становлення особистості. Все більше молодих людей надають першочергового значення матеріальним засадам життя, меншого значення набувають морально-етичні принципи та сімейні цінності.

Ціннісне ставлення виникає на основі усвідомлення особистістю цінності об'єкта чи навколишнього світу. Рівень значущості цінності для певної особистості визначається її ціннісними орієнтаціями, тобто впливає на подальші дії, а точніше визначає їх характер, зумовлює вибір способу поведінки. Ціннісні орієнтації виконують регулюючу функцію в процесі соціальної життєдіяльності людини [Піроженко Т. та ін., 2011].

Цінності існують у духовному та матеріальному вимірах. Родина як цінність належить до числа термінальних (цінності-блага), які відповідають потребам суб'єкта (дитини), до їх числа також належать: щастя, здоров'я, дружба, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса, творчість та гроші.

Уявлення про цінності знаходяться в постійному русі, крім зовнішніх факторів, на їх значущість впливають і внутрішні – ставлення людини, її оцінка затребуваності привласнення тієї чи іншої цінності в сучасному суспільстві. Крім того, сьогодні змінюються „еталонні” уявлення про дитинство.

Сучасна дитина занадто рано стикається зі світом дорослого життя. Дорослі відчують падіння моралі, зменшення значущості загальнолюдських цінностей та культурних надбань, засуджують такий стан речей. Проте, на сьогодні відсутні чіткі механізми, які б допомогли захистити дитину від негативного впливу соціопростору, а тому особлива відповідальність за психологічне благополуччя дитини покладається на батьків. Саме батьки визначають хід розвитку дитини з перших хвилин її життя; мають можливість безпосередньо впливати на оточення дитини (матеріальне, соціальне); формують свідоме ставлення до категорій „добре”, „погано”, „правильно”, „неправильно”, „красиво”, „потворно” та ін.

На думку Пятаєвої К., можливо виокремити щонайменше три групи батьків: перші – розуміють проблеми дітей, допомагають їх вирішувати; другі – хочуть допомогти дитині, але не знають як або спираються лише на свій життєвий досвід, або не вміють допомагати; треті – не вбачають за потрібне вирішувати „дитячі” проблеми, часто самі потребують психологічної допомоги [Пятаєва Е., 2010]. Автор вказує на те, що об'єднати усіх дорослих в єдину систему підтримки та захисту психологічного благополуччя дитинства можливо лише за умови поєднання чотирьох потужних джерел: інституту батьківства, системи освіти, психологічної служби та системи формування моральної суспільної свідомості – інформаційного простору, ЗМІ, культурної політики (цензури).

В сучасній психолого-педагогічній науці відсутня єдина думка щодо розуміння сутності поняття „батьківство” та його структури.

Так, дослідниця Р. Овчарова визначає батьківство як „інтегральне психологічне утворення особистості (батька або матері), що включає сукупність ціннісних орієнтацій батьків, настанов та очікувань, батьківських почуттів, ставлення та позицій, батьківської відповідальності та стиля родинного виховання”. Складовими феномену „батьківство” визначає наступні: когнітивний компонент (усвідомлення батьками родинного зв'язку з дітьми, уявлення про себе як про батьків, уявлення про ідеальних батьків, знання батьківських функцій); емоційний компонент (батьківські почуття, ставлення до дитини, ставлення людини до себе як до батька чи матері); поведінковий компонент (уміння, навички

та діяльність батьків, спрямована на матеріальне забезпечення дитини, її виховання та навчання, стиль сімейного виховання, піклування).

Розглядаючи батьківство як інтегральну психологічну структуру, авторка наводить такі її складові: сімейні цінності; батьківські настанови та очікування; батьківське ставлення; батьківські почуття; батьківські позиції; відповідальність батьків; стиль сімейного виховання.

Батьківська відповідальність визначена дослідницею як „відповідальність перед соціумом та відповідальність перед самим собою”, яка складається з уявлень батьків про відповідальну та безвідповідальну поведінку, розподілу відповідальності між членами родини, оцінки себе як батька (матері) та включає контроль власної поведінки. Р. Овчарова звертає увагу на той факт, що відповідальність батьків за розвиток власних дітей має будуватися на засадах особистої відповідальності дорослого перед самим собою, кожен член родини може нести відповідальність за окремих членів родини та за сім'ю загалом. Формування відповідальності батьків на думку авторки має, в першу чергу, спиратися на ціннісні орієнтації дорослих, на їх внутрішню особистісну відповідальність, а вже потім на очікування суспільства від тієї чи іншої родини, всіх її членів [Овчарова Р., 2003].

За даними дослідження Ярошинської О., інститут батьківства виконує дві основні функції – виховну та функцію етнічного відтворення. Виховна функція полягає у здійсненні процесу первинної соціалізації дітей. З метою підвищення виховного потенціалу дослідниця пропонує заходи серед яких: підготовка молоді до виконання рольових функцій батька та матері, підвищення рівня педагогічної культури родини, об'єднання діяльності держави, громадських організацій, соціальних установ, закладів освіти в організації допомоги сучасній сім'ї та ін. [Ярошинська О., 2005].

На думку Л. Буніної, батьківство – це системна функція сім'ї, що спрямована на розвиток благополуччя дитини та забезпечує її виховання [Буніна Л., 2005].

Серед основних соціалізуючих функцій сім'ї дослідники І. Братусь, А. Гулевська-Черниш, Т. Лях виділяють наступні: забезпечення фізичного та емоційного розвитку індивіда; формування статевої ідентифікації дитини; провідна роль у її розумовому розвитку; розвиток здібностей та потенційних можливостей індивіда; забезпечення дитині почуття захищеності; формування ціннісних орієнтацій особистості; оволодіння дитиною основними соціальними нормами. Феномен батьківства авторами розглядається як „комплекс соціальних, психологічних, медичних та інших умов, що дозволяють родині мати стільки дітей, скільки вона бажає; народжувати лише бажаних дітей та здійснювати їхнє позитивно-орієнтоване виховання” [Братусь І. та ін., 2002. – С. 42]. Ефективність виконання батьківських обов'язків залежить від моделі батьківства, яка властива тим чи іншим батькам (авторитарний, ліберальний, авторитетний типи батьківства).

Спираючись на результати філософських досліджень, ми можемо констатувати наступне:

- батьківська відповідальність виступає компонентом моральної відповідальності особистості, яка проявляється в безкорисливій турботі за ближнім, не вимагаючи нічого натомість;
- відповідальність у співвідношенні зі свободою особистості виступають основними детермінантами, що визначають здатність батьків цілісно сприймати дитину, виховувати вільну особистість, формувати в дитині здібності до саморозвитку, особистісного вдосконалення;
- відповідальність вимагає від особистості вольових зусиль, але в той самий час не може бути примусовою якістю;
- відповідальність виступає характеристикою соціальних відносин будь-якої особистості.

Моральна відповідальність визначається необхідністю чинити дії відповідно до норм моралі суспільства, в якому існує особистість. Серед ознак моральної відповідальності О. Патинок називає такі: переконаність особистості, діловитість, цілеспрямованість, чесність, добросовісність, самовідданість. Ті чи інші ознаки

моральної відповідальності змінюються залежно від ступеня усвідомленості особистістю її змісту та значення.

Етична відповідальність виступає показником морального здоров'я, цілісності особистості, розвиненості її сумління та моралі.

Батьки – найближчі люди для дитини, тому їх міжособистісні взаємини та спосіб життя істотно впливають на формування особистості малюка. Виховання дитини – складний процес, до якого суспільство висуває певні вимоги.

Так, дослідники А. Кузьмінський та В. Омеляненко окреслюють такі соціально-психологічні та педагогічні вимоги до батьків: почуття високої відповідальності перед собою та людьми за виховання дітей; фізичне здоров'я батьків, що має забезпечити народження здорового потомства й створити належні умови для розвитку та виховання дітей; генетична грамотність; достатня психолого-педагогічна культура; любов до дітей; володіння справжнім авторитетом; знання досвіду народної педагогіки у вихованні дітей; створення в сім'ї умов для всебічного гармонійного розвитку особистості; здатність формувати в сім'ї культ Матері й Батька; добре розвинені почуття материнства та батьківства тощо [Кузьмінський А., Омеляненко В., 2006. – С. 109–110].

Серед найважливіших якостей батьків дослідники називають для матері – почуття материнства, для батька – батьківський авторитет. На думку авторів, наявність почуття материнства забезпечить умови для відбудови соціально-психологічного духовного світу дитини, а батьківський авторитет вміщує в собі поєднання всіх намагань щодо дитини.

Авторами підкреслено, що справжній батьківський авторитет відіграє особливу роль в процесі сімейного виховання, завдяки йому відбувається засвоєння первинного соціального досвіду дитиною. Розрізняють два основних види авторитету – істинний і фальшивий, які поєднують в собі особливості батьківської поведінки.

А. Кузьмінський, В. Омеляненко розглядають такі види батьківського авторитету:

– авторитет знання: виявляється у наявності в батьків знань щодо особливостей фізичного, соціального та психологічного розвитку дитини, обізнаність в питаннях успіхів, труднощів, інтересів, уподобань, кола друзів й товаришів власної дитини;

– авторитет допомоги: виявляється в наданні дитині постійної методичної допомоги у вигляді участі в справах дитини, порадах, створенні спеціальних сприятливих ситуацій розвитку, в яких дитина буде спроможною подолати труднощі, заохочення дитини до самостійної наполегливої діяльності, що спричиняє активний розвиток особистості;

– авторитет вимогливості: виявляється у здійсненні батьком та матір'ю систематичного контролю за діяльністю дитини (виконання доручень, обов'язків в будь-яких сферах життєдіяльності), що поступово дозволяє сформувати у дитини почуття відповідальності за свої дії;

– авторитет правди: правдиві взаємини між батьком та матір'ю, між батьками і дітьми виступають в ролі головної ідеї виховання, підґрунтям засвоєння загальнолюдських моральних цінностей;

– авторитет поваги: являє собою гуманістичну сутність виховання дитини, в якій дитина розглядається не як маленька біологічна істота, а як особистість, що перебуває на етапі розвитку.

Описані моделі батьківської поведінки є прикладами істинного батьківського авторитету. До фальшивого батьківського авторитету належать моделі батьківської поведінки, які об'єднані у такі види:

– авторитет придушення: найчастіше носієм такого авторитету виявляється батько, який постійно перебуває у негативному настрої, кричить, часто припускається до фізичних покарань, постійно грубіянить, гримає всіх членів сім'ї в стані страху;

– авторитет віддалі: батьки тримають своїх дітей на відстані, як окрему, додаткову, другорядну частинку свого дорослого життя, часто батьківські функції перекладаються на інших осіб – няню, гувернера, бабусю та ін., під час

зустрічі з дитиною батьки вдають з себе ніби керівництво, твердо переконані в тім, що така поведінка дозволить виховати ідеальну дитину;

– авторитет чванства: перебільшення значення власної особи батьками в очах інших членів родини, постійні показові хвастощі формують у дитини розуміння та переконання того, що вони перевершені та потребують особливого ставлення до себе від оточуючих;

– авторитет педантизму: захоплення батьками деталями виховного процесу, в якому немає місця для зміни батьківської думки або рішення, батьківське слово має бути законом, не обговорюється та не критикується, потреби дитини, її інтереси залишаються за межами той програми розвитку, яку склали батьки;

– авторитет резонерства: виявляється в постійному повчанні власної дитини, захоплення таким засобом виховання пояснюється батьками як прагнення до виховання порядної дитини, розуміння того, що дитяче життя відрізняється від дорослого абсолютно відсутнє;

– авторитете любові: провідною ідеєю виховного впливу на дитину є думка про те, що на кожному кроці необхідно показувати дитині свою любов – пестити, цілувати, обіймати, а як тільки дитина не слухається – пояснення єдине – „Ти не любиш тата (маму)”. Це найпоширеніший вид фальшивого авторитету;

– авторитет доброти: добре ставлення батьків до дитини, відсутність контролю її діяльності, відхід від конфліктів, уникання покарань – все це призводить до відсутності будь-якого значення батьківського слова, поваги до батьків, подальший найменший опір батьків сприймається дітьми як зрада і батьки знову відступають;

– авторитет дружби: провідна ідея батьківської поведінки викладена в позиції „ми і наша дитина – справжні друзі”, однак, батьки все ж таки залишаються старшими членами родини, а коли ці межі стираються, часто діти починають „виховувати” власних батьків;

– авторитет підкупу: процес виховання починає нагадувати комерційні відносини батьків та дітей з а схемою: ти мені – я тобі, в родині панує атмосфера послуг та умов („Будеш гарним хлопчиком куплю шоколадку”; „Не будеш

балуватися – підемо в парк”, „Виконаєш домашнє завдання – отримаєш кишенькові гроші” та ін.).

Звичайно, дотримуватися такого стилю поведінки, який би знаходився в межах якогось одного виду батьківського авторитету, не можливо. Виховання підростаючого покоління – складний процес, який не може відбуватися без помилок.

Психолого-педагогічні, медичні знання, вміння та навички батьків визначають батьківське ставлення до дитини. Батьківське ставлення складне утворення, що характеризується типом взаємодії з дитиною, стилем спілкування, особливостями поводження з дитиною, розумінням її особливостей, вмінням цілісно її сприймати, адекватно реагувати на її поведінку та вчинки.

Дослідник Ю. Акименко звертає увагу на той факт, що на тип батьківського ставлення до дитини впливає дуже багато факторів серед яких: індивідуальні риси та якості батьків, психологічні особливості дитини, особливості взаємин в родині та ін. Автор наводить такі складові батьківського ставлення до дітей (за А. Варгою).

- інтегральне емоційне ставлення до дитини („нехтування”);
- міжособистісна дистанція у спілкуванні з дитиною („симбіоз”);
- сприймання дитини на когнітивному рівні („інфантилізація”);
- форма та спрямованість контролю за поведінкою дитини („авторитарна гіперсоціалізація”) [Акименко Ю., 2003].

Дослідниця А. Рубченко стверджує, що специфіка батьківського ставлення до власних дітей перебуває в постійному русі, змінюється відповідно до віку дитини [Рубченко А., 2005].

Батьківське ставлення впливає на засвоєння дитиною образу сім’ї. Батьки допомагають дитині засвоїти соціальні норми, виховують моральні якості [Терещенко М., 2012]. Характер взаємодії батьків із дітьми, родичів один з одним формує у свідомості дитини модель сім’ї, яку вона сприймає як єдиновірну. Дитина дошкільного віку на прикладі батьківської родини привласнює не лише сімейні цінності (повагу, увагу, піклування, підтримку, допомогу, вдячність, доброзичливе

ставлення, прояви ніжності тощо), а й засвоює значущість родини як цінності людського буття.

Цю позицію підтверджують результати факторного аналізу становлення образу сім'ї молодого подружжя, проведеного Ю. Чаплінською, в якому восьмим фактором визначено сімейні цінності, а саме: побутово-господарські цінності в парі, батьківсько-виховні цінності в парі, особистісна ідентифікація із шлюбним партнером та емоційно-терапевтичні цінності в парі. На думку дослідниці, сімейні цінності є важливими аспектами родинної взаємодії, які шануються всіма членами сім'ї, відображають поле спільних інтересів, виступають об'єднуючим фактором; формуються на засадах цінностей батьківської сім'ї, є їх прототипом. Тому, в більшості випадків, сучасні батьки продукують ціннісне ставлення, уявлення про яке склалося в дитинстві [Чаплінська Ю., 2012. – С. 440–446].

Проте, в цьому питанні можливий й інший варіант: якщо власний досвід проживання періоду дитинства виявився негативним (конфліктність у стосунках батьків, суперечності у виховних позиціях батька та матері, емоційна деривація, відстороненість та ін.), то засвоєні сімейні цінності діють від протилежного – аби не так, як виховували мене. Слід зауважити, що процес формування особистого батьківського ставлення відбувається за такою схемою: несвідоме наслідування поведінки власних батьків; виникнення самостійного ставлення до дитини (як батько та мати); співставлення уявлень про ідеальних батька та матір (Я-ідеальне) з уявленнями про себе як про батька та матір (Я-реальне).

Дослідники звертають увагу на той факт, що феноменологія таких явищ як батьківське ставлення, батьківські позиції, батьківська поведінка, їх спрямований вплив на процес формування характерологічних особливостей дитини може коливатися в межах норми та відхилення. Прикладом відхилення може слугувати явище материнської депривації (нестача турботи, любові з боку матері). Такі коливання батьківської поведінки призводять до виникнення у дітей порушень розвитку (невротичність, агресія, емоційний дисбаланс, порушення процесів соціалізації тощо). Модель гармонічної поведінки батьків подібна до моделі авторитетної виховної позиції, характерною ознакою якої є контроль діяльності.

Полярне місце займає педагогічна позиція представників нонконформістського напрямку, яка полягає у створенні умов для вільного розвитку дитини, що в наш час досить часто трактується батьками як відсутність будь-якого цілеспрямованого виховного впливу на дитину.

На нашу думку, феномен „відповідальне батьківство” має такі складові:

- мотиваційний компонент (мотиваційні утворення, які спонукають дорослих до виконання батьківських ролей, функцій, обов’язків);
- когнітивний компонент (уявлення та знання батьків, які являють собою основу для організації відповідних умов з метою забезпечення повноцінного розвитку та гармонійного виховання дитини дошкільного віку);
- поведінковий компонент (реальні дії батьків, які спрямовано на забезпечення повноцінного розвитку дитини, її виховання та навчання, реалізацію виховного потенціалу родини).

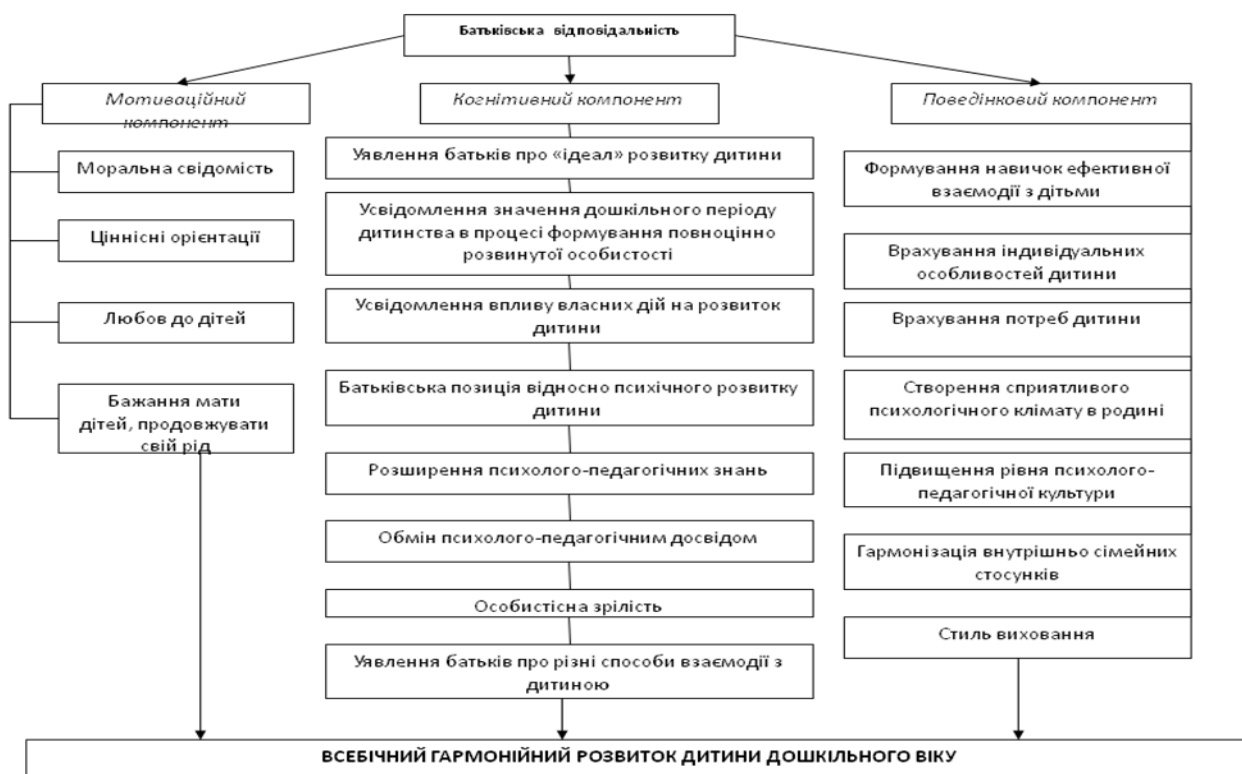
В структурі батьківської відповідальності найсуттєвіший внесок в процес психічного розвитку дитини дошкільного віку забезпечує поведінковий компонент батьківської відповідальності, оскільки саме в єдності життєдіяльності з дитиною, поряд, разом з нею, батьки мають можливість реалізувати весь особистий виховний потенціал. Саме в реальних діях батьків, що спричиняють виховний вплив на дитину дошкільного віку, знаходить свій відбиток рівень розвитку і мотиваційного, і когнітивного компонентів батьківської відповідальності, на їх основі формуються особливі відносини з дитиною.

Відповідно структурним компонентам складовими феномену „батьківської відповідальності” виступають такі якості зрілої особистості: готовність людини (особистості) брати на себе батьківські обов’язки та виконувати функції батьків; готовність нести відповідальність за здоров’я та розвиток власних дітей, створювати всі необхідні умови для їх розвитку, виховання та навчання; почуття материнства та батьківства; цілісне сприймання дитини; ініціативність емоційного контакту; ступінь емоційного сприйняття дитини батьками; психолого-педагогічна освіченість; тип виховання дитини в сім’ї; стиль взаємодії батьків та дітей; батьківські позиції відносно розвитку дитини.

Детермінують прояви батьківської відповідальності психологічні чинники (схема 3.1). Схарактеризуємо деякі з них, які на нашу думку, зумовлюють ціннісне ставлення дорослих до дитини дошкільного віку. По-перше, моральна свідомість – чітке усвідомлення батьками необхідності дотримання певних суспільних вимог, їх максимальний збіг з моральними нормами та принципами, що розділяє особистість. По-друге, ціннісні орієнтації особистості – спрямованість особистості перевагу духовних або матеріальних цінностей під час складання життєвих планів та побудови взаємин з оточуючими (сумління, потреба в піклуванні за дітьми, уявлення про те, як має бути (суспільну норму) та ін.), виступає джерелом мотивів діяльності людини. По-третє, ставлення батьків до дітей – емоційно-чуттєві, оцінні прояви батьків стосовно своїх дітей, які мають суттєвий вплив на процес виховання та розвитку дошкільника.

Схема 2.3.1

Психологічні чинники становлення відповідальності батьків за розвиток дитини дошкільного віку

По-четверте, взаємодія з дитиною – особливі стосунки батьків та дітей, які характеризують ступінь усвідомлення батьками всієї міри особистої відповідальності перед собою, дитиною та суспільством за якість забезпечення повноцінного гармонійного розвитку дитини дошкільного віку. По-п'яте, усвідомлення впливу власних дій на розвиток дитини – чітке розуміння батьками, що їх дії, які, навіть, якщо не несуть прямого виховного чи розвивального впливу, так чи інакше залишають свій відбиток в процесі становлення дитячої психіки.

Виходячи з наведених вище теоретичних положень, суджень, поглядів батьківську відповідальність можна розуміти як одну зі складових моральної свідомості особистості, яка передбачає піклування з боку батьків про якісне виховання та розвиток своїх дітей, їх утримання. Якісне виконання виховної функції залежить від соціально-педагогічного досвіду сім'ї, ідейно-моральної зрілості, світогляду та моральних установок батьків. Характеристика взаємодії батьків з дітьми (ставлення до процесу розвитку дитини, типи виховання, стилі взаємодії, батьківський авторитет) дозволяють визначити рівні прояву батьківської відповідальності: високий, середній, низький, недиференційований.

Отже, ціннісне ставлення до дитини дошкільного віку як прояв батьківської відповідальності визначають: загальний особистісний розвиток дорослої людини, в якому певне місце мають моральна свідомість, ціннісні орієнтації, психологічна готовність виконувати батьківські функції та обов'язки.

Питання для роздумів

Як виникають (формуються) цінності людини?

Чому ціннісне ставлення виникає на основі усвідомлення важливості суб'єкту, предмета чи явища навколишньої дійсності?

Чи можливо впливати /змінювати систему цінностей дорослої людини?

В чому (як) проявляється ціннісне ставлення батьків до дитини?

Які фактори впливають на ціннісне ставлення батьків до дитини?

Питання до обговорення з колегами на педраді

Чому в поле підвищеної уваги потрапляють батьки, яких складно назвати відповідальними?

З чого складається відповідальне батьківство?

Яке ставлення батьків до дитини свідчить про усвідомлення цінності дитини?

Способи підтримки батьківського авторитету в умовах дошкільного закладу.

Аналіз структурних компонентів батьківської відповідальності з метою планування тематики просвітницьких заходів.

Додаток

Перед тим, як розпочати роботу із вивчення системи цінностей батьків, подумайте, яка саме інформація буде Вам потрібна, що для майбутньої просвітницької роботи (заходу) буде мати вирішальне значення. Як отримані дані Ви зможете співвіднести і проаналізувати.

Пропонуємо такі варіанти анкети.

Варіант 1.

Анкета визначення системи цінностей батьків*

Шановні батьки!

1. Оцініть свій емоційний стан на цю хвилину:

з впевненістю дивлюсь у майбутнє;

маю сумніви, що життя складається вдало.

2. Що для Вас найголовніше в житті? (оберіть три варіанти).

- успішна професійна діяльність;

- досягнення матеріальних статків;

- успішна політична кар'єра;

- виховання дитини;

- повноцінне спілкування з друзями;

- щасливе сімейне життя;

- здоров'я;

- повноцінне доручення до культурних надбань (театр, музика, виставки та ін.);

*Анкета пропонується для складання загальної картини системи ціннісних орієнтацій батьків у віковій групі дітей, тому може бути використана анонімно.

- релігія.

Будь ласка, розкажіть дещо про себе:

Вік _____

Освіта: вища _____ середньо-спеціальна _____

Скільки дітей у Вашій сім'ї _____

Ви:

Одружена(ий),

маєте повторний шлюб,

розлучена(ий),

виховуєте дитину(тей) самостійно.

За допомогою отриманих даних Ви зможете оцінити життєві перспективи опитаних через їх актуальний емоційний стан щодо власного майбутнього, а також у відповідності до освіти, сімейного стану та кількості дітей в сім'ї; визначите найбільш значущі життєві цінності батьків у відповідності до освіти, сімейного стану та кількості дітей в сім'ї.

Варіант 2.

Анкета визначення системи цінностей батьків

Шановні батьки, будь ласка, дайте відповідь на запитання:

Що для Вас найголовніше в житті?

Оберіть із переліку три варіанти, у клітинці позначте цифрами 1, 2, 3.

- успішна професійна діяльність;
- досягнення матеріальних статків;
- успішна політична кар'єра;
- виховання дитини;
- повноцінне спілкування з друзями;
- щасливе сімейне життя;
- здоров'я;
- повноцінне доручення до культурних надбань (театр, музика, виставки та ін.);

- релігія.

Примітка!

В залежності від Вашої мети перелік цінностей може бути скорочений (вибір 3 з 5).

Розділ III. У практику роботи освітян

3.1. Психолого-педагогічне проектування взаємодії дорослого з дитиною на тему: «Я вчуся долати труднощі»

Тема, що об'єднує різні види спільної діяльності дітей та дорослих.

Основна мета: сприяти засвоєнню дітьми засобів досягнення успіху для підвищення їх ефективності в діяльності різної спрямованості з дорослим та однолітками.

Завдання: вчити дітей управляти своїм настроєм і поведінкою в різних видах активності; засвоювати ефективні засоби подолання труднощів; розвивати здатність адекватно їх сприймати; відповідально ставитися до свого вибору та розуміти наслідки власних дій; підтримувати впевненість дітей у своїх силах, спонукати до проявів ініціативності, самостійності, наполегливості та витримки.

1. МОТИВАЦІЙНИЙ ЕТАП

Мета: викликати у дітей бажання створити спільний проект під назвою “Я вчуся долати труднощі”; визначити завдання, зміст та форми роботи, спрямовані на його реалізацію.

Завдання: створити мотивацію, яка допоможе дітям прийняти спільну мету та спонукає її досягти; виявити рівень знань, умінь та навичок дітей про те, як долати труднощі.

Форма роботи. До дітей у гості завітало тигреня Риксі, яке не вміє досягати задуманого.

Дерево цілей. Психолог пропонує дітям дати відповідь на питання “Як допомогти Риксі навчитися досягати успіху у справах?”

За допомогою інтерактивної вправи “Мікрофон” діти висловлюють свої пропозиції: бути уважними, старатися, багато вправлятися, не засмучуватися, не кидати справу та інші. В інтерактивній вправі “Проблема по колу” діти і психолог доходять спільної думки, що узагальнює усі висловлені дітьми думки така ідея – навчитися долати труднощі.

Психолог пропонує створити “дерево цілей”. Вислуховуються пропозиції дітей (наприклад, великій камінь; гора, яка складається з камінців; дерево, на гілках якого розміщуються зелені листочки із запитаннями, на які треба відповісти, і жовті листочки із завданнями, які треба виконати), і лише після спільного обговорення обирається найбільш вдала ідея, час і форма її реалізації.

Запитання, на які треба отримати відповідь:

- Що таке настрій?
- Яким буває настрій?
- Як настрій пов’язаний із нашими думками?
- Чи треба чекати, поки поганий настрій пройде сам?
- Навіщо вчитися змінювати погані думки на хороші?
- Які думки допомагають покращити настрій?
- Які думки погіршують настрій?
- У чому секрет посмішки?
- Як посмішка допомагає впоратися з поганим настроєм?
- Що таке труднощі?
- Які слова допомагають долати труднощі?
- Що таке вибір?
- Про що треба думати для того, щоб зробити правильний вибір?
- Що ми отримуємо, зробивши вибір?
- Що таке успіх?
- Чому не завжди виходить зробити задумане?
- З чого складається успіх?
- Що треба робити, щоб досягти успіху?
- Як поводитися в разі невдачі?

Завдання, які слід вирішити:

- Навчитися покращувати свій настрій за допомогою хороших думок.
- Навчитися справлятися з поганим настроєм за допомогою посмішки.
- Вивчити 100 підтримуючих слів.
- Казати підтримуючі слова собі та іншим людям.

- Вивчити правило вірного вибору.
- Вправлятися у вірному виборі.
- Засвоїти формулу успіху.
- Вивчити правило, як треба поводитися в разі невдачі.
- Засвоїти 10 засобів мобілізації себе.
- Вправлятися у виході із скрутного становища.
- Старатися завжди доводити розпочату справу до кінця.
- Запам'ятовувати домашні завдання, отримані від Риксі.
- Завжди виконувати домашні завдання, отримані від Риксі.
- Виготовити вдома свою “Зірку успіху”.
- Інформувати і залучати батьків до всіх справ.
- Придумати продовження казкової історії про Риксі.
- Зробити ілюстрацію до казки.
- Організувати виставку казкових історій.

II. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЕТАП

Мета: сформувати систему знань, умінь і навичок, необхідних для реалізації проекту та проявів творчості й фантазії у дітей.

Завдання: підтримувати у дітей прагнення до ефективного оволодіння засобами подолання труднощів, спроби самостійних пошуків, пізнавальний інтерес.

Зміст роботи

1. Читання казкових історій про пригоди тигреняти Риксі, їх аналіз та обговорення з дітьми

Історія перша. Риксі сумує.

На узліссі серед старих дерев і диких квітів є кам'яна печера. В печері живе маленьке тигрєня на ім'я Риксі. Риксі – особливе тигрєня. Справа в тому, що він уміє думати. Риксі дуже любить пізнавати світ! Він вже вміє рахувати і знає назви усіх дерев і квітів, які ростуть біля його печери. Але саме дивовижне у Риксі – це його думки. Думки Риксі бувають дуже різними. Іноді вони схожі на святковий салют – яскраві, швидкі, як різнокольорові вогники. Коли його думки схожі на

салют, вони блищать, граються, летять, а світ навкруги здається Риксі таким різнокольоровим! В його голові з'являються дивовижні ідеї. Коли думки у Риксі такі, то у нього чудовий настрій, і він мріє, щоб це продовжувалося як можна довше.

Але думки не завжди схожі на салют, іноді вони, як лісове озеро – спокійні й тихі, дуже-дуже світлі. Думки чисті і прозорі, як вода у озері. Коли його думки такі, то Риксі відчуває себе добре і впевнено. Він мріє, щоб так було завжди.

Але іноді Риксі відчуває себе дуже погано. Те, що відбувається з ним, нагадує щось неприємне і похмуре. І тоді думки Риксі схожі на каламутну калюжу в погану погоду. Вони темні та в'язкі. Риксі називає їх гидкими. Коли у Риксі такі неприємні думки, він відчуває себе просто нещасним! Йому дуже погано, він засмучений. В такі моменти Риксі хоче лише одного: щоб швидше минув неприємний стан. Він чекає, чекає і чекає...

Риксі дуже втомлюється від цього чекання, і йому хочеться знати, коли ж знову буде добре, коли ж він знову відчує себе щасливим? Він розуміє: для того, щоб погані думки пішли геть, щось повинно статися, а що саме – Риксі не знає. Він лежить і чекає, чекає, чекає...

Психолог демонструє дітям склянку чистої води зі словами:

– Коли Риксі відчуває себе добре, у нього все виходить, він усім задоволений, усіх любить, його настрій схожий на чисту воду, і думки у нього ясні та “чисті”.

– Коли в голову Риксі приходять чудові ідеї, то настрої бувають прекрасним, радісним і думки стають схожими на салют: вони блищать і переливаються, як вода в цій склянці (кидає в другу склянку блискітки і розмішує їх паличкою).

– Але буває так, що його думки сумні і неприємні, йому або погано, або прикро. Тоді думки Риксі схожі на темну, мутну воду (кидає шматочок глини в третю склянку).

Обговорення:

– Чи був у вас такий сумний настрій, як у тигреняти Риксі? Коли?

– Що ви відчували при цьому? Про що думали?

- Як ви виходили із сумного стану?
- Чи треба чекати, коли поганий настрій мине сам?
- Що ж треба робити, щоб він пройшов?

Історія друга. Риксі вибирає.

Одного вечора Риксі лежав, згорнувшись клубком біля каміну. Йому було тепло та зручно. “Риксі, – позвала його мама, – ти вже виконав завдання у зошиті, яке тобі задала вихователька?”

– Ще ні, – відгукнувся Риксі. Він вирішив узятися за завдання через хвилину. “Але спочатку я підкладу дров у вогонь”, – подумав він. Кинувши у вогонь останнє поліно, він знов пригадав про завдання, але, почув голос молодшого брата, вирішив, що йому сумно одному, і пішов трохи з ним погратися. Через деякий час він, нарешті, сів виконувати завдання. Він узяв у лапи олівець і вирішив його підтесати.

– Звичайно, у мене є інший, добре підтесаний олівець, але нехай цей буде запасним, – подумав Риксі. Коли він закінчив тесати олівця, то почув голос мами: “Вже пізно, час спати!” І Риксі пішов спати.

Наступного дня вихователька збирала у тигренят зошити із завданнями.

– Риксі, а де твій зошит? – запитала вона.

(– Як ви думаєте, що відповів Риксі?)

Риксі опустил очі і сказав: “Я забув його вдома, тобто я хочу сказати, що мені треба було слідкувати за вогнем, потім я приносив дрова, а ще моєму братику було сумно, і я грався з ним, а коли сів робити завдання, мені знадобилося підтесати олівця. Я пам’ятав про завдання, але робити його було вже пізно, тому я не винний...”

Обговорення:

- Що вибрав Риксі замість завдання?
- Скільки разів він вибирав замість завдання щось інше?
- Що було для Риксі найважливіше: завдання чи дрова; завдання чи олівець; завдання чи гра з братом?
- Отже, Риксі замість завдання вибрав...

– Що ж таке вибір?

Психолог кладе на підлогу три палички, між ними саджає Риксі. На кінцях паличок лежать: олівець, лялька, палички-дрова, зошит.

– Чи пожалкує Риксі про свій вибір?

– Про що треба було йому думати, щоб зробити правильний вибір?

– Риксі не зробив завдання. А що буде далі: як це сприйме вихователька?

Історія третя. Риксі виконує завдання.

Риксі ходив у дитячий садок. Одного дня вихователька сказала, що завтра буде дуже важливе заняття, на якому кожне тигреня буде виконувати своє завдання, тому до заняття треба буде підготуватися вдома.

– О, я знаю, як готуватися до заняття, – треба думати лише про хороше, треба вибирати лише хороші думки, – думав Риксі. “Я справлюся! В мене все вийде!” Так він думав увесь вечір, радів, танцював і стрибав.

Наступного дня Риксі не міг дочекатися, коли ж він почне виконувати завдання. Отримавши завдання, він сказав собі: “Я зможу це зробити!” – і не задумуючись, почав швидко малювати. Риксі перший віддав свого зошита і побіг гратися.

Пізніше вихователька покликала Риксі до себе і сказала, що він не дуже добре справився із завданням і що йому треба буде ще над ним попрацювати.

Риксі дуже здивувався й засмутився. Він думав: “Чому так погано вийшло завдання, адже у мене були такі хороші думки?”

Обговорення:

Після читання першої частини казкової історії психолог особливо звертає увагу дітей на те, що Риксі не готувався до виконання завдання, проте був впевнений у тому, що виконає його, тому що вважав: головне – це вірити в те, що усе буде добре.

– Чому завдання у Риксі вийшло погано?

– А чи потрібні були йому хороші думки?

– Та чи достатньо лише вірити в те, що усе буде добре для того, щоб досягти успіху?

– Що ще для цього треба?

Як підсумок, разом із дітьми психолог робить висновок: якщо хочеш чогось досягти, треба вірити в успіх, але не тільки... Потрібно ще для цього діяти: старатися, вправлятися, тренуватися.

2. Вчимо правило хорошого настрою

Психолог: “Діти, я відкрию вам правило-секрет: наш настрій залежить від наших думок. Тому, якщо хочеш, щоб у тебе був хороший настрій, – думай про хороше”. Діти повторюють правило.

3. Гра “Мій настрій – це мої думки ”

Діти стоять по колу, ведучий в центрі. Він називає певну думку і кидає м’яча по черзі кожній дитині. Вона ловить м’яча і відповідає, який настрій створює ця думка.

Приклади думок: я зроблю; у мене вийде; я навчуся; все буде добре; я буду сміливим; я постараюсь; я не вмію; я не зробив; мене образили; я боюсь.

4. Домашні завдання від Риксі

1. Протягом тижня прослідкувати за своїм настроєм і відзначити, яким він найчастіше буває. Якщо настрій стане поганим, спробувати “виправити” його за допомогою хороших думок.

2. Коли у вас буде поганий настрій, щось не буде виходити так, як хотілося б, допоможіть собі хорошими думками, посмішкою чи підтримуючими словами.

3. Як часто вам доводилося вибирати? Пригадати ситуації, у яких треба було робити вибір.

4. Пригадати ситуації, в яких ви робили правильний вибір.

5. Виготовити разом з батьками свою “Зірку успіху”.

5. Вправа “Подаруємо один одному посмішку”

Психолог: “Діти, подумайте і скажіть, а чи можна сумувати, коли посміхаєшся? Давайте це перевіримо. Думаємо про щось сумне. Усі подумали? ... і, посміхаємося. Чудові посмішки! Скажіть, який був настрій до посмішки? Чи змінився він після неї? Який він став? Отже, коли посміхаєшся,

то настрої змінюється сам по собі. Тому посмішка допоможе вам впоратися з поганим настроєм.”

6. Дослід “Сильний – слабкий”

Психолог пропонує дітям перевірити, як слова і думки впливають на людей. Пропонує дітям: “Простягніть уперед праву руку і повторюйте вголос – я сильний!” Підходить до кожної дитини і намагається опустити її руку донизу. “Добре. А тепер простягніть уперед ліву руку і повторюйте – я слабкий!” Підходить до кожної дитини і намагається опустити її руку донизу.

– Пригадайте, в якому випадку вам було легше утримувати руку?

– Що допомагало?

– Які слова заважали?

– Робимо висновок: хороші, або, як їх ще називають, підтримуючі слова допомагають нам долати труднощі і досягати успіху. Пригадаємо їх.

7. Вчимо правило правильного вибору

Психолог: “Правило правильного вибору таке: вибираючи, думай, що буде потім.” Подумайте і скажіть, що буде потім, якщо:

– Не берегти іграшки?

– Рвати книги?

– Дразнити собаку?

– А чи можна цього уникнути?

– Отже, ми завжди отримуємо те, що вибираємо.

8. Обговорення вмісту “Чарівних коробок”

Психолог викладає перед дітьми три красиво прикрашені коробки, різні за величиною.

– Перед вами “чарівні коробки”. Порівняйте їх за величиною.

– Коробки не лише різні за величиною та кольором, а й за призначенням – у кожній з них знаходяться різні речі.

– У великій коробці знаходяться усі ваші бажання – те, що ви хочете. Давайте назвемо її. Пропонуйте назви. Виберемо кращу. Отже, ця коробка називатиметься “Я хочу”.

– У меншій коробці буде лежати те, що ви виберете зі своїх бажань – ваш вибір. Назвемо і цю коробку... Її назва – “Я вибрав”.

– А у маленькій коробці знаходиться те, що ми отримуємо, коли щось вибираємо. Дамо і їй ім'я... А якщо вона називатиметься – “Я отримав”?

– Де знаходяться наші бажання? Як ця коробка називається?

– Яка коробка називається “Я вибрав”? Що там лежить?

– Де знаходиться те, що ми отримуємо, коли щось вибираємо? Назвіть цю коробку.

9. Гра “Згадайся, з якої коробки”

Психолог каже речення, а діти визначають, з якої воно коробки. Як ускладнення гри: діти по черзі висловлюються, а інші – говорять свої міркування стосовно їх місця у одній з трьох “чарівних коробок”.

Приклади тверджень:

– Я хочу зараз подивитися мультфільм.

– Я хочу допомогти мамі прибрати в кімнаті.

– Спочатку допоможу мамі прибрати в кімнаті, а потім – подивлюся мультфільм.

– Мама похвалила: гарно підмела, чисто стало.

– Я хочу морозива.

– З'їв чотири порції морозива.

– Заболіло горло.

Після кожної дитячої відповіді психолог просить пояснити свою думку.

10. Аналіз та обговорення макету “Зірки успіху”

Психолог демонструє дітям половинки зірки.

– Що нагадують ці елементи?

– Прочитайте, хто вміє, підписи під ними.

– Що вийде, коли з'єднати два елемента? А їх підписи?

Підсумовує: “Це – зірка успіху. Окремо думки і справи ще не створюють успіху. Його можна досягти, коли разом поєднуються думки та справи.”

– Чому “успіх” зображено у вигляді зірки?

Підсумовує: “Коли нам щось не вдається зробити одразу, то здається, що це ніколи не вийде, що успіх знаходиться десь далеко-далеко від нас, як зірка. Але варто повірити в те, що все вийде (демонструє половинку зірки під назвою “думки”) і почати для цього щось робити: вправлятися, долати труднощі, тренуватися (демонструє половинку зірки під назвою “справи”), як усе виходить (з’єднує половинки зірки) і ви отримуєте успіх!”

11. Вправа “Я зможу!”

Психолог: “Робити вправу треба так: правою рукою гладити голову і, одночасно, лівою рукою круговими рухами – свій живіт, повторюючи: “Я зможу!”

Запитання після виконання вправи:

- Чи усім було легко виконувати вправу?
- Що необхідно для того, щоб усе задумане вийшло?
- Чи достатньо лише вірити і говорити собі: “Усе вийде! Я зможу!”
- Що необхідно ще?
- Для досягнення успіху треба не лише в нього вірити, а й добиватися справами.

ІІІ. РЕПРОДУКТИВНИЙ ЕТАП

Мета: надати дітям можливість практично застосувати здобуті на інформаційному етапі знання, вміння та навички, закріплювати знання про умови досягнення успіху.

Завдання: допомогти кожному вихованцеві випробувати свої можливості, зіставивши їх із бажаннями; викликати почуття впевненості у своїх силах, приймаючи будь-які результати своєї діяльності з радістю та гордістю; сприяти тому, щоб діти діяли у відповідності із засвоєним; відстежувати динаміку розвитку кожної дитини.

Зміст роботи

1. Вправа “Інтерв’ю”

Дітям пропонується згадати знання, отримані на інформаційному етапі, і відповісти на питання:

– Що допомагає впоратися з поганим настроєм? Які слова і думки? А посмішка ?

– Які підтримуючі слова нам допомагають, назвіть їх?

– Що таке вибір? Як зробити правильний вибір? Що отримуємо, зробивши вибір?

– Назвіть складові успіху.

2. Бесіда “Розбита тарілка”

Психолог демонструє дітям розбиту навпіл тарілку.

– Чи може тарілка знову стати цілою?

– А якщо довго чекати?

– А якщо заплакати?

– А якщо закричати?

– Тарілка розбилася, і цей прикрий випадок міг зіпсувати наш настрій.

Тарілку цілою вже не зробити.

– А настрої можна змінити, як ви думаєте? Звичайно!

– Яким чином це можна зробити?

– Що допоможе?

– Які саме думки допоможуть?

3. Етюд “Сміливий заєць”

Одна дитина грає роль зайця-лікаря, інші – зайченят.

– Заєць-лікар прийшов робити зайченяткам щеплення. “Хто з вас буде першим?” – запитав лікар.

– Давайте покажемо лікарю, що зайченята не бояться робити щеплення.

– Які слова допоможуть? (“Я саме сміливе зайченя. Я не боюся щеплень!”)

– Хто саме сміливе зайченя?

Зайченята стають по черзі на кубик, голосно промовляють слова підтримки, потім йдуть до лікаря робити щеплення.

4.Складання розповідей “Здогадайся про вибір, якщо...”

Дітям пропонується придумати історію про Риксі, у якій, в результаті певного вибору тигреняти, бабуся-тигриця йому подякувала. Історія будується за таким планом: спочатку треба розказати про бажання Риксі (чого він хотів), потім про його вибір (які бажання він вибрав), в результаті якого бабуся–тигриця йому подякувала.

5. Вправа “Ми – чарівники”

– Пригадаємо, яке значення має для нас посмішка?

– Так, посмішка створює хороший, блискучий настрій, допомагає знаходити друзів, долати труднощі, від посмішки похмурий день світлішає. Ось скільки вона може всього зробити.

– А що ще допомагає нам створити хороший настрій?

– Пропоную вам на короткий час стати чарівниками і створити для усіх хороший, блискучий настрій. Як ми це зробимо? Посміхнемося один одному і скажемо приємні слова.

Психолог починає, а діти по черзі продовжують.

– Який у вас став настрій?

– Тепер я впевнена, що з хорошим настроєм ви впораєтесь з будь-яким завданням.

6. Вправа – тренінг “Спортсмени”

Психолог пропонує дітям потренуватися, як спортсмени. Діти по черзі виконують роль спортсменів, інші в цей час – болільники.

Інструкція для спортсменів: “За умовами змагань вам треба буде пройти по вузькому мосту над річкою. Йти треба боком, приставним кроком, носками і п’ятками не торкатися підлоги, руки – в сторони. У кожного спортсмена є три спроби”.

Інструкція для болільників: Під час першої спроби болільники кричать: “Молодець!” Під час другої спроби – мовчать. На третій спробі усі кричать: “Впадеш!”

Обговорення:

– Коли спортсменам було йти легше?

– Що заважало і коли?

– Чим ви собі допомагали?

– Що ви подумки собі казали?

IV. УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНИЙ ЕТАП

Мета: узагальнити і систематизувати знання, вміння та навички, здобуті протягом попередніх етапів.

Завдання: з’ясувати, які зміни відбулися в розвитку дітей порівняно з діагностикою на мотиваційному етапі та чи склалося у дітей цілісне уявлення про те, як долати труднощі і досягати успіху.

Зміст роботи

1. Вікторина “Поле чудес”

Психолог завчасно готує картки із запитаннями про успіх. Діти сидять колом і відповідають на питання, які їм випадають за умовами вікторини.

2. Конкурс “ Ми вміємо долати труднощі”

Діти діляться на дві команди. Психолог зачитує різні проблемні ситуації, пов’язані з досягненням успіху, а команди після після короткого обговорення дають свої варіанти розв’язання проблеми.

3. Гра “Знайомство”

Психолог: “Уявіть, що серед нас є незнайомиць. Як із ним познайомитися? Спочатку скажіть, про що треба подумати і що зробити для цього? Які потрібні думки і дії?” Діти знайомляться один з одним.

4. Гра “Дві з чотирьох”

Психолог пропонує дитині вибрати дві фрази чи слова з чотирьох, що запропонував сусід і розказати, як їх можна об’єднати.

Приклади: піднесений настрій, сумний вираз обличчя, успіх, невдача; посмішка, пригнічений стан, хороший настрій, похмурі думки; вибір, посмішка, думки, отримав; подолання труднощів, вибір, уникання труднощів, успіх; думки, настрої, справи, вибір.

V. ТВОРЧИЙ ЕТАП

Мета: реалізувати спільний творчий задум, до якого готувалися протягом чотирьох попередніх етапів: допомогти Риксі навчитися долати труднощі, та втілити його у казкових історіях про нові пригоди тигреняти.

Завдання: вірити у здібності кожного вихованця, його творчий потенціал; підтримувати впевненість дітей у своїх силах, прагнення долати труднощі на шляху до успіху; заохочувати оригінальність ідей дітей та їх батьків в процесі створення казкових історій.

Зміст роботи

1. Створення казки “Продовжи історію про Риксі”

Психолог пропонує дітям пригадати казкові історії про Риксі: першу, у якій Риксі сумував; другу, де він робив вибір та третю, в якій розповідалось, як він виконував завдання.

– Як поведився Риксі в кожній з казкових історій?

– Чому він поведився саме так?

– Чому тигрени навчилося разом з вами?

Домашнє завдання:

1. Вибрати ті історії про Риксі, які найбільше сподобалися, та придумати їх продовження, змінивши події так, щоб показати те, чому Риксі навчився разом з вами.

2. Записати свою історію разом із батьками.

3. Намалювати до неї ілюстрацію.

2. Презентація казкових історій про Риксі

Діти представляють свої казки про пригоди тигреняти, демонструють ілюстрації до них. Створюється виставка казкових історій.

VI. РЕФЛЕКСИВНО–ОЦІНЮВАЛЬНИЙ ЕТАП

Мета: оцінити результати роботи над проектом; викликати почуття радості від колективного успіху та творчості кожної дитини.

Завдання: проаналізувати роботу над реалізацією проекту; відібрати для подальшої роботи найефективніші методи і прийоми.

Зміст роботи

“Подорож у часі” у зворотньому порядку:

1. З чого все почалося?

– Яке ми придумали “дерево цілей”?

– Чи всі завдання виконали?

– Що вдалося, а що – не зовсім?

– Які виникли труднощі?

– Яку допомогу отримали від батьків?

– Що найбільше запам’яталось?

– Що викликало найбільшу радість?

2. Чого нового ми навчилися?

– Що нового дізналися про успіх?

– Які незвичайні ідеї прозвучали?

3. Чого ми досягли всі разом?

– Чого досяг кожен з нас?

– Чим ми можемо пишатися?

4. Хто що змінив би? Як? Що для цього треба?

3.2. Розвиток ціннісних орієнтацій у дітей, педагогів, батьків

Педагог, будь сонцем, яке випромінює людське тепло, будь благодатним ґрунтом для розвитку людських почуттів та сій знання не лише в пам’яті і свідомості твоїх дітей, а насамперед у їхніх душах та серцях

Шалва Амонашвілі

Специфіка діяльності методичної служби будь-якого рівня полягає у тому, що ставлячи певні завдання, що стосуються виховання дитини, актуальні на конкретному етапі розвитку суспільства, вона вирішує їх опосередковано, тобто через вплив на педагога.

Професійне навчання, підвищення компетентності, удосконалення педагогічної майстерності – безсумнівно, залишаються одними із наріжних напрямів андрагогіки.

Але в останні роки все частіше у фокусі уваги з'являється проблема внутрішнього світу педагога – його здатності відчувати себе і іншого, бути самодостатнім і впевненим у своїх здібностях, мати позитивний погляд на світ і життя, прагнення бачити красу і добро навколо, наповнюватись такою силою любові, яка освітлює думки, вчинки, бажання...

Перефразовуючи відомий рефрен «Тільки творчий педагог може розвинути творчу особистість», відзначимо, що тільки духовно збагачений педагог, абсолютно здоровий душею і тілом, гармонійний і благополучний може привити певні цінності як вихованцям, так і родинам, де зростають малюки.

Виходячи із вище окреслених аспектів, а також керуючись постулатом В.Сухомлинського «професія педагога – це постійне проникнення у складний духовний світ дитини», у планування методичних заходів ми внесли корективи стосовно процесу формування, розвитку, виховання таких ціннісних орієнтацій як краса, добро, любов у вихователів дошкільних навчальних закладів.

Поштовхом для крокування саме цим шляхом стала міжрегіональна науково-практична конференція «Нащадки Лесиної пісні: особистісно орієнтований вимір дитинства», проведена у Новограді-Волинському в 2008 році за ініціативою та підтримці лабораторії психології дошкільника Інституту психології ім. Г.С.Костюка.

Саме ці два дні стали доленосними для педагогів-«дошкільників» міста: масштаб проведення (пленарна частина, робота чотирьох секцій протягом двох днів, робота «Звягельського ярмарку»). Вражала кількість учасників (біля 90 чоловік та імена учасників, серед яких були присутні Т.Піроженко, С.Оладивір,

Т.Поніманська, С.Науменко, О.Долинна, О.Копейкіна, К.Карасьова, Т.Гурковська та ін.

І найголовнішим був «дух» конференції, який йшов від самої назви: виховання і навчання дітей та дорослих відбувається не в кабінетах, не на заняттях, не під час написання календарних планів і засіданнях педрад. Від Лесиних джерел, на стежках, якими ходила велика поетеса, у діалозі з річкою, старим дубом, мовчазним курганом...

Було щось більше, ніж символ або знак – плетіння учасниками конференції вінка шани в музеї Лесі Українки. У цей вінок вплітались любов до Батьківщини, бажання робити добро людям і рідній землі, почуття захоплення красою людських сердець і поліської природи...

«Дитинство твориться з того, що ми, дорослі, залишаємо в своїх дітях», – писав В.Сухомлинський, і велич цих слів відчув кожний присутній на конференції.

Захід закінчився, а всередині залишився приємний щемлячий відголосок... Якась розбуджена сила, новостворена мелодія, на яку хотілося написати душевні слова...

З тих пір пройшло п'ять років. Вони були наповнені наполегливою працею педагогів, пошуком ефективних форм, методів, професійних родинок, відкриттів, знахідок. Але за усіма світив нам маяк, який запалили нам творчі наставники, і він не давав потонути в морі директив, наказів, паперової марноти. Нагадував про найголовніші пріоритети у справі виховання і розвитку, віхи, на які мають орієнтуватися усі вихователі, без винятку.

Отже, враховуючи позиції і побажання представників лабораторії, усвідомлюючи власні сили і потенціал педагогічних колективів дошкільних закладів міста, ми побудували своєрідний векторний алгоритм прищеплення ціннісних орієнтацій педагогам, дітям, батькам.

Введене нами визначення «векторність формування цінностей» містить у собі такі складові: 1) рівень особистого життя педагога; 2) професійна складова фахівця; 3) взаємодія педагога з дітьми та батьками.

Це означає необхідність здійснення педагогом, перш за все, рефлексивного аналізу та оцінки власного життя; сприйняття ситуацій і власних поведінкових проявів в особистісній та професійній сфері.

Умови для подібного перегляду і дзеркального споглядання збоку ми намагались створити у рамках Школи психологічного благополуччя.

Очевидно, що перш, ніж виховувати у дітях самодостатню особистість, вільну у своїх думках і проявах, вихователь має сам відрефлексувати власну здатність свobodного мислення, захоплення і радості від чужих успіхів, бажання робити добро і відчувати красу оточуючого світу.

На засіданнях Школи психологічного благополуччя педагоги замислюються над питаннями збереження власного здоров'я, подолання стресових ситуацій, розв'язують проблеми емоційного виснаження, особливостей взаємодіювання у сім'ї та на роботі.

Повернення педагогів у власний світ відчуттів, ставлення до себе, подолання комплексів і стереотипів вважаємо константою, підґрунтям для будівництва Палацу цінностей особистості дитини.

Вихователь, який усвідомив власну значущість у житті, особистісне призначення, унікальність своєї місії на землі, здатний виховати гармонійну особистість, щасливу і самодостатню, вільну і багату думками, поглядами і мріями.

Ми переконані: усі вимоги до створення особливого середовища для дітей з метою прищеплення їм ціннісних орієнтацій, мають бути спочатку розвернуті для педагогів. Визначально ми в них виховуємо ці самі цінності, розвиваємо в них Нову людину, здатну на любов, готову на творення добра, мотивуємо на відродження краси в душі і навколо.

Тому не випадково, більшість тем семінарів для завідуючих та вихователів-методистів ми плануємо в аспекті руху педагогів до самовиховання і самовдосконалення: «Використання технології ситуативного моделювання як засобу професійного саморозвитку педагога», «Використання технології проведення дискусій як ефективного інтерактивного методу тощо.

Особливим напрямом у процесі саморозвитку педагогів є діагностувальні опитувальники та анкети. Привчаючи педагогів рефлексувати свої емоції, відчуття і враження з того чи іншого приводу, ситуації, міркування, отримуємо в кінцевому результаті особистість, здатну аналізувати, оцінювати і здійснювати корекційні кроки відносно власного життєсприйняття.

Після того, як ми у достатній мірі розкрили принадність відчуття самодостатності у педагогів, можна переходити до створення ситуацій успіху в професійній сфері. Вкрай важливо виховати у педагогів—«дошкільників» почуття впевненості в собі, готовність презентувати себе як фахівця, популяризувати свій досвід, здібність до публічних виступів. На наше переконання, професійні конкурси, на жаль, у повній мірі не дають можливості це зробити. Жорсткі умови і вимоги подібних заходів потребують багато часу і зусиль для підготовки необхідних узагальнюючих матеріалів, тим самим емоційно виснажуючи учасників, і рідко приносять почуття задоволення собою і позитивного настрою.

Набагато ефективніше, як показує досвід, створювати умови для інтерактивної демонстрації педагогами власних умінь, набутих знань і навичок. Ніщо так не організує, дисциплінує і допомагає усвідомлювати рівень професійної компетентності, як майстер-клас, даний для колег.

Ми в місті віднайшли таку форму методичної роботи, як фестиваль діяльнісної педагогіки, у рамках якого педагоги мають змогу показати міні-майстер-клас із заявленої теми. Чітка інструкція для ведучого майстер-класу, що надається у процесі підготовки до фестивалю, невеликий за обсягом час аудиторного виступу, необхідність лаконічного викладу матеріалу і комунікативні уміння при спілкуванні із слухачами – усе це допомагає уникати зайвої марноти, сприяє чіткому розподілу сил і енергії, і, найголовніше, розвиває необхідні професійні риси, які мають бути притаманні сучасному педагогові. Це – перш за все, доброзичливість і відкритість новим ідеям та знахідкам; щира радість за успіх іншого; уміння стисло і переконливо передати головну думку і розставити пріоритети.

Темою фестивалю може бути обрано будь-яке питання, що хвилює сучасну дошкільну освіту, головне – щоб педагоги отримали задоволення від рівня власної майстерності, набули впевненості у прояві професійних відповідних якостей, які необхідні у процесі взаємодії з дітьми та батьками.

Опанувавши науку ведення майстер-класів, вихователі зможуть і дітей навчити, як правильно спілкуватися з учасниками, як показувати, якими словами пояснювати, про що розповідати. На семінарах у нашому місті стало звичним проведення на ряду із теоретичними частинами, необхідними для методичних заходів, майстер-класів від дітей. В основному це стосується продуктивних видів діяльності: створення поробок, аплікацій, малюнків тощо. У рамках міського фестивалю дитячої творчості «Дитячий зорецвіт» майстер-клас малювання на манній крупі демонстрували навіть вихованці молодшої групи.

Розкритості і розкомплектованості, готовності йти на контакт і щирі розмову сприяють і інтерактивні ігри, які ми систематично використовуємо на своїх заходах. Коли людина звикає до діалогу, усвідомлює власну самодостатність у цій співрозмові, цінність свого слова, думки, позиції, вона відчуває тверду основу під ногами, і окрилена цим, готова йти далі, не боїться робити кроки вперед, сміливо пропонує ідеї і ділиться власними міркуваннями.

Такий педагог цінуватиме і у вихованцях прояви самостійності суджень, підтримуватиме оригінальність роздумів вголос, спонукатиме до відвертості і толерантності по відношенню один до одного.

Вважаємо, що нічого так не зближує дорослих і дітей, як спільна праця, спрямована на запланований певний результат. У нашому випадку, третій вектор розвитку ціннісних орієнтирів ефективно проявляється у роботі над проектами. Вони можуть бути різні за терміном, завданнями, мотивацією, змістом, але незмінним залишається одне: єдність колективних зусиль і кінцева ціль, зрозуміла і бажана для усіх.

У процесі роботи над проектом проявляються усі ціннісні орієнтації, які тільки є в наявності. Захопленість ідеєю породжує інтерес, інтерес збуджує

емоції, привносить нові акценти у спілкування, ставлення до певних речей, зміну стереотипів і шаблонів, набуття нового досвіду і характерних проявів.

А ще – це гарна школа для виховання почуттів любові один до одного, радості за успіх одного і перемогу спільну, уміння творити добро щогодинно і не чекати за це подяки, прагнення привнести користь у спільну працю.

Проекти «Місто, яке я знаю і в яке вірю», «Українські письменники – дітям», «Світ мистецтва для дітей» дарують дорослим і дітям відчуття захоплення красою рідного краю і його людьми, поетичного слова і мелодикою пісні, різнобарв'я пензля і каменю.

Мудрі люди кажуть: «Щоб побачити красу квітки, потрібно виплекати красу в серці». Для того, щоб розбудити у душах педагогів дошкільних закладів найкращі почуття захоплення і естетичного задоволення, ми ряд методичних заходів проводили у музеях Лесі Українки (під час розташування виставок картин різних художників) та Будинку родини Косачів (засідання міських методичних об'єднань, презентація поетичної збірки авторських віршів вихователів, авторських оповідок і казок для дітей тощо), міських дитячих бібліотеках, концертних залах за участю відомих співаків і виконавців, поетів і художників місцевого та обласного рівня.

Наповнений образами і відчуттями процесу сприймання краси педагог неодмінно захопить у цей вирій інших. Людина пристрасна, людина, яка горить вогнем перемін, оновлення, урізноманітнення обов'язково запалить навколо «досвітні вогні».

На думку С.Ладивір, предмет пізнавальної потреби викликає позитивні інтелектуальні почуття, що виражається в позитивних результатах пізнавальної діяльності. Додамо, що це стосується, як дітей, так і дорослих.

Найважчим, мабуть, залишається реалізація такого ціннісного орієнтиру, як любов. Чи вміють вихователі любити кожну дитину у своїй групі? Як ця любов проявляється? Якими словами заохочують, вмотивовують, хвалять малюка? Як поповнюють дефіцит любові, недоданої батьками?

Чи можна батьків навчити любити власну дитину? У який спосіб це зробити? Адже більшість батьків переконана, що люблять своїх чад, бо одягають їх, забезпечують дорогими іграшками, наймають репетиторів для підготовки до школи тощо.

Акт дієвої батьківської любові було продемонстровано у процесі підготовки до міського огляду-конкурсу ігрових майданчиків. Зрозуміло, що в час фінансової скрути проводити захід подібного роду здавався декому суцільним знущанням. Але ми визначально робили ставку на батьків ...через власних дітей. Спочатку було проведено бліц-інтерв'ю з малюками «Яким би ти хотів бачити свій ігровий майданчик?», потім – оформлено виставку дитячих малюнків «Майданчик моєї мрії». Результати було озвучено батькам разом з пропозицією долучитися до акції «Наш майданчик».

Те, що відбувалось потім, важко навіть було передбачити і очікувати: як гриби, на ігрових майданчиках почали з'являтися каруселі, гойдалки, гірки, пісочниці, машинки, човники, а ще зебри, жабки, жирафи, лебеді, зроблені турботними руками батьків і педагогів. Радості і гордості за батьків у дітлахів не було меж.

...Дорослу людину важко переконати у чомусь, навчити і перевиховати... Але однією із головних задач вихователя терпляче і наполегливо здійснювати, так звану, психолого-педагогічну просвіту. Іншими словами – бачити у своїй дитині – особистість, повноцінну людину, об'єкт, гідний пошани і любові.

Спільно з педагогами ми приклали чимало зусиль, щоб зробити батьківські куточки з порадами і рекомендаціями для мам і тат цікавими, дієвими, корисними. Враховували усе: зміст тексту, практичну направленість, відсутність «моралізованого» повчання, картинки, шрифт тощо.

Ніби все передбачили – але все рівно час від часу лунають нарікання вихователів: «не читають»...

Тоді вирішили запропонувати писати самим батькам: підбирати матеріал з певної теми, розповідати про досвід сімейного виховання і розміщувати в окремих «батьківських віконечках». Іноді в деяких дошкільних закладах

організуються тематичні полілоги: озвучується проблемна ситуація або питання і пропозиція поділитися власними «міркуваннями з приводу» або родинними секретами вирішення даного аспекту.

Презентація «батьківських віконечок» на міському рівні відбулась у форматі ярмарку педагогічних ідей. На заході були присутні члени батьківських комітетів, які відзначили перевагу, користь і важливість нової форми спілкування між батьками. Наприклад, після розповіді однієї з мам про відвідування з дитиною міського басейну і схвальних відгуків про позитивний вплив сеансів плавання на фізичний розвиток, серед решти батьків знайшлося чимало, які зацікавились інформацією і вирішили теж подбати про власних малюків.

Наступним кроком у діяльності «батьківських віконечок» вбачаємо обговорення таких тем, як «Де живе добро?», «Яка вона, батьківська любов?», «У чому полягає сутність краси для дитини і дорослого?» тощо.

Спонукуванням до висвітлення саме таких питань послужили «Звягельські діалоги», які другий рік поспіль проводимо за участю наукового провідного співробітника лабораторії психології дошкільника Інституту психології ім. Г.С.Костюка С.О.Ладивір. У рамках «діалогів» відбуваються засідання круглих столів педагогів і батьків, відкриті батьківські збори, іноді за участю учителів початкової ланки.

Вихователям окреслюються нові перспективи взаємодії з дітьми та батьками, визначаються інші пріоритети у вихованні і розвитку, наголошуються аспекти, що потребують особливої уваги і вдосконалення, акцентується духовна, а не навчальна сторона діяльності дошкільного навчального закладу.

За висловом В.Сухомлинського, доброта повинна стати таким звичним станом людини, як мислення; вона повинна стати звичкою. Вважаємо, що так само звичними мають стати прояви любові – до себе, інших, Світу...

Щаслива від творення добра навколо, освітлена любов'ю, людина не може сприймати життя інакше, як у дивовижній красі. Навчитися самому відчувати це, прищепити ціннісні орієнтири вихованцям – одна із нагальних потреб і задач

сучасного вихователя. Саме на це мають бути направлені усі помисли, зусилля, енергетичні затрати, бажання і наміри.

3.3. Сіяти зернятка Добра, Краси, Любові

Педагогічний колектив нашого дитячого садка тісно співпрацює з батьками наших вихованців вже впродовж багатьох років. Творча співпраця з науковцями лабораторії психології дошкільника інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України суттєво допомогла нам оптимізувати цю ділянку роботи, ціленаправлено спрямувавши її на створення для кожної окремої дитини розвивального середовища, наповненого батьківською любов'ю і турботою про розвиток її особистісного потенціалу.

Любов до дитини – ніби всім зрозуміла. А от такі її важливі складники, як повага, партнерство, толерантність, терпимість, емпатія і т.ін. – це все «з дорослих стосунків», переконані батьки.

Всі хочуть, щоб дитина була слухняною і, власне, кожен «видресировує» своє чадо під свій стиль. А от про необхідність розуміння індивідуальних особливостей, про закономірності нервової системи і особливостей поведінки дитини – рідко хто схильний погодитись.

Основне у виховній практиці в сім'ї – пояснення вимог, правил, оцінні судження, погрози при порушенні вимог і навіть фізичні покарання. Спокійні етичні бесіди, розмірковування «з приводу», на тему, на запитання дитини тощо – явище рідкісне. «Відкриттям» для батьків є «дитяча мудрість» чи право на оцінні висловлювання на адресу дорослого.

От і доводилось поступово вчити батьків вмінню розуміти емоційний стан дитини, вмінню «читати» поведінку дитини, аналізувати її, вичленовувати причину і адекватно реагувати. Таким досвідом ми збагачуємо дорослих, шукаючи з ними відповіді і на озвучені ними ж проблеми:

- Чому діти неслухняні?
- Як заставити (умовити) робити необхідне?

- Чому невпевнені в собі, часто вередують, сердяться, дратуються?
- Як можна покарати непослуха?

Намагались домогти батькам осмислити мудрі слова В.О.Сухомлинського, що виховання – це не сума заходів і прийомів, а мудре спілкування дорослого з живою душею дитини.

Протягом останнього року ми прицільно працювали над проблемою прищеплення дітям базових ціннісних орієнтацій. Науково-методичну допомогу і тут ми отримали від психологів–науковців і методиста інформаційно-методичного центру І. В. Кондратець.

Девізом в пошуку вивірених кроків до мети теж слугували роздуми В.О.Сухомлинського, де він підкреслював, що виховання серця – це цілий світ турботи і тривоги, про які ми, дорослі ніколи не повинні забувати. Одне з важливих наших завдань в тому, щоб у дитячій душі утверджувалась доброта. Переживаючи безкорисливу радість творення добра, дитина здобуває дорогоцінне багатство душі.

Насімейній раді батьків старшої групи дитячого садка науковці психологи провели довірчу розмову про базові цінності і їх роль в житті дитини-дошкільника, зокрема в її адаптації до широкого соціуму завтра. Маємо однозначно розуміти, що цінності – це внутрішнє утворення в структурі особистості, завдяки цьому вона і стає самодостатнім суб'єктом життєдіяльності, здатною на власний вибір способу дій.

Ціннісні орієнтації прищеплюються дитині шляхом прийняття, переживання та смислення поведінці близького дорослого їх реальних цінностей (добра, краси, любові, віри) і збагачення власного досвіду по реалізації цих ціннісних орієнтацій своїй життєдіяльності. Мова не йде про створення спеціальних умов. Сама атмосфера сім'ї, атмосфера любові, справедливості і відповідальності сприятиме тому, щоб дитина була здатна зробити правильний вибір, її переконаннями мають стати добрі ідеї.

Діти по-різному входять в життя: різні звички, характери, різні сім'ї. Дитину за руку ведуть батьки, перші слова від мами і тата, перші уявлення про світ теж з їх уявлень. І всі ці образи впливатимуть на дитину все життя. Як говорив Екзюпері, всі

були дітьми, але рідко згадують про це, а шкода. Краще б розуміли що виховують кожним прожитим днем, своїми звичками, вчинками, своїми помилками, любов'ю і ненавистю. Мірилом всіх цінностей дитини і є слова, поведінка мами і тата.

Тема для батьків близька, щемлива, тому і виявили готовність активно співпрацювати з педагогами над тим, щоб пробудити в серці кожної дитини потребу дарувати радість і епло; щоб вчити дитину робити вибір, орієнтуючись в істинних і сумнівних цінностях. Все починається з виховання почуттів. Доброта вимагає душевних сил, мужності. Бути по-справедливому добрим дуже не легко. Добра людина непримиренна до зла, несправедливості в усіх формах.

Бажати добра іншому – не завжди просто. Радіти успіхам товариша, як своїм власним, не заздрити, не дратуватись. Маємо на простих життєвих пикладах виробити в дитини здатність не боятись неприємних ситуацій, здатність перемагати страх, здатність надавати перевагу вибору добра, коли зачіпаються власні інтереси.

Форми співпраці з батьками ми використали всім відомі: це оформлення батьківських куточків, інфомаційних бюлетнів, папок-пересувок; індивідуальні бесіди, анкети – опитувальники, групові та індивідуальні консультації; домашні завдання для спільного виконання дорослого з дитиною вдома і наступна робота в групі тощо.

Загалом для всіх дорослих, батьків і вихователів, була жива, цікава школа про наших чарівних, мудрих дошкільнят. Так, наприклад, діти отримали додому завдання: розпитати дорослих «де живе добро?» і наступного дня розповісти.

Діти міркували, наче філософи: хто пригадував, що казала мама, хто висував власні припущення. Відповіді були різними: від простих (добре, коли мама щось мені купує), до неочікувано-дорослих (добро живе у серцях добрих людей.)

Серед батьків теж був ажіотаж після того, як вивісили газету з відповідями дітей. Одні говорили «я навіть не знала, що моя дитина така розумна». Інші навпаки очікували більшого від свого чада. Хтось вчив дитину казати одне, а вона по-іншому висловила свою думку, запитували, чи буде ще опитування (що дитина сказала те, що мама вчила). А хтось принципово не обговорював цю тему вдома,

щоб почути міркування дитини. Ще тривалий час «добро» було на вустах і у дітей, і у батьків. Головне, що це опитування показало батькам, що з самого раннього дитинства потрібно привчати малюків робити добрі справи.

Наступним кроком у роботі в цьому напрямку було проведення тематичної мініатюри «Для мене дитячий садок це...». Тематична мініатюра була приурочена Дню дошкілля. Відповіді були різні: відпочинок від дитини, час для себе, друга домівка, життєва необхідність, допомога матері у вихованні дитини, радість, режим, харчування.

Під час тематичної мініатюри «Моя родина» батькам було запропоновано виготовити поробку у вигляді серця з фотокартками усіх членів родини. Відгукнулося 16 батьків із 28. Деякі проявили свої творчі таланти і навіть підібрали віршики до фотокарток із членами родини.

Дітям було запропоновано намалювати свою родину. Аналіз малюнків дітей за методикою Халса і Херріса «Малюнок сім'ї» показав, що більшість дівчат знаходяться в близьких стосунках з обома батьками. Однакова кількість – з татом або мамою. Окремо від батьків не знаходиться жодна дівчина. Одна дитина відчуває татову агресію. На відміну від дівчат, жоден хлопчик не намалював себе поряд з мамою. На жаль, два хлопчики взагалі відчувають себе окремо від батьків. Приємно, що близькими для дитини є їх сестрички та братики.

Ми всі звикли, що вихованням дітей активно займаються мами. Більшість книг для батьків також адресовано мамам, на батьківські збори переважно приходять мами та бабусі. Однак психологи попереджають, що недооцінка ролі батька негативно впливає на розвиток особистості дитини. С.О. Ладивір звернула увагу на те, що ми навіть не усвідомлюємо того, який великий вплив має батько на дітей. І ми почали працювати в цьому напрямі. Було проведено анкетування серед татусів вихованців старших груп «Для вас, татусі» (опитано 23 батька). 18 – є сучасними татами. Для них спілкування з дітьми, турбота про них – природний обов'язок. Діти їх обожають.

Паралельно проведено опитування середдітей «Мій тато і я». Мета: визначити ставлення дитини до батька, місце батька в родині. Було опитано 19 вихованців старшої групи, аналіз результатів опитування показав, що: дітям

подобається проводити свій час з татом (11); пишаються татом за те, що люблять тата або він любить їх та маму; хочуть, щоб батько був завжди поряд, любив їх та маму; не люблять, коли тато проявляє будь-яку агресію: б'є, кричить (11); більшість опитаних дітей, ставши татами, не будуть бити і сварити своїх дітей (11); майже всі діти мріють стати добрими і гарними батьками (16).

На основі зробленого аналізу ми підготували спеціальні інформаційні бюлетені, підібрали цільові педагогічні ситуації для дорослих, провели ряд цільових зустрічей батьків з дітьми в дитячому садку, де задавали формат взаємодії батькам, вигадували домашні завдання для конкретного тата з дитиною тощо. Ми розуміли, що це кропітка справа себе змінювати. Важливо, щоб дорослий усвідомив значимість впливу власної поведінки на майбутнє любимі дитини, зумів побачити, як може бути по-іншому. А далі все залежить від рівня батьківської відповідальності.

Родинні читання: відновимо добру традицію. У старших групах нашого закладу вихователі вирішили відкрити дитячу бібліотеку, щоб дитина разом з батьками мала змогу вибрати книгу для родинного читання. З метою вивчення традицій сімейного читання та значення книги у житті родини вихователями було проведено анкетування серед батьків та дітей старших груп. В анкетуванні взяли участь 37 батьків, переважна більшість опитаних були жінки. Відповіді батьків на запитання анкети, дозволили скласти загальне уявлення про те, як відносяться в сім'ї до читання дітей, що знають батьки про дитячу літературу, чи багато книжок читають, яким чином вибирають книги для читання. Виявилось, що всі батьки дарують та читають дітям казки. А от аналіз опитування дітей свідчить про те, що дитина любить книгу, бажає отримувати її в подарунок, але їй рідко її читають. (29 родин не читають дітям). І знову почали крок за кроком змінювати ситуацію.

І от сьогодні в нас працює власна бібліотека, де самі діти її обслуговують. А з власної ініціативи батьків вона поступово поповнюється новими цікавими книжечками. Закріпилась традиція про прочитану з батьками вдома книжечку розповісти в дитячому садку.

З метою формування позитивної «Я» - концепції у дошкільника батькам

було запропоновано пограти з дітьми вдома ігри та вправи, щоб підвести дитину до усвідомлення власної неповторності та індивідуальності.

Гра «Мої таємниці»:

- Як ти себе відчуваєш, коли..
- Мені добре, коли...
- Я боюся, коли...
- Я відчуваю себе сміливим, коли...
- Я пишаюся собою, коли...
- Хто мене може захистити?
- Кого я можу захистити?
- Що буду робити коли виросту?

Рефлексія: Батьками була проведена гра-мініатюра «Мої таємниці». Взяли участь 18 родин. Аналіз опитування дітей показав, що дітям:

- добре, коли поряд мама або близькі рідні, а також дарують іграшки;
- сумно, коли дитина самотня, з нею не товаришують;
- сердяться, коли ображають або якщо не виконують його бажань;
- бояться, коли темно, сам вдома, лякають;
- сміливі, коли поряд батьки або друзі, можуть когось захистити;
- пишаються, коли щось у них виходить і за це їх хвалять;
- може захистити родина, мама;
- можу захистити домашніх улюбленців, друзів, молодших своїх сестер та братів;
- коли виросту – обирають професії за вподобанням;
- таємниці - є майже у всіх.

Традицією у вихователів старших груп стало проведення тематичних мініатюр. От минуло трохи часу і ми вирішили повернутися до вже знайомої нам теми, поговорити про добро. Ще не встигла вихователь закінчити запитання «що таке добро?».

- Добро – коли всі дружать і ніхто не свариться.
- Добро – це тоді коли є багато друзів.

- Коли дощик поливає квіти – теж добро.
- Коли нас хвалять, коли нам щось дарують це все – добро.
- Добро – коли мама з татом люблять і обнімають міцно, коли казочку читають.

Ну, а живе добро у кімнаті там де всі веселі, вдома в нас воно живе, влітку коли тепло ну і звичайно в серці.

Підсумувати розповіді діти вирішили малюнками. Малювали деревце, але не звичайне – яблуньку. На ній потрібно було намалювати стільки яблук – скільки людей їх любить. Приємно, що не було малюнків там, де одне чи два яблучка. У всіх плодів було багато. Рахували діти, чи всім із рідних дісталось яблуко (чи кого не забули). Знайшлось яблучко і для хрещених, і для тьоть і для друзів. Але серед усіх вирізнявся один хлопчик, який не намалював жодного яблука. Після бесіди він все таки вирішив намалювати яблучка своїм рідним. Взагалі малювати дітям сподобалось. І «добро» для них вже стало рідним. Вирішили йти далі. Знайомити дітей з чеснотами.

Тематична мініатюра «Лагідність».

Ця тема теж нікого не лишила байдужим. Діти з радістю та ніжністю згадували всі приємні слова, що їм говорять їх батьки чи вони батькам. Цікаво було спостерігати, що проговорення лагідних слів викликає у дітей приємні емоції. З готовністю діти дарували частинки «ніжності» одне одному (кажучи приємні слова, чи коли бажали приємного дня один одному). Цікаві відповіді були на запитання: що ви відчули, коли вам казали приємні слова? Більшість звичайно казали, що було приємно. Це добре, коли кажуть гарні слова.

Каріна поділилася: «в мене тепер буде гарний день». Засоромилася Віка: «мені було смішно». Але бувало і таке, Артем сказав: «а я нічого не відчув».

Цікавою видалася гра, коли діти обговорювали, яка зовнішність у ласкавої людини. Намагаючись в обличчях один одного видивитися ті чи інші риси, що їх характеризують. Цікавим були твердження: ти добрий тому, що в тебе великі очі; коли волосся кучеряве, то людина весела; ти красива, а значить ніжна. Додому дітям було завдання: дібрати приємні слова для рідних, знайти спосіб їх сказати, а потім ми поділимось враженнями, як зреагували батьки.

На наступний день діти ділилися враженнями. Усі були задоволенні від

такого домашнього завдання. Одні раділи – «моя мама мене міцно обнімала». Другі говорили «і мені сказала мама гарні слова. А бабуся на мене казала «золотце». Інші ділилися – тато радий був. А хто й засоромився – «мама мене поцьомала». «Ну а моя мама, – гордився Владік – тищу раз сказала, що мене любить».

Де ж все таки «лагідність живе»? Вирішили разом з дітьми підсумувати все раніше сказане і в'яснити – де ж та «лагідність» все таки живе. Міркувань було чимало! Діти залюбки ділилися думками. І от що ми з'ясували: виявляється, лагідність живе і вдома з родиною, і у небі там, де сонечко, і з улюбленим котиком теж вона живе, і у лісі вона є, і там, де квіточки ростуть, є навіть королівство таке «спеціальне». А найбільше її знаєте де? У мами! «Лагідність» у мами і в усмішці, і в очах, а найголовніше у обіймах.»

Щоб думки не розгубилися, вирішили їх на папері передати. Малювали залюбки. Хто малював родину, хто ціле королівство з «лагідними» мешканцями. Був і котика портрет. І будиночок для «лагідності». І квіти і сонечко теж. А найбільше було портретів мам.

Увагу до себе привернув малюнок одного хлопчика. На малюнку була рукавичка чорного кольору, зафарбована не повністю з яскравою плямкою по середині. На запитання, чому саме такий малюнок, хлопчик промовчав. Діти запропонували зробити рукавичку яскравою. На що він сказав, вона й так яскрава. На згадку про лагідність нам залишилися чудові малюнки і приємні спогади.

Тематичні мініатюри стали улюбленим заняттям дітей, їх батьків та вихователів. Вони допомагають побачити внутрішній світ дитини, розкрити її, зазирнути у дитячу душу.

Нещодавно на міському етапі проходила презентація портфоліо у формі «Аукціону». Наш лот, тобто наше портфоліо, педагоги інших закладів оцінили високо за співпрацю з науковцями. Це свідчить про те, що ми на правильному шляху. Для нас, педагогів, як і для батьків це стало прекрасною школою гуманної педагогіки, яку давно проголосили, але ніяк не збагнули її суть. Ми по-новому подивились на свою професію, її високу відповідальність перед майбутнім. Ми ніби заново навчаємося любити життя, бачити красу навколо себе, бути добрими та робити добро іншим. Навчившись самому - можна навчити інших.

Пам'ятаймо, що саме в дошкільному віці закладаються основи майбутньої особистості. Тому не будемо витрачати час, щоб вчасно посіяти в дитячих душах зернятка Добра, Краси, Любові і Милосердя. Вони проростуть гарним врожаєм на щастя дітей та їхніх батьків.

3.4 Фрагменти занять з розвитку етичних уявлень у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури

Плани-конспекти занять з розвитку етичних уявлень дітей старшого дошкільного віку на тему «Доброта і злість»

Мета: формування узагальнених уявлень про моральні якості «доброта», «злість», умінь розрізняти позитивні та негативні моральні якості в конкретних ситуаціях буття, давати мотивовану моральну оцінку персонажам творів та власній поведінці, формування бажання наслідувати позитивних героїв художніх творів, відтворювати позитивні моделі поведінки, слідувати добру; сприяти розвитку емоційної чутливості, розуміння інших і співпереживання їм, активному включенню дітей в мовленнєву, художньо-мовленнєву, ігрову діяльність за мотивами художніх творів.

План-конспект заняття за казкою В. Катаєва «Квітка-семицвітка»

Входження в казку: чарівним коридором (вчити хлопчиків пропускати вперед дівчаток), милування вогниками.

Вступна бесіда:

- Чи знаєте ви, що в світі є дивовижні квіти, як ось ця (показ квітки). Ця незвичайна квітка виросла у країні Доброти, і допомагає людям робити добро.

- Як ви гадаєте, з якої казки потрапила до нас ця квітка?

Сідайте зручніше і уважно подивіться як квітка-семицвітка навчила дівчинку Женю доброти.

Перегляд мультфільму «Квітка-семицвітка».

Бесіда

- Пригадайте, які бажання дівчинки виконала квітка-семицвітка?
- Яке бажання дівчинки вам сподобалося найбільше? Чому?
- Чи правильно вчинила Женья з останньою пелюсткою? Чому ви так вважаєте?
- Чи можна назвати Женю доброю на початку казки? Як ви про це здогадалися? (Підвести до висновку: Женя думала лише про себе, була задиркувата, заздрісна і всі пелюстки витратила на себе. Той хто думає тільки про себе добрим бути не може).
- Чи змінилася Женья до кінця казки? Як про це можна здогадатися?
- Отже, добра людина бажає іншим добра і робить для інших добрі вчинки – вона допомагає людям. Скільки добрих вчинків зробила дівчинка в цій казці?
- Чому лише останній вчинок дівчинки можна назвати добрим?
- Хто ще в цій казці виявився добрим? Як ви про це здогадалися?

Гра «Загадаємо бажання»

– Поміркуйте, якби у вас була лише одна пелюстка яке бажання ви б загадали. Пам'ятайте, можна загадати лише одне бажання, а квітка-семицвітка нам у цьому допоможе.

Діти висловлюють своє бажання, аргументують відповідь.

Фізкультхвилинка з музичним супроводом (звучить спокійна класична музика, діти інсценують вірш М. Познанської «Здрастуй, сонечко»).

Виготовлення квітки-семицвітки.

Прощання з казкою, вихід з казки чарівним коридором(вперед пропускаємо

План-конспект заняття за російською народною казкою «Гуси-Лебеді»

Входження в казку «чарівним коридором» (вчити хлопчиків пропускати вперед дівчаток).

Вступна бесіда

Поява квітки-семицвітки.

Хто пам'ятає, з якої казки потрапила до нас ця квітка?

- Чого навчила Женю квітка-семицвітка?
- А зараз квітка-семицвітка запрошує вас до нової казки. Тож зручніше сідайте, казку в душу пускайте.

Читання російської народної казки «Гуси-Лебеді» у супроводі мультимедійної презентації.

Бесіда

- Яка біда трапилася з дітьми? Як ви гадаєте, чому так трапилося?
- Чи змогла б Маша сама врятувати братика?
- Кого в цій казці можна назвати добрим? (Підвести дітей до висновку, що добрими виявилися річка, яблуня, піч, їжачок, Маша).
- Як ви це зрозуміли? (Підвести дітей до розуміння, що кожен з них по-своєму допомагав – виявляв доброту).
- Хто в цій казці виявився злим? Як ви здогадалися, що ці персонажі злі?
- Діти, як ви гадаєте, чи можна доторкнутися до доброти? А є у доброти запах чи смак? А побачити доброту можна? Як?

Правильно, діти, доброту можна побачити у вчинках, добра людина робить гарні вчинки, а зла – робить комусь неприємне.

Гра «Яблучко доброти»

– Діти, а ви б хотіли бути добрими? До нас прикотилося яблучко доброти я передаватиму яблучко, а ви швиденько називатимете яку добру справу ви зробите сьогодні.

Самооцінка «Яблунька доброти»

У нас теж виросла яблунька – це яблунька доброти. За допомогою цієї яблуні ми дізнаватимемося про доброту наших дітей. Порахуйте, скільки всього гілочок на цій яблуні? На самій високій гілочці ростуть яблучка найдобріших дітей нашої групи. На другій гілочці – яблучка дітей, які не завжди роблять добрі справи; а на останній гілочці, – тих дітей, яким треба вчитися бути добрими.

Поміркуйте, хто у нас в групі найдобріший? Чому? Чиї яблучка повісимо на другу гілочку?

Вихід з казки чарвним кордором.

План-конспект заняття за казкою «Добро і Зло» (автор невідомий)

Попередня робота: читання казки вихователями, бесіда за змістом казки, продуктивна діяльність за змістом твору (малювання, аплікація тощо).

Входження в казку: проходження «чарівними воротами» казки (першими проходять дівчатка).

Розглядання атрибутів.

- Подивіться, які речі знаходяться в кімнаті. Як ви гадаєте, в яку казку ми потрапили? Як ви про це здогадалися?

- Що ми можемо зробити з усіма цими речами? Пограймо в цю казку!

Розповідання казки «Добро і Зло» у сенсорній кімнаті. Психологічні етюди(покажіть, як ішла старенька змучена бабуся, як ласкаво берізка голубила бабусю, як летіла голубка, як підкрадалося зло, як підслуховувало розмову, покажіть чорну злу хмару і т. д.).

Розподіл ролей.

Гра-драматизація.

Обговорення результатів гри, переживань дітей

- Скажи, бабусю, коли ти відчувала радість у цій казці? А коли відчула смуток, переживання?

- Що приємніше відчувати радість чи біль, смуток?

- Хто бабусі допоміг щоразу відчути радість?

- А ти що відчував (відчувала), коли робив добро для бабусі?

Підвести дітей до розуміння, що справжню радість людина переживає тоді, коли робить добрі вчинки.

Прощання з казкою.

Самооцінка «Яблулька доброти».

Вихід «чарівними воротами».

План-конспект заняття. Проект на тему: «Доброта та злість».

Матеріал:

- макет двох фортець (перша – світла, яскрава; друга – чорна);
- розмальовки до казок «Добро і Зло», «Гуси-Лебеді», «Квітка-семицвітка» (малого формату);
- презентація PowerPoint (герої казок «Добро і Зло», «Гуси-Лебеді», «Квітка-семицвітка»);
- пісня «Дорогою добра» (слова Ю. Ентін, композитор М. Мінков);
- багаття (макет полум'я, прикрашеного червоною гірляндою).

План заняття:

Входження в казку «чарівним обручем» Загадки у супроводі слайд-шоу – хто з якої казки?

Робота з розмальовками (кожній дитині пропонується розмальовка з «чарівної скриньки»; дитина витягує розмальовку, пригадує назву казки, розфарбовує малюнок).

Розглядання двох фортець (світла, яскрава фортеця і фортеця, виконана у темних тонах). Запитання до дітей:

- Хто може жити у цій фортеці, як ви про це здогадалися? Кого ми називаємо добрим?
- Які персонажі живуть у цьому будинку? Чому ви так вважаєте?
- Пригадайте, кого ми називаємо злим? У якій фортеці ви б самі хотіли жити? Чому?

Розселення персонажів казок по фортецях

- Як ти гадаєш, де живе ..., чому? (після обґрунтування дитина прикріплює малюнок до відповідного макету).

- Подивилися злі персонажі, як добре живеться добрим у їхньому королівстві – скрізь панує мир, любов, ніхто нікого не ображає, всі допомагають один одному, їхній палац виблискує на сонці коштовним камінням. Хотіли перейти до палацу Доброти, але Зло їх не пускає, міцно вчепилося у їхні серця.

Як ви гадаєте, чи добре жити злим персонажам у такому чорному страшному будинку, де панує зло і ненависть?

- Діти, чи можна перемогти зло? Як? (Підвести до висновку: зло можна перемогти тільки добром!).

- Значить, ми кожного персонажа повинні навчити доброти, подумайте, що доброго може робити Баба Яга? А Гуси-Лебеді? А вогонь з казки «Добро і Зло»?

А що доброго може зробити хмара? Поміркуйте і скажіть, що треба робити нам, щоб завжди жити в прекрасному білому палаці доброти?

Бесіда біля «багаття» (діти переходять до сенсорної кімнати і вмищуються навколо багаття, в кімнаті вимикається світло і освітлюється макет полум'я; кілька секунд діти спостерігають за полум'ям). Дорослий неголосно звертається до дітей:

- Що означає бути добрим? Навіщо робити добрі вчинки? Якій людині живеться краще добрій чи злій? Чому?

Слухання пісні «Дорогою добра» (слова: Ю. Ентін, композитор: М. Мінков).

Самооцінка «Яблунька доброти».

Вихід з казки «чарівним обручем».

Плани-конспекти занять з розвитку етичних уявлень дітей старшого дошкільного віку на тему «Щедрість та жадібність»

Мета: формування узагальнених уявлень про моральні якості «щедрість», «жадібність», умінь розрізняти позитивні та негативні моральні якості в конкретних ситуаціях буття, давати мотивовану моральну оцінку персонажам

творів та власній поведінці; сприяти розвитку емоційної чутливості, розуміння інших і співпереживання їм, бажання наслідувати позитивних героїв художніх творів, відтворювати позитивні моделі поведінки; сприяти активному включенню дітей у мовленнєву, художньо-мовленнєву, ігрову діяльність за мотивами художніх творів.

План-конспект заняття за казкою українською народною казкою

«Лисичка і Журавель»

Входження в казку чарівним коридором (вчити хлопчиків вперед пропускати дівчаток), милування вогниками.

Перегляд української народної казки «Лисичка та Журавель» (мультимедійна презентація).

Бесіда

- Чому розпалася дружба між Лисицею і Журавлем?
- Отже, жадібність посварила двох друзів.
- Як ви здогадалися, що Лисиця і Журавель були жадібними, адже вони пригощали одне одного?
- Запам'ятайте, діти, той, хто навіть і пригощає, але дуже жалкує віддавати щось, все одно називається жадібним. А того, хто з радістю ділиться з іншими люди називають щедрим.

Виконання завдання «Сходинки щедрості і жадібності».

- Уважно подивіться на сходинки, на найнижчій сходинці знаходяться жадібні, на другій сходинці – щедрі, а на найвищій – найщедріші. Намалюйте Лисицю і Журавля на сходинках «щедрості і жадібності» (дорослий показує як схематично зобразити персонажів).
- Кого ви намалювали на найнижчій сходинці? Чому?
- А кого намалювали на другій сходинці? Кого помістили на найвищу сходинку? Чому?
- Діти, як ви гадаєте чи можна помирити жадібних Журавля і Лисицю?

- Хто їм допоможе – щедрість чи жадібність?
 - Подивіться, які речі лежать у цій скринці (показ предметів: намисто, віночок, бриль та ін.). Поміркуйте, як щедрість за допомогою цих речей може помирити Лисицю і Журавля?
 - А зараз спробуємо придумати казку «Як Лисичка і Журавель помирилися».
- Розглядання декорацій, костюмів, розподіл ролей.
- Інтерактивний театр «Як Лисичка та Журавель помирилися».

Жив собі на болоті Журавель, а в лісі жила Лисиця. Лисиця давно вже не ходила на болото, а Журавель – до лісу, бо колись вони посварилися через жадібність. Та от одного разу Журавель подумав ... Він ... (пішов на базар і купив)..., а тоді подався до Постукав та й каже... А Лисиця ... Тоді Журавель ...

- Можливо хтось придумав іншу казку і все було не так.
- Журавлику, що ти відчув, коли вибачився перед лисичкою, коли дарував їй подарунок?
- А ти, Лисичко, що відчула, коли Журавлик тебе вибачив?
- У житті теж так буває, що люди сваряться через жадібність, але помирити людей можуть тільки доброта і щедрість.

Вихід з казки «чарівним коридором».

Чарівна скринька (печиво, яке діти мають поділити між собою порівну).

Самооцінка «Яблулька доброти».

План-конспект заняття за мультфільмом «Чудовий дзвіночок»

Входження в казку «чарівним коридором» (при вході назвати пароль – ввічливе слово); милування вогниками.

Перегляд мультфільму «Чудовий дзвіночок».

Бесіда

- З ким жила Маша?
- Чому Маша опинилася в лісі?
- Якою була Маша? Як ви про це дізналися?

- Як ведмідь нагородив Машу?
- Поміркуйте і скажіть, за що ведмідь зробив Маші гарні подарунки?
- Чому Луша з мачухою поїхали до лісу?
- Як Луша поводи́ла себе у ведме́дя, розкажіть про це?
- Які подарунки дав ведмідь Луші?
- За що ведмідь провчив мачуху та її дочку?
- Скажіть, чи є в цій казці жадібні? Хто вони? Як ви про це здогадалися?
- А хто в цьому мультфільмі виявився щедрим?
- Чого навчив вас цей мультфільм?
- Правильно, діти, жадібний завжди страждає від своєї жадібності.
- Хто в цій казці вам сподобався? Чому?

Сходинки щедрості та жадібності

- Уважно розгляньте сходинки і намалюйте на них героїв казки (викривуються умовні позначки: червоний кружечок – Маша, великий коричневий овал – ведмідь, маленький сірий трикутник – мишка і т.д.), поміркуйте, на якій сходинці опиниться кожен герой.

Фізкультхвилинка.

Інтерактивний театр на піску

- Як ви гадаєте, діти, чим же далі може закінчитися цей мультфільм?

Давайте разом придумаємо продовження цього мультфільму на піску «Як мачуха і Луша навчилися щедрості». Треба розказати про те, чи довго блукали мачуха і Луша, як вони стали щедрими, чи повернулися додому і чи пробачила їх Маша?

Прощання з казкою.

Самооцінка: зустріч з яблунькою.

План-конспект заняття за казкою О. Пушкіна «Про Рибка та Рибку»

Входження в казку «чарівним коридором» (вчити хлопчиків пропускати вперед дівчаток).

Вступна бесіда

- Сьогодні мивирушимо у подорож, а куди – вам підкаже музика (звучить класична мелодія зі звуками прибою). Здогадалися, хто нас запрошує?
- Всі люблять бувати на морі, тому що там цілюща вода, палюче сонце, а ще різноманітні пригоди. Про одну з таких дивовижних пригод, яка трапилася на морі розповість нам російський поет Олександр Пушкін.

Слухання казки О. Пушкіна «Про Рибака та Рибку» у супроводі мультимедійної презентації (динамічної).

Бесіда

- Якими були дід та баба: багатими чи бідними?
- Кого упіймав дід у морі? Ким виявилася ця рибка?
- Як ви гадаєте, чому дід не просив ніякого відкupu в золотої рибки?
- Чому баба дуже розлютилася?
- Чи сподобалося вам, як розмовляла баба з дідом, як поводи́ла себе з слугами? Чому? То якою була баба?
- Які бажання баби виконувала рибка?
- Чи дякувала баба рибці за ті дива, які вона творила? Як називають людину, яка не вміє або не хоче дякувати?
- Мені здається, що баба була ще й дуже жадібна, як про це можна здогадатися?
- Давайте поміркуємо, хто винен у тому, що баба з дідом знову стали бідними?
- Ось так жадібність залишила бабу без нічого. То як ви гадаєте, жадібність допомагає чи заважає у житті?
- А чи є в цій казці щедрі? Як про це можна здогадатися?
- Чого вас навчила золота рибка?

Фізкультхвилинка.

Інтерактивний театр на піску «Як баба навчилася щедрості».

Прощання з казкою.

Самооцінка: зустріч з яблункою та чарівною скринькою.

План-конспект заняття за угорською народною казкою

«Двоє жадібних ведмежат»

Входження в казку «чарівним коридором»

- Сьогодні до нас завітала казка. А про кого ця казка дізнаєтесь, якщо правильно відгадаєте загадку:

Влітку медом ласував,

Досхочу малини мав.

А як впав глибокий сніг,

Позіхнув і спати ліг.

Бачив чи не бачив сни,

А проспав аж до весни.

- Хто здогадався з якої казки ці герої?

- З якої країни до нас потрапила казка «Двоє жадібних ведмежат»?

- Тож зручніше сідайте, казку в душу пускайте!

Слухання угорської народної казки «Двоє жадібних ведмежат» у супроводі мультимедійної презентації.

Бесіда за змістом твору

- Чому казка називається «Двоє жадібних ведмежат»?

- З чого видно, що в цій казці ведмежата жадібні?

- Як лисиця провчила ведмежат?

- Діти, як ви гадаєте, хто винен у тому, що ведмежата залишилися голодними?

- Чого навчає ця казка?

- Чи зрозуміли ведмежата свою помилку?

- Як ви гадаєте, що їм слід зробити наступного разу, щоб не потрапити у таку халепу?

- Ведмежата дуже хочуть виправитися, а ми їм у цьому допоможемо.

Спільне сюжетоскладання

Сьогодні придумаємо нову казку «Двоє щедрих ведмежат», а потім пограємо в неї. Слід придумати як подорожували ведмежата, де і що вони знайшли? Як вчинили із знахідкою? Самі здогадалися про щедрість чи хтось їм підказав? Чим закінчилася казка? (Дорослий переповідає казку, складену дітьми).

Розігрування психологічних етюдів (беруть участь усі діти):

«Ведмежата подорожують», «ведмежата зголодніли», «ведмежата знесилені», «ведмежата знаходять вузлик», «ведмежата міркують», «хитра лисиця», «прийшла ідея», «ведмежата щасливі».

Інтерактивний театр.

Розгляд атрибутів, розподіл ролей (акцент на виразність мовлення), гра дітей.

Обговорення

- Що ти відчував – радість чи смуток, коли інше ведмежатко віддавало тобі більший шматочок?

- Що відчула лисичка, коли ведмежата пригостили її?

- Виявляється, що коли ми ділимося, пригощаємо один одного, то відчуваємо радість, а сварливі, жадібні люди відчувають злість.

- От, якими щедрими стали ведмежата у нашій казці! Молодці, діти, гарну казку придумали ще й навчили ведмежат щедрості.

- А наші діти навчилися щедрості?

- Чим щедрий відрізняється від жадібного?

- На цьому нашій казці кінець, а хто слухав і грав – молодець!

Кафе «Щедрість» (дітей запрошують пригоститися; на стіл, за яким сидить троє дітей ставлять тарілку з чотирьма печенинами і пропонують поділитися).

Ведеться спостереження за поведінкою дітей.

Самооцінка «Яблунька доброти» Вихід з казки «чарівним коридором».

План-конспект заняття. Проект «Щедрість та жадібність»

Входження в казку «чарівним коридором» (вчити хлопчиків пропускати вперед дівчаток).

Перегляд мультимедійної презентації (на слайда герої казок, які вивчалися протягом місяця).

- Уважно подивіться на екран і спробуйте відгадати, з яких казок ці герої?
- Що спільного між усіма цими героями: ведмежатами, лисичкою і журавлем, бабою, мачухою та Лушею? Правильно, всі вони були жадібними.
- А вам подобаються жадібні? Чому?
- Чим зазвичай закінчувалися казки про жадібних?
- Правильно, жадібні зазвичай тільки страждали від своєї жадібності. Отже, жадібність нікого не робить щасливими.
- Поміркуйте, а що треба зробити усім цим героям: і ведмежатам, і лисиці з журавлем, і Луші з мачухою, і бабі, щоб стати щасливими?

Інтерактивний театр

- Пропоную придумати про них казку «Як стати щасливим», а потім показати її на піску. (Психолог пропонує зайняти місця за пісочницями, роздає фігурки персонажів і пропонує обрати інші необхідні іграшки, декорації).
- Поміркуйте над тим, як зрозуміли герої казки свою проблему, можливо, хтось їм підказав або допоміг, як закінчилася казка для героя, який змінився.

Перегляд казок, придуманих дітьми.

Аналітичний етап

- От як добре закінчуються казки для тих, хто навчився бути щедрим –ділитися з іншими, не жалкувати для когось подарунка, не заздрити чужим речам!
- Як ви гадаєте, щедрість та жадібність трапляються лише в казках?
- А де ще ми їх можемо побачити?
- Діти, а навіщо вам знати про щедрість та жадібність?
- Що б ви хотіли сьогодні побажати собі і дин одному?

Прощання з казкою

Самооцінка: зустріч з яблункою.

Термінологічний словник

з проблеми „ Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі”

Ціннісні орієнтації – відносно стійка система цінностей, що виражається у здатності суб'єкта до цілісного переживання, усвідомлення явища або предмета й здійснення вибіркової оцінної діяльності.

Ціннісні орієнтації є найважливішим структурним компонентом особистості, її «ядром», що характеризує не тільки засоби, за допомогою якого досягається мета, але і саму мету людської діяльності, більш того - його життєву позицію, її основний зміст.

Ціннісні орієнтації це елементи внутрішньої структури особистості, які формуються і закріплюються життєвим досвідом індивіда у процесах соціальної адаптації та соціалізації. Вони відділяють значуще для окремо взятої особистості від несуттєвого через сприйняття чи не сприйняття певних цінностей.

Соціальна ситуація розвитку – специфічні для даного віку, єдині та неповторні взаємини між дитиною і навколишнім середовищем (насамперед соціальним), які відображаються в її переживаннях і реалізуються в спільній діяльності з іншими людьми. Як зазначав Л. С. Виготський, соціальна ситуація розвитку обумовлює спосіб життя дитини, її "соціальне буття", у процесі якого їм набуваються нові якості особистості і психічні новоутворення.

Соціокультурне середовище – це створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і вироблені людством протягом всієї історії духовні та культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд, зокрема обумовлюють поведінку в сфері взаємовідносин з навколишнім середовищем.

Освітній простір – певна територія, яка пов'язана з масштабними явищами у галузі освіти: як певна частина соціального простору, у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; як єдність, цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі, що уточнюються окремо, – світовий освітній простір, міжнародний

освітній простір, європейський освітній простір, освітній простір регіону, школи, шкільного класу тощо.

Ціннісне ставлення – складний психологічний феномен, що визначає спрямованість особистості, зміст і характер її активності.

Становлення особистості – засвоєння цінностей культури і формування на їх основі стійкої індивідуальної системи гуманістичних ціннісних орієнтацій, які детермінують поведінку і діяльність.

Дитяча субкультура – у широкому значенні - все, що створено людським суспільством для дітей і дітьми; в більш вузькому - смисловий простір цінностей, установок, способів діяльності і форм спілкування, що здійснюються в дитячих спільнотах в тій чи іншій конкретно-історичній соціальній ситуації розвитку.

Внутрішній світ людини – це безмежний всесвіт найрізноманітніших відчуттів і почуттів, емоцій і настроїв, задумів та ідей, понять і образів, фантазій і ідеалів, цінностей і теорій.

Життєва компетентність – це знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту. Життєва компетентність передбачає свідоме і несвідоме ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей, вона пов'язана з самовдосконаленням людини.

Виховання особистості – збагачення моральної свідомості й поведінки дошкільника; його залучення до світу вироблених людством цінностей; формування ціннісних основ ставлення до навколишнього світу та самого себе; закладання фонду його «хочу» (потреб, прагнень, намірів, мрій, інтересів, ідеалів, життєвих планів, мотивів, цілей).

Виховання дитини – планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку дитини з метою формування в неї моральних понять і установок, принципів, ціннісних орієнтацій і навичок практичної поведінки, які створюють умови для її розвитку.

ПІСЛЯМОВА

Ми схильні розуміти, що ціннісні орієнтації виступають характеристикою зростаючих можливостей дитини дошкільного віку у свідомому виявленні психологічного простору «Я». В ціннісних орієнтаціях відбивається рівень суб'єктної активності дитини, ступень дорослішання та гармонізації всіх психологічних надбань, що має прояв в поведінці, відносинах з іншими людьми, в пізнавальній та предметно-практичних видах діяльності. Специфіка становлення особистості на етапі дошкільного дитинства потребує врахування психолого-педагогічних передумов розвитку духовних орієнтирів в життєдіяльності дитини дошкільного віку, об'єднання зусиль та напрямів діяльності системи освіти та батьків у створенні соціокультурного розвивального середовища та адекватної психологічної атмосфери навколо проблеми становлення ціннісних орієнтацій дитини. Тому рішення проблеми становлення ціннісних орієнтирів розвитку дитини дошкільного віку в сучасному соціопросторі потребує посилення уваги суспільства до якості розвитку дитинства шляхом гуманізації соціокультурних впливів середовища, що відбуваються у взаємодії дитини з оточенням. Гуманізація відносин – це піднесення особистісної гідності людини: сприймання і ставлення до неї як до найвищої життєвої цінності. Саме за цих умов кожна дитина має можливість привласнити та творчо інтерпретувати соціальний досвід інших людей, отримує все необхідне для прояву своєї індивідуальності, реалізує свої потенційні можливості та здібності, стає творчою особистістю, регулює власну діяльність та поведінку на основі суспільно значущих орієнтирів. Впровадження навчально-методичного посібника „Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі” за результатами дослідження науковців лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України за темою „Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі” у педагогічну практику дає підстави для розроблення нових науково обґрунтованих критеріїв психологічного оцінювання якості сучасної освіти. Застосування діагностичних методик та системи виховних впливів щодо ціннісних орієнтацій може відкрити нові перспективи для

особистісного розвитку дітей та дорослих, що набуває особливого значення в ситуації деформації ціннісних орієнтацій дорослих (батьків та педагогів) стосовно цілей виховання та навчання дітей.

Рекомендована література

1. Антологія педагогічної мислі Української ССР / Сост. Н.П. Калиниченко и др. – М.: Педагогіка, 1988. – 640 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України / наук. кер. А. М. Богуш ; кол. авт. : Богуш А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л. [та ін.]. – К. : [М-во освіти і науки, молоді та спорту України], 2012. – 26 с.
3. Євтух В.Б. Етнопедагогіка. Ч.1. Навч. посіб. / В.Б. Євтух, А.А. Марушкевич, Н.М. Дем'яненко, В.В. Черпак – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 149 с.
4. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посіб. / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, І. М. Біла та ін.; за ред. Т. О. Піроженко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 272 с.
5. Закон України «Про дошкільну освіту» // Урядовий кур'єр. – 2001. - № 144. – с.1-9.
6. Карабаєва І. Дитяче свято як засіб формування ціннісних орієнтацій дошкільників / І. Карабаєва // Спеціалізований журнал „Практичний психолог: дитячий садок”. – 2014. – № 2. – С. 27–33.
7. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук. – метод. посіб. /наук. ред. О.Л.Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243с.
8. Ладивір С. Поле ціннісних орієнтацій старших дошкільників / С. Ладивір // Спеціалізований журнал „Вихователь–методист дошкільного закладу”. – 2015. – № 8. – С. 11–15.
9. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника — перспективи розвитку: навчально-методичний посібник / Т. О. Піроженко. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. — 136 с.
10. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність / Ю.Д. Руденко, О.Т. Губко. – К.: МАУП, 2007. – 384с.

11. Соловйова Л. Формуємо цілеспрямованість та наполегливість у дошкільників: оптимізація взаємодії з дорослим / Л. Соловйова // Спеціалізований журнал „Вихователь–методист дошкільного закладу”. – 2015. – № 9. – С. 14–20.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 1 / В.О. Сухомлинський. – К. : «Рад. школа», 1976. – 654 с.
13. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : метод. рек. / [Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова та ін.]; за ред. Т. О. Піроженко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 120 с.
14. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. Виховуємо дитину – зростаємо як батьки : навчально-методичний посібник / Т.О. Піроженко, О.Ю. Хартман. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 168 с.
15. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. / М-во освіти УРСР ; Наук.-дослід. Ін.-т педагогіки ; за заг. ред. С.А. Литвинова. – К.: Держ. учб.-пед. Вид-во «Рад. школа», 1961. – 651 с.

Додатки

Додаток А

Експрес діагностика сфери ціннісних орієнтацій дошкільника

Опис методики

Матеріал: 17 сюжетних картинок в графічному, чорно-білому виконанні за характеристиками ціннісних орієнтацій: сім'я, щастя, здоров'я, дружба, співпереживання, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса людини, самостійність, допитливість, творчість, цілеспрямованість, впевненість, сміливість, наполегливість, гроші.

Порядок проведення: перед дитиною викладаються 17 сюжетних картинок. Зміст кожної картинки відображає ту чи іншу цінність.

№ картинки	цінність	№ картинки	цінність
1	співпереживання	10	гроші
2	сміливість	11	наполегливість
3	краса природи	12	сім'я
4	краса мистецтва	13	творчість
5	щастя	14	впевненість
6	краса техніки	15	зовнішня краса людини
7	здоров'я	16	цілеспрямованість
8	самостійність	17	допитливість
9	дружба		

1серія

Інструкція для дітей: Перед тобою картинки. Художник зобразив те, що є для нього важливим у житті. Уважно їх розглянь та вибери картинку про:

1.Сім'ю. Що означає це слово?

Далі після кожного називання дитині цінності її просять пояснити це поняття:

„Що означає це слово? (Поясни, як ти це розумієш? Що це таке?)”.

2.Щастя.

3.Здоров'я.

4.Дружбу.

5.Співпереживання.

6.Красу природи.

7.Красу мистецтва.

8.Красу техніки.

9.Зовнішню красу.

10.Самостійність.

11.Допитливість.

12.Творчість.

13.Цілеспрямованість.

14.Впевненість.

15.Сміливість.

16.Наполегливість.

17.Гроші.

Інтерпретація:

Під час бесіди з дитиною фіксуємо у протоколі її відповіді.

Після проведеної бесіди у бланку методики (1 серія) виставляємо бали за виконання:

„0” балів – не вибирає картинку, відповідно названого поняття, не пояснює поняття;

„1” бал – вибирає картинку (передбачену експериментатором, або робить інший вибір) та пояснює поняття відповідно до ситуації, яка намальована на картинці;

„2” бали – вибирає картинку (передбачену експериментатором, або робить інший вибір) та дає узагальнене пояснення поняття.

2 серія

Інструкція для дітей: Відбери 8 самих головних для тебе картинок. Послідовно їх виклади.

Інтерпретація:

Під час бесіди з дитиною фіксуємо у бланку методики (серія 2) її вибір: у відповідному вічці робимо позначку.

Після проведеної бесіди у бланку методики виставляємо бали за виконання:

„0” балів – не відбирає картинку;

„1” бал – відбирає картинку (5-8 місце);

„2” бали – відбирає картинку (1-4 місце).

Додаток Б

Протокол до методики „Експрес діагностика сфери ціннісних орієнтацій дошкільника”

Прізвище, ім'я дитини _____

„Що означає це слово?”, „Поясни, як ти це розумієш?”, „Що це таке?”:

1.Сім'я _____

2.Щастя _____

3.Здоров'я _____

4. Дружба _____

5. Співпереживання _____

6. Краса
природи _____

7. Краса
мистецтва _____

8. Краса
техніки _____

9. Зовнішня краса
людини _____

10. Самостійність _____

11. Допитливість _____

12. Творчість _____

13. Цілеспрямованість _____

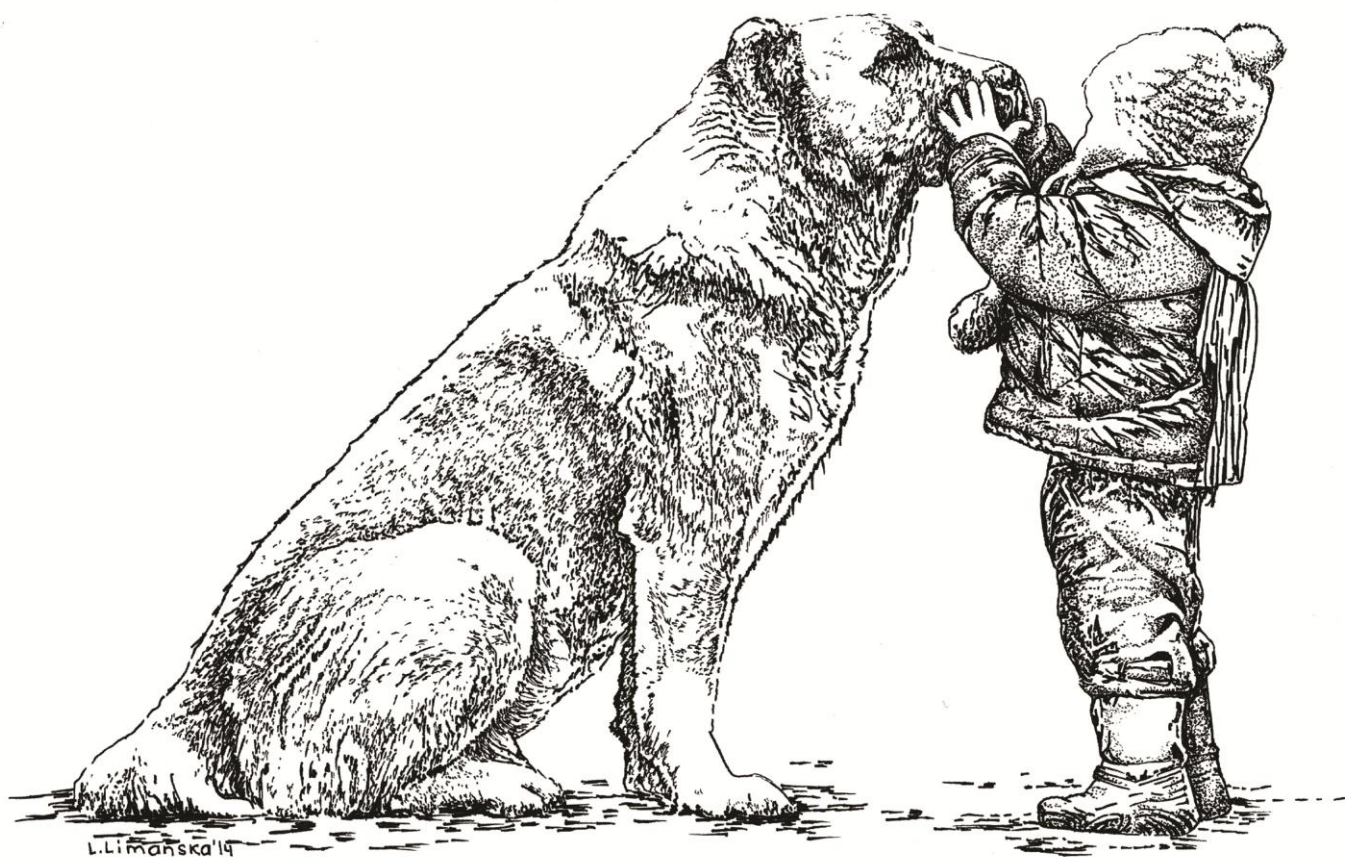
14. Впевненість _____

15. Сміливість _____

16. Наполегливість _____

17. Гроші _____

Діагностичний матеріал до методики
„Експрес діагностика сфери ціннісних орієнтацій
дошкільника”

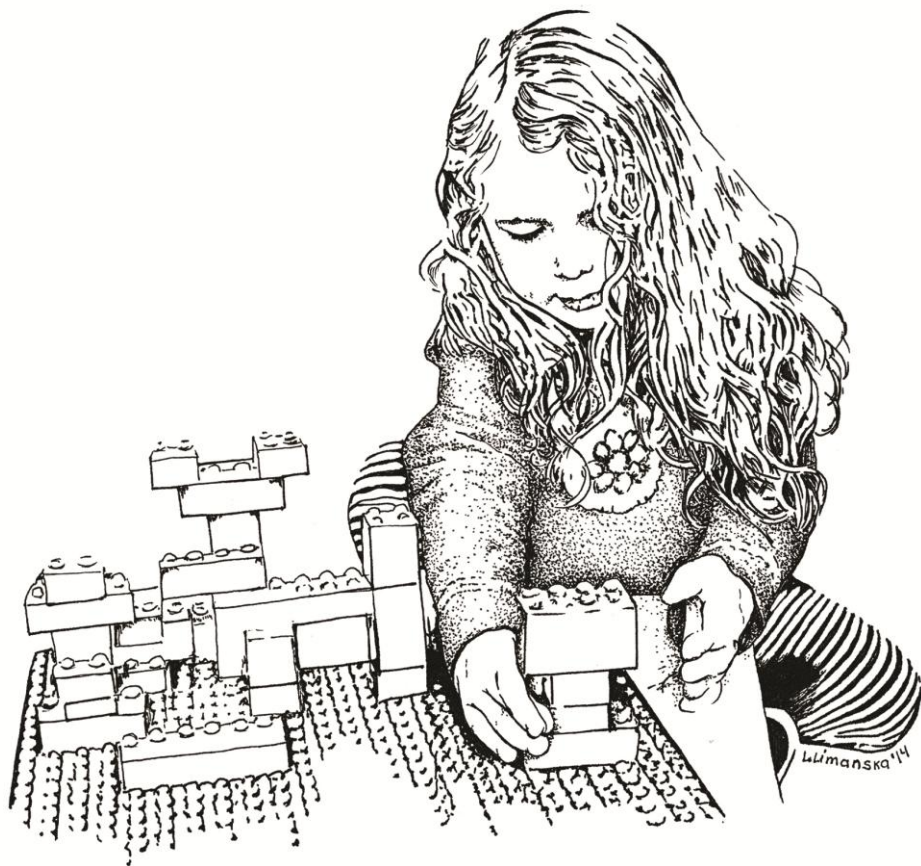

L. Limanska '14

Навчальне видання

Піроженко Тамара Олександрівна

Соловйова Людмила Іванівна

Ладивір Світлана Олексіївна

Карабаєва Ірина Іванівна

Хартман Олена Юріївна

Федорчук Олена Іванівна

Токарева Людмила Дмитрівна

Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі

Навчально-методичний посібник

Малюнки Лілії Ліманської

Відповідальний за випуск Кальченко Н.

Підписано до друку 20.05.2016

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк. 14,4. Наклад 500 прим. Зам. № 255.

ТОВ «Видавничий Дім «Слово»

04071, м. Київ, вул. Олегівська, 36, оф. 310

Свідоцтво про реєстрацію №1289 від 20.03.2003

Тел. 463-64-06, тел./факс 462-48-63

E-mail: vd_slovo@ukr.net

Віддруковано з готових діапозитивів

в друкарні ТОВ «Друкарня «Рута»

(свід. Серія ДК №4060 від 29.04.2011 р.)

м. Кам'янець-Подільський, вул. Пархоменка, 1

Тел. 0 38 494 22 50, drukruta@ukr.net